

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра всесвітньої історії

Оксана Карліна

Курсова робота
з всесвітньої історії:
навчально-методичні рекомендації

Луцьк 2019

Рекомендовано до друку науково-методичною радою університету, протокол № 21 від 24 червня 2019 р.

Курсові роботи з всесвітньої історії: навчально-методичні рекомендації.
Методична розробка підготовки бакалаврів спеціальності 032 Історія та археологія, ОПП «Історія, європеїстика, археологія». 2019 р.

Автор: Карліна Оксана Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії.

Рецензенти:

Прищепя Олена Петрівна, кандидат історичних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету;

Пришляк Володимир Васильович, кандидат історичних наук, доцент Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Зміст

Вступ

1. Методичні рекомендації
  - 1.1. Як писати курсову роботу
  - 1.2. Структура курсової роботи
  - 1.3. Основні етапи роботи на курсовою
  - 1.4. Бібліографічне оформлення курсової роботи
  - 1.5. Оформлення переліку використаних джерел і літератури
2. Тематика курсових робіт, запропонований план та рекомендована література до них
  - Тема 1. Суспільний лад у стародавніх германців (за творами Цезаря і Тацита)
  - Тема 2. Організація управління у германців у IV–VI ст.
  - Тема 3. Готи до вторгнення у Західну Римську імперію (330–376 рр.)
  - Тема 4. Вестготи в Римській імперії (376–418 рр.)
  - Тема 5. Вестготське королівство в Південній Галлії та Іспанії
  - Тема 6. Франкське королівство Меровінгів (486–687 рр.)
  - Тема 7. Григорій Турський – історик франкської держави Меровінгів
  - Тема 8. Остготське королівство в Італії (488–552 рр.)
  - Тема 9. Теодоріх Великий: король готів та італіків
  - Тема 10. Лангобардське королівство (568–773 рр.)
  - Тема 11. Соціально-економічні відносини в Італії за остготів і лангобардів
  - Тема 12. Варварське королівство: його характер і соціальна суть
  - Тема 13. Формування залежного селянства у франкському суспільстві в VII–IX ст.
    - Тема 14. Історичний портрет Карла Великого
    - Тема 15. Суспільний устрій англосаксів у VII–X ст.
    - Тема 16. Образ ранньосередньовічного конунга (за скандинавськими сагами)
    - Тема 17. Традиції історіописання у Каролінгській імперії: Ріхер Реймський
    - Тема 18. Середньовічне місто та його боротьба за самоврядування
    - Тема 19. Становлення і розвиток органів міського самоврядування в Західній Європі в середні віки
    - Тема 20. Цехове ремесло середньовічних міст
    - Тема 21. Перший хрестовий похід
    - Тема 22. Четвертий хрестовий похід
    - Тема 23. Суспільно-політичні погляди Фоми Аквінського
    - Тема 24. Людина Середньовіччя в дослідженнях російського історика Арона Яковича Гуревича
    - Тема 25. Людина Середньовіччя в дослідженнях французького історика Жака Ле Гоффа
    - Тема 26. Жінка в духовній культурі середньовічної Західної Європи
    - Тема 27. Жінка в середньовічному суспільстві Західної Європи

- Тема 28. Свято в культурі середньовічного суспільства
- Тема 29. Куртуазний етикет у системі середньовічної культури
- Тема 30. Рицарство як соціокультурний феномен Середньовіччя
- Тема 31. «Картина світу» середньовічного рицаря (за французьким героїчним епосом і рицарською літературою)
- Тема 32. Гендерні ролі в рицарському турнірі (за романами Кретьєна де Труа)
- Тема 33. Сакральний характер королівської влади (за матеріалами французької середньовічної літератури)
- Тема 34. Сімейні цінності в Середньовіччі
- Тема 35. Англо-французьке суперництво в середні віки
- Тема 36. Суднобудування і мореплавство в середні віки (Західна Європа)
- Тема 37. Французьке селянство в XIII-XIV ст.
- Тема 38. Англійське селянство XIII-XIV ст.
- Тема 39. Генеза університетської освіти в країнах Західної Європи в середні віки
- Тема 40. Християнство як ціннісний чинник соціокультурного процесу доби Середньовіччя

Вступ

Важливе значення для підвищення рівня теоретичної та практичної підготовки майбутнього спеціаліста-історика має виконання курсової роботи. Воно направлено на систематизацію знань і закріплення вивченого матеріалу, поглиблене вивчення спеціальних питань і допомагає студентам підвищити свою компетентність у роботі з історичними джерелами та науковою літературою, використати на практиці теоретичні знання, розширити кругозір.

Курсова є складовою частиною навчального процесу. В ході її написання студент має оволодіти методикою самостійного наукового дослідження, закріпити і поглибити знання зі спеціальності і кваліфікації; виробити навички їх використання в ході вирішення конкретно-наукових проблем і у практичній роботі після закінчення вузу.

Відповідно до навчального плану студент повинен виконати і подати у встановлений термін курсову роботу з всесвітньої історії у 6-ому семестрі (стаціонарна форма навчання) або у 7-ому семестрі (заочна форма навчання).

Мета посібника: дати відповіді на широке коло питань, які виникають при написанні курсової роботи, допомогти студентам скласти чіткий алгоритм дій, познайомити з основними вимогами, які ставляться до такого виду робіт. Укладач усвідомлює неможливість врахування всіх питань, які можуть виникнути при написанні роботи. На них студент має знаходити відповіді в ході спілкування з науковим керівником.

Методичні рекомендації складені для студентів, які навчаються за спеціальністю 032 Історія та археологія, ОПП «Історія, європеїстика, археологія».

1. Методичні рекомендації

1.1. Як писати курсову роботу

Курсова робота з всесвітньої історії – це письмова авторська робота студента, присвячена конкретній історичній темі. Вона виконується на завершальному етапі вивчення навчального предмету і повинна мати самостійний комплексний характер. У процесі її виконання студенти вирішують поставлені навчально-дослідні завдання.

Курсова робота є навчальною роботою, в ході виконання якої студент повинен набути і продемонструвати такі вміння і навички:

- у галузі *джерелознавства* – вміння відбирати джерела, датувати і класифікувати їх, робити описи джерел, аналізувати їх, здобувати з них інформацію з допомогою різних дослідницьких методик, вміння верифікувати джерела (тобто провести генетичний аналіз походження відомостей, які в них містяться, і перевірити їх на достовірність);
- у галузі *історіографії* – знання літератури з історії питання, яке вивчається, вміння її класифікувати, встановлювати наступність поглядів на це питання, вміння застосовувати компаративістський аналіз, тобто порівняльний аналіз поглядів на те чи інше питання;
- у галузі *бібліографії* – вміння збирати літератури, знання правил бібліографічного оформлення посилань, переліку використаних джерел і літератури.

Студент повинен прагнути надати роботі наукового характеру: робота має містити своє трактування проблеми, нові гіпотези щодо уже вивчених сюжетів, розкриття недостатньо обґрунтованих положень, переклад й аналіз маловідомих текстів іноземного походження; максимально повне врахування й виклад історіографії проблеми. Робота повинна бути написана науковим стилем, не мати граматичних, стилістичних, пунктуаційних помилок і опісок.

1. 2. Структура курсової роботи.

Курсова робота складається з таких обов'язкових частин: 1) титульний аркуш; 2) зміст; 3) вступ; 4) основний текст, поділений на розділи й параграфи; 5) висновки; 6) використані джерела й література; 7) додатки.

1. **Титульний аркуш** є першим аркушем курсової роботи, але він не нумерується. Оформлення титульного аркушу має бути за таким зразком (див. зразок 1).

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Факультет історії, політології та національної безпеки

Кафедра всесвітньої історії

Курсова робота:

**Християнська церква у Франкському
королівстві**

(за «Історією франків» Григорія Турського)

Виконав:

Іван Васильович Іванюк,

студент 22 «і» групи

денної форми навчання

Науковий керівник:

канд. іст. наук, доцент

Аліна Вікторівна Іваненко

2. **Зміст** має бути на 2-ому аркуші роботи. Другий аркуш і усі наступні аркуші курсової нумеруються без пропусків і повторень, в тому числі перелік використаних джерел і літератури та додатки. «Використані джерела й література» і «Додатки» в загальному обсязі роботи не враховуються. Їх кількість нормативно не обмежується і визначається автором, виходячи із завдань роботи. Кожному додатку присвоюється номер.

Зміст оформлюється таким чином:

Зміст	
Вступ.....	3
Розділ I. [назва розділу]	8
§ 1. [назва параграфу]	14
§ 2. [назва параграфу]	19
[і так далі, якщо є інші параграфи]	
Розділ II. [назва параграфу]	25
[і так далі, якщо є інші розділи й параграфи]	
Висновки.....	30
Використані джерела й література.....	33
Додатки.....	36

Для складання бібліографії з теми курсової роботи можна використати наявні в бібліотеках систематичні каталоги, в яких назви робіт подані за галузями знань; алфавітні каталоги, в яких картки розташовані за абеткою прізвищ авторів; різні бібліографічні довідкові видання; покажчики з окремих тем; посилання в монографіях, енциклопедіях тощо. При вивченні літератури переважно рекомендується починати знайомство з робіт загального характеру, а потім переходити до робіт, які висвітлюються конкретні проблеми, хоча можливий виняток з цього правила.

3. **Вступ** складається з таких обов'язкових елементів:

- коротка (не більше одного абзацу) характеристика епохи, змістом і стилістично пов'язана з темою роботи, та обґрунтування актуальності та значимості вибраної теми;
- формулювання мети роботи;
- визначення завдань, які мають бути виконання в ході дослідження;
- обґрунтування хронологічних і географічних меж дослідження;
- характеристика джерельної бази роботи; важливо визначити, які питання дозволяють розкрити джерела у ході вивчення поставленої проблеми;
- історіографічний огляд проблеми (якщо при написанні роботи не передбачено окремого розділу, присвяченого аналізу історіографії); аналіз наукової літератури передбачає визначення рівня вивченості теми вітчизняними і зарубіжними дослідниками, при цьому не можна замінити історіографічний аналіз анотаціями чи простим переліком робіт;

- опис структури роботи (наприклад, «Робота складається зі «Вступу», чотирьох розділів, «Висновків», переліку використаних джерел та літератури і «Додатків». Перший розділ присвячений ... . У другому розділі йдеться про ....» і так далі).

У курсовій роботі вступ може бути в межах 5–6 сторінок, а висновки – 2–3 сторінки.

4. **Основний текст** складається з розділів, які можуть бути поділені на параграфи. Принцип поділу на розділи може бути хронологічний, проблемно-тематичний, комбінований. Кожен розділ і параграф повинні мати назву. Назви розділів не повинні повторювати назви роботи, а назви параграфів – назви розділів. У кінці кожного розділу слід сформулювати короткі висновки з розділу.

5. **Висновки** є самостійною частиною роботи. Їх формують до всієї курсової роботи на підставі висновків до розділів, але не повторюють їх, а узагальнюють. Висновки відображають вирішення завдань, поставлених у вступі. Вони не можуть містити нових фактів, аргументів, свідчень, а логічно витікати з основного тексту роботи.

6. **Використані джерела й література.** До переліку вносяться всі джерела й література, які використані в цій курсовій роботі. Не можна вносити до переліку ті роботи, які студент сам не читав і в курсовій роботі не використовував, тобто не можна переписувати посилання з прочитаних книг. Перелік оформляється відповідно до чинних бібліографічних вимог.

7. **Додатки** можуть бути виконані у вигляді таблиць, малюнків, графіків, карт тощо. Обов'язково треба вказувати, на підставі яких джерел складені додатки.

Кожна частина курсової роботи (Зміст, Вступ, розділи, Висновки, Використана джерела й література, Додатки) починається з нового аркуша. Назва частин (у тому числі й слово „Розділ”, номер і назва розділу пишуться на верхньому рядку нового аркушу по середині рядка. Параграфи починаються на тому ж аркуші, на якому закінчився попередній текст; символ „параграф”, номер і назва параграфу пишуться по середині рядка.

1. 3. Основні етапи роботи над курсовою.

Робота над курсовою складається з таких основних етапів:

- 1) вибір теми і затвердження її на засідання кафедри;
- 2) консультації з науковим керівником, складання плану роботи;
- 3) робота з текстами джерел і вивчення наукової літератури;
- 4) написання чернетки курсової;
- 5) виправлення чернетки відповідно до зауважень наукового керівника і написання чистового варіанту курсової роботи;
- б) публічний захист курсової роботи.

Вибір теми роботи. Вибрати тему можна шляхом ознайомлення із запропонованими темами (зразками тем) або студент може запропонувати тему курсової, якої немає у переліку, але його вона цікавить. Після вибору теми студент повинен прийти до наукового керівника в години його консультацій

для уточнення теми і отримання завдань – складання плану, переліку літератури, а також дізнатись про час контрольних перевірок керівником ходу написання роботи. Науковий керівник надає усесторонню допомогу студенту, визначає початкове коло джерел і літератури, проводить консультації і контролює виконання всіх етапів роботи, подає рецензію на курсову роботу.

Теми курсових робіт **затверджуються** на засіданні кафедри у визначений час.

Для контролю за ходом виконання курсової роботи проводяться **проміжні звіти** на засіданні кафедри. Відсутність проміжного звіту і неоява в наукового керівника протягом семестру приводить до зниження оцінки за курсову роботу.

Якісна робота над курсовою передбачає **часті консультації** в наукового керівника і обов'язкове подання чернетки роботи. Чернетка повинна бути подана науковому керівнику не пізніше, ніж за місяць до дати захисту курсової роботи.

Після подання **чистового варіанту курсової роботи** науковому керівнику (якщо керівник вважає курсову роботу такою, що відповідає всім необхідним вимогам) не пізніше, ніж за 10 днів до визначеної дати захисту курсова робота рекомендується на захист перед кафедральною комісією.

Порушення термінів здачі чернетки і чистового варіанту може бути причиною зниження оцінки за курсову роботу або перенесення захисту на додаткову сесію.

Захист курсової роботи проводиться до початку залікового тижня екзаменаційної сесії. Він складається з подання чистового варіанту курсової роботи кафедральній комісії, короткого виступу студента (7-10 хвилин) з теми курсової роботи, оголошення відгуку наукового керівника. У виступі повинна бути охарактеризована тема, вказані мета й завдання, які поставлені і висвітлені в межах роботи, розказано про джерела, охарактеризована історіографія, розкрита структура роботи, показані основні результати і висновки, до яких прийшов студент, підкреслена їх оригінальність і новизна (якщо такі є). Після оголошення рецензії керівника студент має можливість відповісти на зауваження, висловлені у відгуку. Рішення про оцінку приймає кафедральна комісія більшістю голосів без присутності студентів у кінці всіх захистів, призначених на цей день. Після цього студенти викликаються в аудиторію, їм оголошуються оцінки, і наукові керівники виставляють їх у залікові книжки. Курсові роботи зберігаються на кафедрі.

Оцінку з курсової роботи виставляє кафедральна комісія. Вона оцінює саму курсову роботу, виступ студента на захисті, характер і повноту відповідей на питання в ході захисту, а також бере до уваги письмову рецензію наукового керівника, дотримання графіку роботи над курсовою. Критерії оцінки такі:

- **«відмінно»:** тема повністю розкрита, використана оптимальна кількість джерел і літератури, автор продемонстрував високий рівень джерелознавчого та історіографічного аналізу, володіння дослідницькими методиками; курсова робота правильно оформлена; захист пройшов успішно, автор змістовно виступив і відповів на питання; графік подання роботи дотриманий;

- *«добре»*: тема загалом розкрита, але робота має недоліки у джерелознавчому та історіографічному аналізі, у самому проведеному дослідженні; у ході захисту автор не зумів відповісти на деякі питання; є помилки в оформленні роботи; порушений графік подання роботи;

- *«задовільно»*: робота несамоцїйна, має явно реферативний характер, тобто переписана з кількох книг з мінімальною авторською роботою з джерелами або взагалі без них; кількість джерел, статей і книг, до яких звернувся автор, явно недостатньо для якісного розкриття теми; непереконливий захист; відсутність відповідей на більшість питань комісії; помилки в оформленні роботи; допущене порушення графіку подання курсової роботи.

- *«незадовільно»*: на захист, як правило, робота не повставлена, оскільки слабкі роботи на захист не допускаються науковим керівником, який зобов'язує студента до початку додаткової сесії довести рівень роботи хоча би до «задовільно». Однак оцінка «незадовільно» на захисті можлива, якщо в ході захисту будуть виявлені грубі порушення, наприклад, факт чистого плагіату, коли курсова робота повністю списана з курсової «старших товаришів», з якоїсь книжки (разом з копіюванням посилань на видання, які студент насправді й не бачив), коли курсова взята з Інтернету або встановлено факт її замовлення для написання якійсь особі; тобто оцінка «незадовільно» ставиться, коли студент на захисті спробував подати чужу роботу за свою.

Формальні вимоги до оформлення курсової роботи:

- обсяг курсової роботи повинен бути не менше 25-30 сторінок формату А4;

- курсова робота подається зшитю у вигляді роздруківки комп'ютерного набору на одній стороні кожного аркушу формату А4 (шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5; форматування по ширині, абзацний відступ 1, 25см; посилання посторінкові, нумерація суцільна; поля: зліва 3 см, справа 1,5 см, зверху 2 см, знизу 2 см; нумерація сторінок внизу справа); допускається подача курсової роботи у рукописному вигляді з дотриманням зазначених вимог до інтервалів та полів (у такому випадку обсяг роботи має бути збільшений на 7–9 сторінок); електронні копії не розглядаються.

Складання плану курсової роботи. План курсової роботи або дається науковим керівником, або складається самим студентом; в останньому випадку складений план потрібно показати науковому керівнику для затвердження ще до початку роботи над текстом.

Робота з текстами джерел і вивчення наукової літератури. На цьому етапі ведеться збір матеріалу для курсової. Це відбувається у формі витягів з джерел і літератури. Витяги можна робити різними способами. Пропонується така методика:

- витяги робляться на окремих аркушах; на кожному аркуші робиться лише один витяг;
- у верхньому лівому кутку робиться посилання на те, звідки взято цей витяг. Ці посилання знадобляться для того, щоб у ході написання

курсової можна було оформити посилання, вже не звертаючись до прочитаних книг і статей;

- у верхньому правому кутку вказується пункт плану роботи (розділ, параграф), до якого відноситься цей витяг. Якщо одна й та ж фраза (фрагмент) джерела відноситься одразу до двох і більше пунктів плану, необхідно зробити декілька однакових витягів, вказавши для кожного відповідний пункт плану;
- витяги краще робити у формі повної цитати (у лапках), а також підкреслити основні моменти, основну думку (думки), які містяться в цій цитаті.

Після того, як будуть зроблені всі витяги, їх потрібно згрупувати по пунктах (розділах і параграфах) плану роботи. (Саме для цього робились помітки у верхньому правому кутку кожного витягу).

Написання чернетки курсової. Текст курсової роботи пишеться на підставі зроблених витягів:

- візьміть усі витяги, які відносяться до першого розділу, перегляньте їх і складіть робочий план майбутнього розділу;
- розкладіть витяги відповідно до цього плану, у тій послідовності, в якій ви будете використовувати їх при написанні тексту;
- пишіть текст розділу, підтверджуючи думку посиланням на джерело або дослідження, переписуючи в посиланні те, що записано у верхньому лівому куті кожного витягу.

Таким чином пишеться текст кожного з розділів курсової роботи.

При написанні тексту не зловживайте прямими цитатами. Краще викладати думку джерела своїми словами, обов'язково посилаючись на це джерело, а цитувати варто найяскравіші думки джерела. Такі цитата, з одного боку, є ілюстраціями, а з другого – вносять якби колорит епохи в курсову роботу. Посилання на декілька робіт, наведені в одній підрядковій примітці, відділяються одне від другого крапкою з комою.

Не рекомендується вести виклад матеріалу від першої особи однини – «я вважаю», «я встановив». Такі твердження краще висловлювати у безособовій формі – «аналіз матеріалу засвідчує, що ...», «можна зробити висновок», «джерела дозволяють припустити, що ...» тощо. При згадування прізвищ у тексті, ініціали ставляться перед прізвищем (наприклад, М. А. Кравченко). Якщо ініціалів не вдалось встановити, що це зазначається у підрядковій примітці.

З наукової літератури «витягуються» тільки невідомі вам з джерела факти з посилання на книгу чи статтю, звідки ви цей факт взяли, і цитуються думки авторів з того чи іншого питання. Переписувати з літератури інформацію, яку студент повинен знайти в джерелі, не треба. Це веде до зниження оцінки за курсову роботу.

Чернетка курсової роботи оформлюється так же, як і остаточний варіант. Єдиний виняток – у чернетці можуть бути перекреслення, виправлення, вставки тощо.

Написання чистового варіанту курсової. Цей етап роботи полягає в тому, що до тексту вносяться виправлення відповідно до зауважень наукового керівника, і вся робота переписується.

1.4. Бібліографічне оформлення курсової роботи

Оформлення посилань. Посилання на використані джерела і літературу є обов'язковим елементом курсової роботи. Вони необхідні при цитуванні, запозиченні матеріалу з інших джерел (таблиць, схем, ілюстрацій), при згадування чи аналізі робіт того чи іншого автора. Вони робляться у формі підрядкових приміток шрифтом 10 і розміщуються внизу кожної сторінки. Від основного тексту посилання відділяються горизонтальною лінією, яка доходить до середини рядка. Нумерація приміток може бути суцільною або починатися з першої на кожній сторінці. Знак посилання, якщо примітка відноситься до окремого слова, повинен стояти одразу після цього слова; якщо ж воно відноситься до речення (або цілого абзацу), то в кінці речення (абзацу) перед крапкою.

Цитування документу може бути прямим, коли вказується сторінка книги або збірника (журналу), або непрямим, коли думка автора приводиться не дослівно. В таких випадках перед посиланням на документ ставлять: Див.:

Якщо цитування робиться не за першоджерелом, а за роботою іншого автора, цей факт треба обумовити в підрядковій примітці: Цит. за: ... . Далі йде опис документа, звідки запозичена цитата.

Примітки повинні бути оформлені відповідно до бібліографічних вимог. Якщо в переліку джерел і літератури дається повний бібліографічний опис книги чи статті, то в підрядковій примітці передбачені різні способи скорочення обсягу відомостей.

Наприклад:

У переліку літератури:	У підсторінковій примітці:
Фірігос А. Вступ до історії патристичної та візантійської філософії (від початків християнства до іконоборства) / перекл. С. Угрин, наук. ред. М. Горяча. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 280 с.	Фірігос А. Вступ до історії патристичної та візантійської філософії. Львів, 2017. С. 38.
Мицько І. Болгарський царевич Боян на Волині. Життєпис діяча. <i>Старий Луцьк: матеріали наук. конф. «Любартівські читання», м. Луцьк. 22–23 травня 2013 р. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. Вип. IX. С. 114–131.</i>	Мицько І. Болгарський царевич Боян на Волині. Життєпис діяча. <i>Старий Луцьк. Луцьк, 2013. Вип. IX. С. 118.</i>
Розанов В. В. Заметки об исторических годовщинах / предисл. А. Николюкина. <i>Историк и</i>	Розанов В. В. Заметки об исторических годовщинах. <i>Историк и художник. 2004. № 1. С. 26.</i>

Приклади оформлення приміток (зверніть увагу на розділові знаки).

А) книга:

Охріменко О. Повсякденне життя міст Англії XI–XIII століття. Київ, 2019. С. 94.

Источниковедение истории южных и западных славян. Феодальный период. Москва, 1998. С. 112.

Б) стаття в журналі або у збірнику; джерело, опубліковане у збірнику:

Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. *Український історичний журнал*. 2012. № 2. С. 6.

Лучик С. Формування географічних назв у зв'язку з етнолінгвістичними процесами в басейні річки Синюхи. *Центральна Україна за доби класичного середньовіччя: студії з історії XIV століття*. Київ, 2008. С. 130.

Про Лиса та Вовка. Київ, 2013. С. 78.

Якщо ви вперше посилаєтесь на джерело, монографію чи статтю, у посиланні повинно бути повне посилання. Якщо ви посилаєтесь на джерело, монографію або статтю вдруге, втретє і так далі, посилання повинно бути скорочене. Є такі правила скорочення посилань:

а) не вказувати вихідні дані книг, назви і вихідні дані журналів і збірників:

Моця О. П. Синьоводська битва та її наслідки в контексті історії середньовічної Європи. С. 7.

Лучик С. Формування географічних назв у зв'язку з етнолінгвістичними процесами в басейні річки Синюхи. С.131.

б) якщо назва надто довга, її можна скоротити, вказавши в першому посиланні на це є видання, як ви саме скорочуєте:

Перше посилання: Волощук М. М. Руські переселенці в Угорщині XII–XIV ст.: обов'язки та соціальне становище. *Український історичний журнал*. 2012. № 4. С. 23 (далі – Волощук М. М. Руські переселенці в Угорщині XII–XIV ст. ...).

Друга й наступні посилання: Волощук М. М. Руські переселенці в Угорщині XII–XIV ст. ... С. 25.

Це ж правило стосується й усіх аббревіатур такого типу, як *ПСРЛ* (*Полное собрание русских летописей*) чи *MHG* (*Monumenta Historiae Germanica*). У першому посиланні дається повне назва, а в дужках вказується аббревіатура; в наступних посиланнях – тільки аббревіатура.

в) якщо посилаєтесь лише на якусь одну книгу чи статтю одного й того ж автора, то у другому і наступних посиланнях на неї пишуться прізвище та ініціали автора, далі «Вказ. пр.» або «Указ. соч.» (якщо книга російською мовою) і номер сторінки:

Яковенко Н. Вказ пр. – С. 43.

Якщо в курсовій роботі використовується більше однієї роботи одного автора, то використовувати «Вказ. пр.» не можна, оскільки буде незрозуміло, на

яку саме роботу цього автора ви посилаєтесь. Тоді треба використовувати до кожного видання правила скорочення назви, описані в пункті «б».

г) якщо на одній і тій же сторінці ви посилаєтесь на якесь одне видання, то друге й наступні посилання на нього виглядають так:

Там само. (якщо посилаєтесь на ту ж сторінку, що й в попередньому посиланні).

Там само. С. 67. (якщо посилаєтесь на іншу сторінку, ніж у попередньому посиланні).

Посилання на літературу, видану з використання латинської абетки, робляться аналогічно. Наприклад:

Wyczański A. Polska – Rzeczą Pospolitą szlachecką. 1454–1764. Warszawa, 1965. S. 47.

Якщо наступне посилання на ту ж книгу, то замість «Там само» пишемо латинський варіант:

Ibid. S. 79. (слов'янськими мовами частіше S.).

Ibid. P. 89.

Якщо наступне посилання належить тому ж автору, що й попереднє, то замість українського «Його ж» чи «Її ж», використовується латинський «Idem».

1. 5. Оформлення переліку використаних джерел і літератури.

Перелік має таку структуру: неопубліковані джерела, опубліковані джерела, перелік літератури, опублікованої з використання кириличної абетки (українською, російською, білоруською і болгарською мовами), перелік літератури, опублікований з використання латинської абетки. У тексті ці частини переліку не мають заголовків, а відділяються один від одного інтервалом розміром в один рядок. Перелічені джерела і література нумеруються.

Неопубліковані джерела розміщуються за абеткою за назвами сховищ (архівів, відділів рукописів тощо). «У середині» кожного сховища – за порядковими номерами фондів, описів і справ.

Опубліковані джерела розміщуються в переліку за абеткою.

Перелік літератури також будується за абеткою: за прізвищами авторів і назвами робіт без автора. Якщо використані роботи одного автора – за назвами робіт цього ж автора. У перелік включаються не лише роботи, на які в роботі є посилання, але й ті, що вивчались, але не згадані в тексті.

У кожній позиції переліку обов'язково вказується видавництво і загальна кількість сторінок використаної книги або номери сторінок, які займає у журналі чи збірнику використана вами стаття.

Приклади бібліографічного опису книг:

Книги одного автора:

Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2008. 480 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; под общ. ред. В. А. Бабинцева; послесл. А. Я. Гуревича. Екатеринбург: У-Фактория, 2005. 560 с.

Сорочан С. Б. Византия. Парадигмы быта, сознания и культуры: учеб. пособие. Харьков: Майдан, 2011. 952 с.

Книги двох авторів:

Господаренко О. В., Кузовков В. В. Історія Візантії. Хрестоматія: навч.-метод. посіб. Миколаїв: Іліон, 2014. 370 с.

Книги трьох авторів:

Калакура Я., Рафальський О., Юрій Ю. Українська культура: цивілізаційний вимір. Київ: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

Книги чотирьох і більше авторів описуються за назвою:

Монашество и монастыри, XI – XX вв.: ист. очерки / Я. Н. Шапов и др.; отв. ред. Н. В. Сеницина. Москва : Наука, 2005. 344 с.

История и культура Отечества : учеб. пособие / В. В. Гуляева и др.; под ред. В. В. Гуляевой; 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Трикста: Акад. Проект, 2005. 749 с.

Окремий том з багатотомного видання:

История Италии: в 3 т. / под ред. С. Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниковой, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т. 1. 579 с.

История Франции: в 3 т. / ред. коллегия: А. З. Манфред (отв. ред.) [и др.]. Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с

Приклади бібліографічного опису статей

Статті з журналів:

Сидоров А. И. Людовик Благочестивый. *Вопросы истории*. 2000. № 1. С. 146–151.

Лучицкая С. И. Четвертый крестовый поход глазами русского современника. *Византийский временник*. 2006. № 90. С. 107–125.

Смирнов А. Г. Роль религиозного сознания в идеологических установках и жизненной практике рыцарей Четвертого крестового походы. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова (ЛОКУС). Серия «История и политология»*. 2015. № 1. С. 37–47.

Статті із збірників:

Лавров В. В. Готские войны III в. н. э.: культурное влияние на восточногерманские племена Северного Причерноморья. *Проблемы античной культуры: сб. науч. тр. К 70-летию со дня рождения проф. Э. Д. Фролова* / под ред. А. Ю. Дворниченко. Санкт-Петербург: 2003. С. 332–352.

Дворецкая И. А. Из Паннонии в Италию (христианизация завоевателей и генезис варварской государственности в Италии VI–VIII вв.). *Античность и раннее средневековье. Социально-политические и этнокультурные процессы*: Межвузовский сб. науч. тр. Нижний Новгород: НГПИ им. М. Горького, 1991. С. 128–142.

Сванидзе А. А. Патрициат и стратегия удержания власти в средневековом городе. *Власть и политическая культура в средневековой Европе* / под ред. Е. В. Гутновой. Москва: ИВИ РАН, 1992. Ч. 1. С. 3–38.

Статті з енциклопедій

Магомедов Б. В. Готи. *Енциклопедія України*. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 177–178.

Корсунский А. Р. Вестготы. *Советская историческая энциклопедия*. Москва: Сов. энциклопедия, 1963. Т. 3: Вашингтон - Вячко / гл. ред. Е. М. Жуков. С. 396–398.

Статті з газет:

Махун С. Переяславська рада – 1654: політична поразка України чи День возз'єднання. *Дзеркало тижня*. 2014. Вип. 2: 24 січня – 31 січня.

Процес Brexit триває. Як це позначиться на Україні. [Інтерв'ю представника України при ЄС Миколи Точицького]. *Голос України*. 2019. 6 листопада.

Степанюк Т. Будинок Косачів виявили завдяки Ользі Косач-Кривинюк. *Волинь*. 2018. 8 жовтня.

Рецензії:

Іваненко В., Кривошеїн В. [Рецензія на кн.:] Історик і влада / відп. ред. В. Смолій; творчий керівник проекту І. Колесник. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 543 с. *Український історичний журнал*. 2018. № 1. С. 210–214.

Волощук М. Рец. ALBA RUSCIA: белорусские земли на перекрестке культур и цивилизаций (X – XVI вв.) / отв. ред. А. В. Мартинюк. Москва: Квадрига, 2015. 256 с. *Український історичний збірник*. 2017. Вип. 19. С. 456–460.

Автореферати дисертацій:

Тацієнко В. С. Повсякденне життя православного парафіяльного духовенства Київської єпархії в кінці XVIII – на початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Миколаїв, 2017. 22 с.

Кочергін І. О. Катеринославське дворянство в умовах трансформації соціальних відносин (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... докт. іст. наук. Дніпро, 2016. 42 с.

Як видно з наведених прикладів, якщо в курсовій використовується стаття з журналу чи збірника, то в перелік вноситься вона, а не журнал чи збірник.

У переліку використаних джерел і літератури не допускається скорочень, які використовуються в посиланнях.

Електронні ресурси:

Войтович Л. Готи на території України: результати досліджень на початок XXI століття. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2008. Вип. 11. С. 35–64. URL: www.nbu.gov.ua (дата звернення: 10.10 2017).

Пиков Г. Г. «Остготское возрождение» и формирование идеи «нового Рима». *Пиков Г. Г. Из истории европейской культуры: учебн. пособие*. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2002. С. 163–188.

URL: <http://gkaf.narod.ru/pikov/07.html> (дата звернення: 14.11. 2016).

2. Тематика курсових робіт, запропонований план та рекомендована література до них

Тема 1. Суспільний лад у стародавніх германців (за творами Цезаря і Тацита)

Запропонований план

1. Господарство стародавніх германців в I ст. до н.е. – I ст. н.е.
2. Еволюція давньогерманської громади від Цезаря до Тацита.
3. Соціальна структура давньогерманського суспільства. Майнова й соціальна диференціація.
4. Організація управління у стародавніх германців.

Джерела

Древние германцы: сб. док. / сост. Б. Н. Граков и др. Москва: Соцэкгиз, 1937. 222 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія: навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 656 с.

Практикум по истории средних веков: Пособие для студентов-заочников 2-го курса ист. фак. пед. ин-тов: в 2 вып. / Сост. М. Л. Абрамсон, С. А. Сливко, М. М. Фрейденберг; 4-е изд., испр. и доп. Москва: Просвещение, 1988. Вып 1. 187 с.

Тацит Корнелий. Сочинения: в 2 т. / отв. ред. С. Л. Утченко; 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Наука, 1993. Т. 1: Анналы. Малые произведения. 444 с.

Хрестоматия по истории средних веков: в 3-х т. / под ред. [и с введ.] С. Д. Сказкина. Москва: Соцэкгиз, 1961. Т. 1: Раннее средневековье. 688 с.

Цезарь, Гай Юлий. Записки Юлия Цезаря и его продолжателей о галльской войне, о гражданской войне, об александрийской войне, об африканской войне. Гай Саллюстий Крисп. Сочинения / отв. ред. Ф. А. Петровский, Е. М. Штаерман; пер., ст. и коммент. В. О. Горенштейна, М. М. Покровского. Москва: АСТ: Ладомир, 1999. 750 с.

Література

Бартелеми Д. Рыцарство: От древней Германии до Франции XII в. / пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 584 с.

Грацианский Н. П. К вопросу об аграрных отношениях древних германцев времени Цезаря. *Грацианский Н. П. Из социально-экономической истории западноевропейского Средневековья*. Москва: Просвещение, 1960. С. 21–89.

Гуревич А. Я. Аграрный строй варваров. *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма*: в 3-х т. / гл. ред.: З. В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1985. Т. 1: Формирование феодально-зависимого крестьянства. С. 90–136.

Гуревич А. Я. О генезисе феодального государства. *Вестник древней истории*. 1990. № 1. С. 3–16.

Гуревич А. Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. Москва: Высш. шк., 1970. 224 с.

Жумагулов К. Т. Аграрный строй древних германцев в трактовке археологов ФРГ. *Средние века*. Москва, 1987. Вып. 50. С. 24–39.

История Германии: уч. Пос.: в 3 т. / под общ. ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. Москва: КДУ, 2008. Т. 1: С древнейших времен до создания германской империи. 544 с.

Кауфман С. А. Раннее германское Средневековье в свете археологии. *Средние века*. Москва, 1962. Вып. 22. С. 208–233.

Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1963. 184 с.

Люблинская А. Д. Источниковедение истории Средних веков: уч. пос. для гос. ун-тов. Ленинград: ЛГУ, 1955. 372 с.

Неусыхин А. И. Военные союзы германских племен около начала нашей эры. *Неусыхин А. И. Проблемы европейского феодализма: избр. труды*. Москва: Наука, 1974. С. 390–412.

Неусыхин А. И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI–VIII вв. Москва: Изд-во АН СССР, 1956. 420 с.

Неусыхин А. И. Дофеодальный период как переходная стадия развития от родоплеменного строя к раннефеодальному. *Вопросы истории*. 1967. № С. 75–87.

Неусыхин А. И. Общественный строй древних германцев. Москва: [б.в.], 2001. 302 с.

Петрушевский Д. М. Очерки по истории средневекового общества и государства / под общ. ред. М. А. Морозова; вступ. ст. Г. Е. Лебедевой, В. А. Якубского. Санкт-Петербург.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2003. 448 с.

Серовайский Я. Д. Сообщения Цезаря об аграрном строе германцев в соотношении с данными новейших археологических исследований. *Средние века*. Москва, 1999. Вып. 60. С. 5–36.

Тодд М. Древние германцы. Быт, религия, культура / пер. с англ. Н. Чехонадской. Москва: Центрполиграф, 2005. 224 с.

Херрманн Й. Общество у германских и славянских племен и народностей между Рейном и Одером в VI–XI вв. *Вопросы истории*. 1987. № 9. С. 23–40.

Тема 2. Організація управління у германців у IV-VI ст.

Запропонований план

1. Організація управління у германських племен до заснування ними королівств.

3. Походження і характер королівської влади у германців.

4. Поняття «варварське королівство» у сучасній історіографії, його внутрішні та зовнішні функції.

Джерела

Аммиан Марцеллин. Римская история / пер. с лат. Ю. А. Кулаковского и А. И. Сонни. Санкт-Петербург: Алетейя, 1994. 569 с.

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica) / Вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской; изд. 2-е. Санкт-Петербург: Алетейя, 1997. 506 с.

Література

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории: в 4 т. / пер с нем., примеч. В. М. Авдиева. Москва: Наука, 2001. Т. 2. Германцы. 352 с.

История государства и права зарубежных стран: в 2 ч. : учебник для вузов / отв. ред. Н. А Крашенинникова, О. А. Жидков. Москва: НОРМА, 2008. Ч. 1: Древний мир и Средние века. 720 с.

Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. Москва: Изд-во Московского университета, 1963. 184 с.

Корсунский А. Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / пер. с фр. А. П. Саниной. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 399, [17] с.

Неусыхин А. И. Общественный строй древних германцев. Москва: [б.в.], 2001. 302 с.

Нечаева С. В. Древнегерманское дружинное сообщество по данным археологии и нарративной традиции. *Вестник Пермского университета. История*. 2014. Вып. 1 (24). С. 90–98.

Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в западноевропейской историографии VI века. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2011. 212 с.

Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва: Юристъ, 2003. 776 с.

Шульце Х. Краткая история Германии / пер. с нем. Москва: Изд-во «Весь мир», 2004. 256 с.

Тема 3. Готи до вторгнення у Західну Римську імперію (330-376 рр.)

Запропонований план

1. Королівська влада, дружина, громада.
2. Мова і повсякденне життя. Культ і релігія готів.
3. Вульфїла (Ульфїла) і початок навернення готів на християнство.
4. Вторгнення гуннів і смерть Германаріха (Ерманаріха).

Джерела

Аммиан Марцеллин. Римская история / пер. с лат. Ю. А. Кулаковского и А. И. Сонни. Санкт-Петербург: Алетейя, 1994. 569 с.

Евнапий. Продолжение Истории Дексиппа. *Вестник древней истории*. 1948. № 3. С. 272–275.

Зосим. Новая история. *Вестник древней истории*. 1948. № 4. С. 274–288.

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica) / вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Эвнапий. *Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец* / подготовлено к изданию А. И. Цепковым. Рязань: Александрия, 2003. С. 68–69.

Література

Бірбрауер Ф. Готи в I-VII ст. Територія розселення та просування за археологічними джерелами. *Археологія*. 1995. № 2. С. 32–51.

Брайчевский М. Ю. Утверждение христианства на Руси. М: Наука, 1988. 388 с.

Брайчевський М. Ю. Готи в Надпричорноморщині. *Археологія*. 1989. № 1 С. 102–11.

Буданова В. П. «Государство Эрманариха» в античной и средневековой традиции. *Феномены истории: к 70-летию В.Л. Керова*: сб. ст. Москва: Мир Отечества, 1996. С. 31–45.

Буданова В. П. Готы в эпоху Великого переселения народов; 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 320 с.

Буданова В. П. Контакты готов с племенами barbaricum solum и ранневизантийской империей. *Византийская цивилизация в освещении российских ученых, 1947-1991*. Москва: Ладомир, 1999. С. 84–95.

Буданова В. П., Горский А. А., Ермолова И. Е. Великое переселение народов: этнополитические и социальные аспекты. Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. 334 с.

Бьюри Дж. Б. Варвары и Рим. Крушение империи. Москва: Центрполиграф, 2013. 224 с.

Войтович Л. Готи на території України: результати досліджень на початок ХХІ століття. *Археологічні дослідження Львівського університету*. 2008. Вип. 11. С. 35–64. URL: www.nbu.gov.ua

Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века / пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов; под ред. М. Б. Щукина. Санкт-Петербург: Ювента, 2003. 654 с.

Голдсуорти А. Падение Запада. Медленная смерть Римской империи / пер. с англ. А. В. Короленкова, Е. А. Семеновой. Москва: АСТ, 2014. 733 с.

Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории: в 4 т. / пер с нем., примеч. В. М. Авдиева. Москва: Наука, 2001. Т.2. Германцы. 352 с.

Ермолаева И. Е. Римская империя и федераты IV в. *Новый исторический вестник*. 2001. № 2 (4). URL: http://www.nivestnik.ru/2001_2/3.shtml

Зиньковская И. В. Готский король Эрнамарих: от исторической личности к эпическому образу. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология.* 2009. № 7 (62). Вып. 10. С. 19–25.

Зиньковская И. В. Королевство Эрманариха: источники и историография. Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2010. 359 с.

Лавров В. В. Готские войны III в. н. э.: культурное влияние на восточногерманские племена Северного Причерноморья. *Проблемы античной культуры: сб. науч. тр. К 70-летию со дня рождения проф. Э. Д. Фролова* / под ред. А. Ю. Дворниченко. Санкт-Петербург: 2003. С. 332–352.

Лавров В. В. Готское общество в IV в. н. э. *Античный мир.* Санкт-Петербург, 1998. С. 399–413.

Магомедов Б. В. Готи. *Енциклопедія України.* Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2: Г–Д. С. 177–178.

Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / пер. с фр. А. П. Саниной. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 399, [17] с.

Нефедкин А. К. Вооружение готов: свидетельства письменных источников в сопоставлении с данными археологии. *Stratum plus: Археология и культурная антропология.* 2010. № 4. С. 233–249.

Ольховський С. Я. Давньогрецькі міста-колонії Північного Причорномор'я: навч. посібник. Київ: КНУКіМ, 2007. 149 с.

Смирницкая О. А. От слова к смыслу. Вульфилла как переводчик готского Священного Писания. *Stephanos.* 2014. № 4. С. 10–41.

URL: www.stephanos.ru/izd/2014/2014_4.pdf

Тодд М. Древние германцы. Быт, религия, культура / пер. с англ. Н. Чехонадской. Москва: Центрполиграф, 2005. 224 с.

Шаров О. В. Гибель Эрманариха: история и эпос. *Stratum plus: Структуры и катастрофы.* 1997. С. 93–94.

Щукин М. Б. Готский путь: (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 592 с.

Ярцев С. В. Война императора Валента с готами 367–369 гг. н. э. *Проблемы истории, филологии, культуры.* 2016. № 2. С. 145–151.

Ярцев С. В. Христианизация готского населения Северного Причерноморья как форма римской культурной экспансии. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология.* 2016. № 15 (236). Вып. 39. С. 40–46.

Тема 4. Вестготы в Римській імперії (376–418 рр.)

Запропонований план

1. Вторгнення готів у Римську імперію та їх розселення у Фракії.
2. Балканські походи 395–401 рр.
3. Проголошення Аларіха королем. Італійські війни Аларіха.
4. Атаульф і рух готів на захід. Готи «на римській службі».

Джерела

Аммиан Марцеллин. Римская история / пер. с лат. Ю. А. Кулаковского и А. И. Сонни. Санкт-Петербург: Алетейя, 1994.

Эвнапий. Продолжение Истории Дексиппа. *Вестник древней истории*. 1948. № 3. С. 272–275.

Зосим. Новая история. *Вестник древней истории*. 1948. № 4. С. 274–288.

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (*Getica*) / вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Павел Орозий, еп. История против язычников. Кн. I–III / пер. с лат., коммент. В. М. Тюленев. Москва: Алетейя, 2001. 384 с.

Павел Орозий, еп. История против язычников. Кн. IV–V / пер. с лат., коммент. В. М. Тюленев. Москва: Алетейя, 2002. 304 с.

Прокопий Кесарийский. Война с готами. О постройках / пер. С. П. Кондратьев. Москва: Арктос – Вика-прес, 1996. 515 с.

Эвнапий. Византийские историки: Дексипп, Эвнапий, Олимпиодор, Малх, Петр Патриций, Менандр, Кандид, Ноннос и Феофан Византиец / подготовлено к изданию А. И. Цепковым. Рязань: Александрия, 2003. С. 68–69.

Литература

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Банников А. В. Крушение римской оборонительной системы на западе империи в IV в. н. э. *Studia Historica*. Москва, 2005. Вып. 5. С. 117–126.

Банников А. В. Военно-историческая реконструкция битвы под Адрианополем (9 августа 378 г.). *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*. 2013. № 3 (16). С. 174–183.

Банников А. В. Римская армия в IV столетии (от Константина до Феодосия). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История, 2011. 264 с.

Богданов Д. Е. Военные кампании «последнего защитника Рима» Флавия Стилихона. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология*. 2015. № 7. С. 53–57.

Буданова В. П. Варварский мир эпохи Великого переселения народов. Москва: Наука, 2000. 540 с.

Буданова В. П. Готы в эпоху Великого переселения народов / 2-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. 320 с.

Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века / пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов; под ред. М. Б. Щукина. СПб: Ювента, 2003. 654 с.

Голдсуорти А. Падение Запада: Медленная смерть Римской империи/ пер. с англ. А. В. Короленкова. Москва: АСТ, 2014. 733 с.

Дмитриев В. А. К вопросу о варваризации римской армии в IV в. н. э. (по данным Аммиана Марцеллина). *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология*. 2011. № 7 (102). С. 44–55.

Каждан А. П., Литаврин Г. Г. Восточная империя и «варвары» в IV-V вв. Каждан А. П., Литаврин Г. Г. *Очерки истории Византии и южных славян* / изд. 2-е, испр. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. С. 7–20.

Калмыков В. С. Сражение под Адрианополем 378 г.: закономерное поражение римской армии или ошибка императора Валента? *Локус: люди, общество, культуры, смыслы*. 2011. № 2. С. 15–23.

Клауде Д. Королевство вестготов / пер. с нем. С. В. Иванова. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 288 с.

Колесницкий Н. Ф. Этнические общности и политические образования у германцев I–V вв. *Средние века*. Москва, 1985. Вып. 48. С. 5–26.

Колосовская Ю. К. Некоторые вопросы истории взаимоотношений Римской империи с варварским миром. *Вестник древней истории*. 1996. № 2. С. 146–166.

Колосовская Ю. К. Рим и мир племен на Дунае. Москва: Наука, 2000. 288 с.

Коньков Д. С. Аларих свой среди чужих: путь к взятию Рима. *Известия Томского политехнического университета*. № 8 (т. 325). 2014. С. 100–111.

Коньков Д. С. Аларих между Востоком и Западом: в поисках места в империи. *Известия Томского политехнического университета*. 2013. № 6 (т. 323). С. 320–328.

Коростелин В. А. Договорные отношения Позднеримской империи с варварами. *Вопросы истории*. 2006. № 8. С. 38–49.

Корсунский А. Р. Вестготы. *Советская историческая энциклопедия*. Москва: Сов. энциклопедия, 1963. Т. 3: *Вашигтон - Вячко* / гл. ред. Е. М. Жуков. С. 396–398.

Корсунский А. Р. О социальном строе вестготов. *Вестник древней истории*. 1965. № 3. С. 54–74.

Мехмадиев Е. А. Некоторые аспекты процесса варваризации византийской армии в 378–395 гг. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. История*. 2011. № 2. С. 91–97.

Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / пер. с фр. А. П. Саниной. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 399, [17] с.

Хизер П. Великие завоевания варваров. Падение Рима и рождение Европы / пер. с англ. С. В. Чепелевского. Москва: Центрполиграф, 2016. 832 с.

Хизер П. Падение Римской империи / пер. с англ. А. В. Короленкова, Е. А. Семеновой. Москва: АСТ, Астрель, 2011. 795 с.

Щукин М. Б. Готский путь: (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 592 с.

Тема 5. Вестготське королівство в Південній Галлії та Іспанії.

Запропонований план

1. Зовнішня політика Евріха (466–484) і Аларіха II (484–507).
2. Законодавство і церковна політика Евріха і Аларіха II.
3. Король і королівська влада. Придворне життя.
4. Етнічний і соціальний склад Тулузького королівства.

Джерела

Вестготская правда (Книга приговоров). Латинский текст. Перевод. Исследование. Москва: Унт-т Дмитрия Пожарского, 2012. 944 с.

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica) / вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Прокопий Кесарийский. Война с готами. О постройках / пер. С. П. Кондратьева. Москва: Арктос – Вика-прес, 1996. 515 с.

Література

Ауров О. В. Государство и право в королевстве вестготов (Тулузский и Толедский периоды). *Вестготская правда (Книга приговоров). Латинский текст. Перевод. Исследование.* Москва: Унт-т Дмитрия Пожарского, 2012. С. 60–95.

Ауров О. В. Королевство вестготов в истории средневекового Запада. *Вестготская правда (Книга приговоров). Латинский текст. Перевод. Исследование.* Москва: Унт-т Дмитрия Пожарского, 2012. С. 32–48.

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века / пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов; под ред. М. Б. Щукина. Санкт-Петербург: Ювента, 2003. 654 с.

История Испании. Москва: Индрик, 2012. Т. 1: С древнейших времен до конца XVII века / отв. ред. тома В. А. Ведюшкин, Г. А. Попова. 696 с.

Коньков Д. С. Трансформация социальных связей в ходе формирования Вестготского королевства. *Вестник Кемеровского государственного университета.* 2013. № 2 (54). С. 76–80.

Коньков Д. С. Эврих, предводитель вестготов – друг или подданный: проблема договора 475 года в источниках и исследованиях. *Вестник Томского государственного университета.* 2014. № 378. С. 125–130.

Корсунский А. Р. Готская Испания (Очерки социально-экономической и политической истории). Москва: Изд-во МГУ, 1969. 326 с.

Корсунский А. Р. Об условиях поселения вестготов в Южной Галлии и Испании. *Средние века.* М., 1964. Вып. 25. С. 21–34.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Котельникова Л. А. Юго-Западная Европа в V–X вв. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа.* С. 65–84.

Пикин А. В., Манукян Э. М. Римско-готские переговоры 474–475 гг. глазами Эннодия и Сидония Аполлинария. *Вестник Нижегородского университета имени Н. И. Лобачевского.* 2016. № 4. С. 74–83.

Томпсон Э. А. Римляне и варвары. Падение Западной империи / пер. с англ.. Т. О. Пономаревом; подр ед. М. Е. Килуновской. Санкт-Петербург: Издательский Дом «Ювента», 2003. 288 с.

Удальцова З. В. Прокопий Кесарийский и его «История войн с готами». *Прокопий из Кесарии. Война с готами*. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1950. С. 3–60.

Хизер П. Падение Римской империи / пер. с англ. А. В. Короленкова, Е. А. Семеновой. Москва: АСТ; Астрель, 2011. 795 с.

Циркин Ю. В. Испания от античности к средневековью. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ; Нестор-История, 2010. 456 с.

Щукин М. Б. Готский путь: (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 592 с.

Тема 6. Франкське королівство Меровінгів (486-687 рр.)

Запропонований план

1. Завоювання франками Галлії. Політична й адміністративна організація королівства франків за Хлодвіга (481–511 рр.).
2. Прийняття християнства франками.
3. Законодавство. Франкське суспільство за «Салічною правдою».
4. Дроблення франкської держави за наступників Хлодвіга.

Джерела

Григорий Турский. История франков / пер. с лат., коммент., науч. ст. В. Д. Савуковой. Москва: Наука, 1987. 465 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 37–164.

Салическая правда / пер. проф. Н. П. Грацианского. Под ред. проф. В.Ф. Семенова. Москва: Образцовая тип. им. Жданова, 1950. 168 с.

Эдикт Хильперика. *Практикум по истории средних веков* / сост. М. Л. Абрамсон, С. А. Сливко, М. М. Фрейденберг. Москва: Наука, 1967. С. 51.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Бессмертный Ю. Л. Формирование феодально-зависимого крестьянства на территории Северной Франции (VI–X вв.). *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма*: в 3-х т. / гл. ред.: З. В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1985. Т. 1: *Формирование феодально-зависимого крестьянства*. С. 216–244.

Бессмертный Ю. Л. Франкское государство. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*. С. 112–125.

Данилова Г. М. Возникновение феодальных отношений у франков VI–VII вв. Петрозаводск: Гос. изд-во Карельской АССР, 1959. 259 с.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Лебек С. Происхождение франков. V–IX века / пер. с фр. В. А. Павлова. Москва: Скарabei, 1993. 347 с.

Мажуга В. И. Королевская власть и церковь во франкском государстве. *Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI–XVII вв.)* / под ред. В. И. Рутенбурга и И. П. Медведева. Ленинград: Наука, 1990. С. 46–70.

Малов В. Н. Меровинги. *Вопросы истории*. 2000. № 4/5. С. 150–157.

Мильская Л. Т. Аллод в системе феодального землевладения. *Средние века*. М., 1987. Вып. 50. С. 173–184.

Неусыхин А. И. Собственность и свобода в варварских Правдах: (Очерки эволюции варварских обществ на территории Западной Европы в V–VIII вв.). *Неусыхин А. И. Проблемы европейского феодализма: Избр. труды*. Москва: Наука, 1974. С. 33–210.

Петрушевский Д. М. Очерки по истории средневекового общества и государства / под общ. ред. М. А. Морозова; вступ. ст. Г. Е. Лебедевой, В. А. Якубского. Санкт-Петербург: ИЦ «Гуманитарная академия», 2003. 448 с.

Савукова В. Д. Григорий Турский и его сочинение. *Григорий Турский. История франков* / пер. с лат., коммент., науч. ст. В. Д. Савуковой. М.: Наука, 1987. С. 321–350.

Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в западноевропейской историографии VI века. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2011. 212 с.

Серовайский Я. Д. О понятии terra salica в Салической правде. *Средние века*. М., 2002. Вып. 63. С. 11–42.

Сюзюмов М. Я. Дофеодальный период. *Античность и средние века*. Свердловск, 1972. Вып. 8. С. 3–41.

Тема 7. Григорій Турський – історик франкської держави Меровінгів

Запропонований план

1. Соціально-політична позиція Григорія Турського.
2. Місце християнства в історичній концепції Григорія Турського.
3. Григорій Турський – історик перших королів з династії Меровінгів.

Джерела

Григорий Турский. История франков / пер. с лат., коммент., науч. ст. В. Д. Савуковой. Москва: Наука, 1987. 465 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 89–164.

Література

Арзаканян М. Ц. История Франции / 2-е изд. Москва: Дрофа, 2005. 474 с.

- Вайнштейн О. Л. Западноевропейская средневековая историография. Москва; Ленинград: Наука, 1964. 483 с.
- Дюмезиль Б. Королева Брунгильда / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 560 с.
- История Франции: в 3 т. / ред.: А. З. Манфред (отв. ред.). Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с.
- Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1963. 186 с.
- Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 255 с.
- Косминский Е. А. Историография Средних веков V в. – середина XIX в.: лекции / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во МГУ, 1963. 430 с.
- Лебек С. Происхождение франков. V–IX века / пер. с фр. В. А. Павлова. Москва: Скарабей, 1993. 347 с.
- Люблинская А. Д. Источниковедение истории Средних веков. Ленинград: ЛГУ, 1955. 372 с.
- Малов В. Н. Меровинги. *Вопросы истории*. 2000. № 4/5. С. 150–157.
- Савукова В. Д. Григорий Турский и его сочинение. *Григорий Турский. История франков* / пер. с лат., коммент., науч. ст. В. Д. Савуковой. Москва: Наука, 1987. С. 398–457.
- Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в западноевропейской историографии VI века. Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2011. 212 с.
- Сидоров А. И. Отзвук настоящего: историческая мысль в эпоху каролингского возрождения. Санкт-Петербург: Гуманитар. акад., 2006. 349 с.
- Старостин Д. Н. От поздней Античности к раннему Средневековью: Формирование структур власти и ее образов в королевстве франков в период правления Меровингов (V–VIII вв.). Москва; Санкт-Петербург: Нестор-История, 2017. 488 с.
- Федонникв Н. Места погребений королей из династии Меровингов. [Электронный ресурс]. *Vox medii aevi*. 2017. Vol. 1 (1). С. 90–105.
URL: <http://voxmедииаеви.com/vol-1-fedonnikov>

Тема 8. Остготське королівство в Італії (488–552 рр.)

Запропонований план

1. Борьба Теодоріха за Італію (488–493 рр.). Розселення остготів в Італії.
2. Політична й адміністративна організація. Законодавство. Культура остготської Італії.
3. Поліетнічність і соціальний склад населення.
4. Тактика ведення війни і озброєння остготського війська.

Джерела

Боеций Северин. Розрада від філософії / пер. з лат. А. Содомора; передм. В. Кондзьолки. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 146 с.

Йордан. О происхождении и деяниях гетов (*Getica*) / вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Прокопий Кесарийский. Война с готами. О постройках / пер. С. П. Кондратьев. Москва: Арктос – Вика-прес, 1996. 515 с.

Література

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века / пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов; под ред. М. Б. Щукина. СПб: Ювента, 2003. 654 с.

История Италии: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниковой, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т. 1. 579 с.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства. Москва: Издат. дом «Книжная находка», 2003. 512 с.

Пиков Г. Г. «Остготское возрождение» и формирование идеи «нового Рима». *Пиков Г. Г. Из истории европейской культуры: учебн. пособие.* Новосибирск: Изд-во НГУ, 2002. С. 163–188.

URL: <http://gkaf.narod.ru/pikov/07.html>.

Пфайльшифтер Г. Теодорих Великий / пер. с нем. В. А. Певчева. Санкт-Петербург: Евразия, 2004. 272 с.

Санников С. В. Критерии «варварства» эпохи Остготского возрождения. *Идеи и идеалы.* 2014. № 2. С. 120–129.

Тарле Е. В. История Италии в средние века / 2-е изд., стер. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 198 с.

Томпсон Э. А. Римляне и варвары. Падение Западной империи / пер. с англ. Т. О. Пономаревой; под ред. М. Е. Килуновской. Москва: Издательский Дом «Ювента», 2003. 288 с.

Удальцова З. В. Прокопий Кесарийский и его «История войн с готами». *Прокопий из Кесарии. Война с готами.* Москва: Изд-во АН СССР, 1950. С. 3–60.

Уколова В. И. Культура остготской Италии. *Средние века.* Москва, 1983. Вып. 46. С. 3–27.

Уколова В. И. Флавий Кассиодор. *Вопросы истории.* 1982. № 2. С. 185–189.

Уколова В. И. «Последний римлянин» Боэций. Москва: Наука, 1987. 160 с.

Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VII века). Москва: Наука, 1989. 320 с.

Шкаренков П. П. Королевская власть в Остготской Италии по «*Variae*» Кассиодора. Миф, образ, реальность. Москва: РГГУ, 2003. 104 с.

Шкаренков П. П. Римская традиция в варварском мире. Флавий Кассиодор и его эпоха. Москва: РГГУ, 2004. 272 с.

Шкаренков П. П. Римская империя в «эпоху упадка»: между мифом и реальностью. *Новый исторический вестник*. Москва, 2004. № 2 (11). С. 1–27. URL: http://www.nivestnik.ru/2004_2/03.shtml

Шкаренков П. П. Римская традиция образа идеального правителя в остготской Италии. *Вестник древней истории*. 2008. № 4. С. 157–172.

Шкаренков П. П. Римский сенат и сенаторская аристократия в остготской Италии. *Новый исторический вестник*. Москва, 2001. № 2 (4). С. 45–63. URL: http://www.nivestnik.ru/2001_2/4.shtml

Шкаренков П. П. Translatio imperii: Флавий Кассиодор и римская традиция в остготской Италии. *Новый исторический вестник*. Москва, 2005. № 13. С. 1–16. URL: http://www.nivestnik.ru/2005_2/1.shtml

Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 592 с.

Тема 9. Теодоріх Великий: король готів та італіків.

Запропонований план

1. Теодоріх на службі у Візантії.
2. Королівська влада Теодоріха: державно-правовий аналіз.
3. Політика Теодоріха щодо германських племен і забезпечення безпеки Італії.
4. Римська політика Теодоріха. Теодоріх Великий в легендах і переказах.

Джерела

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica) / вступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Эдикт короля Теодориха Остготского. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран: Древний мир и Средние века: в 2-х т.* / отв. ред. Н. А. Крашениникова. Москва: Норма, 2009. Т. 1. С. 453–460.

Література

Вольфрам Х. Готы. От истоков до середины VI века / пер. с нем. Б. П. Миловидов, М. Ю. Некрасов; под ред. М. Б. Щукина. Санкт-Петербург: Ювента, 2003. 654 с.

Дворецкая И. А. Возникновение раннефеодального государства в Северной Италии VI–VIII веков: спецкурс / под ред. Г. А. Кошеленко. Москва: МГПИ, 1982. 89 с.

Дворецкая И. А. Западная Европа V–IX вв. Раннее средневековье: учеб. пособие / науч. ред. А. Г. Кузьмин. Москва: Прометей, 1990. 322 с.

Дворецкая И. А. Организация управления в Остготском королевстве. *Византийский временник*. Москва, 1962. Т. XXI. С. 3–28.

Дворецкая И. А. Эдикт Теодориха как источник по социально-политической истории раннего средневековья. *Проблемы*

экономического и политического развития стран Европы: Уч. зап. МГПИ им В. И. Ленин Москва: МГПИ, 1964. С 23–39.

История Италии: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниковой, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т. 1. 579 с.

Корсунский А. Р. К дискуссии об «Эдикте Теодориха». *Западная Европа в средние века. Экономика, политика, культура: сб. ст.* Москва: Наука, 1972. С. 16–28.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Пфайльшифтер Г. Теодорих Великий / пер. с нем. Певчева В. А. Санкт-Петербург: Евразия, 2004. 272 с.

Удальцова З. В. Италия и Византия в VI веке. Москва: Изд-во АН СССР, 1959. 542 с.

Удальцова З. В. Прокопий Кесарийский и его «История войн с готами». *Прокопий из Кесарии. Война с готами.* Москва: Изд-во АН СССР, 1950. С. 3–60.

Уколова В.И. Флавий Кассиодор. *Вопросы истории.* 1982. № 2. С. 185–189.

Уколова В. И. «Последний римлянин» Боэций. Москва: Наука, 1987. 160 с.

Щукин М. Б. Готский путь: (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 592 с.

Тема 10. Лангобардське королівство (568–773 рр.)

Запропонований план

1. Формування Лангобардського королівства.
2. Розвиток права в лангобардів.
3. Лангобардське суспільство.
4. Союз папства і франків проти лангобардів.

Джерела

Павел Диакон. История лангобардов / пер. с лат. Ю. Б. Циркин. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 317 с.

Из «Истории лангобардов» [Павла Диякона] / пер. с лат. Т. И. Кузнецовой. *Памятники средневековой латинской литературы.* Москва: Наука, 2006. С.75–86.

Шервуд Е. А. Законы лангобардов: Обычное право древнегерманского племени / отв. ред. М. В. Крюков. Москва: Наука, 1992. 283 с.

Література

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Дворецкая И. А. Возникновение раннефеодального государства в Северной Италии VI–VIII веков: спецкурс / под ред. Г. А. Кошеленко. Москва: МГПИ, 1982. 89 с.

Дворецкая И. А. Развитие церковного землевладения в лангобардском королевстве. *Проблемы древней истории и средних веков: Уч. зап. МГПИ им В. И. Ленина*. Москва: МГПИ, 1969. С. 28–50.

Дворецкая И. А. К вопросу о характере королевской власти у лангобардов в VII–VIII вв. *Из истории западноевропейского средневековья: сб. ст.* Москва: МГПИ, 1972. С. 44–80.

Дворецкая И. А. О социально-политических противоречиях в лангобардском обществе. *Средние века*. Москва, 1977. Вып. 41. С. 78–99.

Дворецкая И. А. О роли лангобардского законодательства в становлении раннефеодальной государственности в Италии (VII–VIII вв.). *Раннефеодальные формации. Теоретические проблемы становления государства и города*. Москва: МГПИ, 1984. С. 33–41.

Дворецкая И. А. Право и развитие государственности в лангобардской Италии (VII–VIII). *Из истории социально-этнических и политико-правовых идей: Межвуз. сб. науч. тр.* Саратов: СГПИ, 1990. С. 64–83.

Дворецкая И. А. Из Паннонии в Италию (христианизация завоевателей и генезис варварской государственности в Италии VI–VIII вв.). *Античность и раннее средневековье. Социально-политические и этнокультурные процессы: Межвузовский сб. науч. тр.* Нижний Новгород: НГПИ им. М. Горького, 1991. С. 128–142.

Дворецкая И. А. Формирование политической идеологии в раннефеодальной Италии VII–VIII вв.: учеб. пособие. Москва: МГПИ им. В.И. Ленина, 1984. 101 с.

История Италии: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниковой, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т.1. 579 с.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Котельникова Л. А. Юго-Западная Европа в V–X вв. *История Европы / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др.* Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*. С. 65–84.

Уоллес_Хедрил Дж.-М. Варварский Запад. Раннее Средневековье 400-1000 / пер. с англ. А. П. Санина. Санкт-Петербург: Евразия. 224 с.

Тема 11. Соціально-економічні відносини в Італії за остготів і лангобардів

Запропонований план

1. Пережитки родового ладу в остготів і лангобардів у VI–VIII ст.
2. Громада в Італії в VI–VIII ст.
3. Суспільний устрій Остготського королівства.
4. Соціальне розшарування в Лангобардському королівстві у VII–VIII ст.

Джерела

Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica) / аступ. статья, пер., коммент. Е. Ч. Скржинской. Санкт-Петербург: Алетейя, 2000. 512 с.

Корсунский А.Р. Возникновение феодальных отношений в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1973. С. 54–64.

Из «Истории лангобардов» [Павла Диякона] / пер. с лат. Т. И. Кузнецовой. *Памятники средневековой латинской литературы*. Москва: Наука, 2006. С. 243–256.

Павел Диякон. История лангобардов / пер. с лат. Ю. Б. Циркин. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 320 с.

Прокопий из Кесарии. Война с готами. Москва: Б. и., 1950. 516 с.

Хрестоматия по истории средних веков: в 3-х т. / Под ред. [и с введ.] С. Д. Сказкина. Москва: Соцэкгиз, 1961. Т. 1: Раннее средневековье. 688 с.

Шервуд Е. А. Законы лангобардов: Обычное право древнегерманского племени / отв. ред. М. В. Крюков. Москва: Наука, 1992. 283 с.

Эдикт короля Теодориха. *Проблемы экономического и политического развития стран Европы: Уч. зап. МГПИ им В. И. Ленина*. Москва: МГПИ, 1964. С. 44–58.

Література

Дворецкая И. А. К вопросу о положении зависимого населения в Остготском королевстве. *Научные доклады высшей школы. Исторические науки*. 1959. № 1. С. 69–86.

Дворецкая И. А. Эдикт Теодориха как источник по социально-политической истории раннего Средневековья. *Проблемы экономического и политического развития стран Европы: Уч. зап. МГПИ им В. И. Ленина*. Москва: МГПИ, 1964. С. 23–39.

Дворецкая И. А. Развитие церковного землевладения в Лангобардском королевстве. *Проблемы древней истории и Средних веков: Уч. зап. МГПИ им В. И. Ленина*. Москва: МГПИ, 1969. С. 28–50.

Дворецкая И. А. Возникновение раннефеодального государства в Северной Италии VI–VIII веков: спецкурс / под ред. Г. А. Кошеленко. Москва: МГПИ, 1982. 89 с.

Дворецкая И. А. Западная Европа V–IX вв. Раннее средневековье: учеб. пособие / науч. ред. А. Г. Кузьмин. Москва: Прометей, 1990. 322 с.

История Италии: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниковой, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т.1. 579 с.

Корсунский А. Р. К дискуссии об эдикте Теодориха. Европа в средние века: экономика, политика, культура: сб. ст. Москва: Наука, 1972. С. 83–104.

Котельникова Л. А. Юго-Западная Европа в V–X вв. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*. С. 65–84.

Луццато Дж. Экономическая история Италии. Античность и средние века / пер. с итал. М. Л. Абрамсон; под ред., предисл. С. Д. Сказкин. Москва: Изд-во иностр. лит., 1954. 456 с.

Удальцова З. В. Италия и Византия в VI веке. Москва : Изд-во АН СССР, 1959. 542 с.

Тема 12. Варварське королівство: його характер і соціальна суть. Запропонований план

1. Германські та пізньоримські засади у варварських королівствах V–VI ст. Зовнішня експансія королівств.
2. Набуття законного статусу варварськими королівствами. Взаємовідносини варварських з Церквою.
3. Спільні і відмінні риси політичної та адміністративної організації варварських держав.
4. Загальна характеристика германського суспільства на початку VI ст.

Література

Альфан Л. Варвары. От Великого переселения народов до тюркских завоеваний XI века / науч. ред. А. Ю. Карачинский; пер. с франц. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 416 с.

Буданова В. П. Варварский мир эпохи Великого переселения народов. Москва: Наука, 2000. 540 с.

Васютин С. А. Основные этапы трансформации политических структур «дофеодальных варварских обществ» в эпоху Великого переселения народов и раннее Средневековье. *Средние века: исследования по истории Средневековья и раннего Нового времени*. Москва: Наука, 2007. Вып. 68 (4) С. 34–65.

Глебов А. Г. К проблеме формирования органов публичной власти у англо-саксов в VI–IX вв.: королевский совет (1). *Средние века*. Москва, 2001. Вып. 62. С. 3–11.

Глебов А. Г. К проблеме формирования органов публичной власти у англо-саксов в VI–IX вв.: королевский совет (2). *Средние века*. Москва, 2002. Вып. 63. С. 4–10.

Глебов А. Г. О некоторых особенностях раннесредневековой государственности в Западной Европе. *Власть, общество, индивид в средневековой Европе* / отв. ред. Н. А. Хачатурян; сост. О. С. Воскобойников. Москва: Наука, 2008. С. 11–19.

Гутнова Е. В. Государство в структуре и эволюции феодального общества. *Всеобщая история: Дискуссии, новые подходы* / отв. ред. А. О. Чубарьян, В. В. Согрин. Москва: Наука, 1989. Вып. 2. С. 247–260.

Земляков М. В. «Варварские правды» как источник легитимизации королевской власти V–IX вв.: соотношение исторического и мифологического контекстов. *Историк и общество: Исторический факт и политическая полемика: сб. ст.* / отв. ред. М. П. Айзеништат. Москва: Изд-во ИВИ РАН, 2011. С. 49–70.

Земляков М. В. Становление законодательства в раннесредневековой Англии: законы кентских королей VII в. *Средние века*. Москва, 2014. Вып. 75 (1–2). С. 262–298.

Карсавин Л. П. Культура средних веков. Киев: Символ & AirLand, 1995. 208 с.

Кёнигсбергер Г. Г. Средневековая Европа, 400-1500 годы / пер. с англ.; предисл. Д. Э. Харитоновича. Москва: Весь мир, 2001. 384 с.

Колесницкий Н.Ф. О некоторых чертах раннефеодального государства. *Социально-экономические проблемы истории Древнего мира и Средних веков: Сб. ст.* Москва: [б.и.], 1974. С. 62–78.

Корсунский А. Р., Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи, и возникновение германских королевств (до середины VI в.). Москва: Изд-во МГУ, 1984. 258 с.

Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1963. 186 с.

Музалев А. В. От конунга-варвара к раннесредневековому государю: феномен Альфреда Великого в ряду историко-психологических мутаций идентичности правителя ранней эпохи. *Вестник Томского государственного университета. История.* 2009. № 2 (6). С. 116–119.

Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / пер. с фр. А. П. Саниной. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 399, [17] с.

Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства. Москва: Издат. дом «Книжная находка», 2003. 512 с.

Ронин В. К. Франки, вестготы, лангобарды в VI–VIII вв.: политические аспекты самосознания. *Одиссей. Человек в истории: Исследования по социальной истории и культуры.* 1989. Москва: Наука, 1989. С. 60–76.

Санников С. В. Образы королевской власти эпохи Великого переселения народов в раннесредневековой западноевропейской историографии. Новосибирск, 2009. 216 с.

Санников С. В. Методологические аспекты изучения процесса становления ранних форм государства у германских народов. *Исторический ежегодник: 2008.* Новосибирск: Рипэл, 2008. С. 40–54.

Санников С. В. Порядок рассмотрения дел о преступлениях против королевской власти в германских «варварских королевствах» VI–IX веков. *Исторический ежегодник: 2009.* Новосибирск: Рипэл, 2009. С. 47–56.

Тема 13. Формування залежного селянства у франкському суспільстві в VII–IX ст.

Запропонований план

1. Соціальне розшарування у франкському суспільстві в кінці VI – на початку VII ст.
2. Прекарій, комендація, патронат і бенефіції та їх роль у процесі феодального підданства селянства.
3. Імунітет як знаряддя позаекономічного примусу селянства.
4. Політика державної влади щодо селянства в епоху Каролінгів.

Джерела

Грацианский Н. Западная Европа в средние века. Источники социально-экономической истории. Москва; Ленинград: Гос. изд-во, 1925. С. 34-86.

URL: www.tnmlib.ru/jirbis/files/upload/books/rk/gracianskij.pdf

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 251–284.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: изд-во Воронеж. гос. Ун-та, 1999. С. 70–82. Ч. 1: Раннее западноевропейское Средневековье

Хрестоматия по истории средних веков: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Соцэкгиз, 1961. Т. 1: Раннее средневековье. 688 с.

Література

Бессмертный Ю. Л. Формирование феодально-зависимого крестьянства на территории Северной Франции (VI–X вв.). *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма: в 3-х т.* / гл. ред.: З. В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1985. Т. 1: *Формирование феодально-зависимого крестьянства.* С. 216–244.

Бессмертный Ю. Л. Франкское государство. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа.* С. 112–125.

Блок М. Феодальное общество / пер. с франц. М. Ю. Кожевниковой; под ред. Н. С. Малевич. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 2003. 504 с.

Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / пер. с франц. И. И. Фроловой; ред. и предисл. А. Д. Люблинской. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1957. 313 с.

Грацианский Н. П. Traditiones Каролингской эпохи в освещении Допша. *Грацианский Н. П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья: Сб. ст.* Москва: Изд-во АН СССР, 1960. С. 26–43.

Грацианский Н. П. К критике «Capitulare de villis». *Грацианский Н. П. Из социально-экономической истории западноевропейского средневековья: Сб. ст.* Москва: Изд-во АН СССР, 1960. С. 121–156.

Гуревич А. Я. Крестьяне. *Словарь средневековой культуры* / под. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 239–247.

Гуревич А. Я. Начало феодализма в Европе. *Гуревич А. Я. Избранные труды: в 2 т.* Москва; Санкт-Петербург: ЦГНИИ ИНИОН РАН, 1999. Т. 1: Древние германці. Викинги. С. 189–342.

Данилов А. И. Немецкая деревня второй половины VIII – начала IX в. в бассейне нижнего течения Неккара. *Средние века.* Москва, 1956. Вып. 8. С. 34–50.

Данилов А. И. К вопросу о роли светской вотчины в эпоху генезиса феодализма. *Средние века.* Москва, 1958. Вып. 12. С. 3–25.

История Франции: в 3 т. / ред.: А.З. Манфред (отв. ред.). Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с.

Зелигер Г. Социальное и политическое значение вотчины в раннее Средневековье: Исследование вотчинного права, иммунитета и земельных пожалований / пер. с нем. Д. Вейса, М. И. Левиной; публ. подгот. Л. Т. Мильской; под ред. А. И. Неусыхина. Москва: ИВИ, 1994. 264 с.

Земляков М. В. А. И. Неусыхин и его концепция переходного периода: восприятие и интерпретации. *Вестник православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. 2014. Серия II. История Русской Православной Церкви. Вып. 1 (56). С. 113–136.

Капранова Е. Ю. Роль каролингских капитуляриев в формировании феодального права собственности. *Вестник Московского ун-та. Сер. 8, История*. 1993. № 1. С. 29–41.

Корсунский А. Р. Образование раннефеодального государства в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1963. 186 с.

Мильская Л. Т. Светская вотчина в Германии VIII–X вв. и ее роль в закреплении крестьянства. (По материалам источников Южной и Юго-Западной Германии). Москва: Изд-во АН СССР, 1957. 212 с.

Неусыхин А. И. Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI–VIII вв. Москва: Изд-во АН СССР, 1956. 420 с.

Неусыхин А. И. Судьбы свободного крестьянства в Германии в VIII–XII вв. Москва: Наука, 1964. 331 с.

Неусыхин А. И. Дофеодальный период как переходная стадия развития от родоплеменного строя к раннефеодальному (на материале истории Западной Европы раннего средневековья. *Средние века*. Москва, 1968. Вып. 31. С. 45–63.

Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства. Москва: Издат. дом «Книжная находка», 2003. 512 с.

Романова Е. Д. Прекарий на землях Сен-Галленского аббатства в VIII–IX вв. *Средние века*. Москва, 1959. Вып. 15. С. 56–64.

Филиппов И. С. Средиземноморская Франция в раннее средневековье: проблема становления феодализма. Москва: Изд-во «Скрипторий 2000», 2000. 799 с.

Тема 14. Историчний портрет Карла Великого

Запропонований план

1. Основні віхи життєвого шляху Карла Великого.
2. Державна діяльність і війни Карла Великого.
3. Церковна і культурна політика Карла Великого. Каролінгське Відродження.

Джерела

Историки эпохи Каролингов / сост. М. А. Тимофеева; отв. ред. А. И. Сидоров; пер. с лат. и примеч. М. С. Петровой и др. Москва: РОССПЭН, 1999. 277 с.

Памятники средневековой латинской литературы IV–IX веков: сборник / отв. ред. М. Л. Гаспаров. Москва: Наука, 1970. 444 с.

Пісня про Роланда / Зі старофр. мови розміром оригіналу переклав І. Качуровський; упоряд. О. Фешовець; 2-е вид. Львів: Астролябія, 2010. 196 с.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1999. Ч. 1: Раннее западноевропейское Средневековье. С. 176–193.

Эйнгард. Жизнь Карла Великого / пер. с латин. *Прометей*. Москва: Молодая гвардия, 1985. С. 7–131.

Эйнхард. Жизнь Карла Великого; исслед., перевод, подг. текста, примеч., указатели М. С. Петровой. Москва: Ин-т философии, теологии и истории св. Фомы, 2005. 304 с.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Бойцов М. А. Империя. Словарь средневековой культуры / под ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 179–187.

Гарипзанов И. Х. Рецепция античного наследия в каролингскую эпоху: имперский код власти и проблема «Каролингского возрождения» (1). *Средние века*. Москва, 2005. Вып. 66. С. 3–22.

Гарипзанов И. Х. Рецепция античного наследия в каролингскую эпоху: имперский код власти и проблема «Каролингского возрождения» (2). *Средние века*. Москва, 2006. Вып. 67. С. 116–139.

Гаспаров М. Л. Каролингское Возрождение VIII–IX веков. *Памятники средневековой латинской литературы. VIII–IX века* / отв. ред. М. Л. Гаспаров. Москва: Наука, 2006. С. 3–21.

Дворецкая И. А. Западная Европа V–IX вв. Раннее средневековье: учеб. пособие / науч. ред. А. Г. Кузьмин. Москва: Прометей, 1990. 322 с.

История Франции: в 3 т. / ред.: А. З. Манфред (отв. ред.). Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с.

Карл I Великий. *Рыжов К. Все монархи мира. Западная Европа*. Москва: Вече, 1999. С. 204–210.

Карл Великий: реалии и мифы / отв. ред. А. А. Сванидзе. М., 2001. 232 с.

Кёнигсбергер Г. Г. Средневековая Европа, 400–1500 годы / пер. с англ.; предисл. Д. Э. Харитоновича. Москва: Изд-во «Весь мир», 2001. 384 с.

Лебек С. Происхождение франков. V–IX века / пер. с фр. В. А. Павлова. Москва: Скарабей, 1993. 347 с.

Левандовский А. П. Карл Великий. Москва: Молодая гвардия, 1999. 348 с.

Лінч Дж.Г. Середньовічна церква. Коротка історія / пер. з англ. В. Шовкуна. Київ: Основи, 1994. 492 с.

Мюссо-Гулар Р. Карл Великий / пер. с фр. Е. В. Морозовой. Москва: Весь мир, 2003. 174 с.

Ненарокова М. Р. Европейская школьная культура VIII–IX веков. *Памятники средневековой латинской литературы. VIII–IX века* / отв. ред. М. Л. Гаспаров. Москва: Наука, 2006. С. 22–46.

Ронин В. К. Светские биографии в каролингское время: «Астроном» как историк и писатель. *Средние века*. Москва, 1983. Вып. 46. С. 165–184.

Сидоров А. И. Людовик Благочестивый. *Вопросы истории*. 2000. № 1. С. 146–151.

Сидоров А. И. Организация власти во Франкском королевстве в VIII–IX вв. *Средние века*. Москва, 2003. Вып. 64. С. 3–34.

Тейс Л. Наследие Каролингов. IX–X века / пер. с фр. Т. Чесноковой. Москва: Скарабей, 1993. 272 с.

Уоллес-Хедрил Дж.-М. Варварский Запад. Раннее Средневековье. 400–1000 / пер. с англ. А. П. Санина. Санкт-Петербург: Евразия. 224 с.

Хэгерманн Д. Карл Великий / пер. с нем. В. П. Котелкина. Москва: ООО „Изд-во АСТ“; ЗАО НПП „Ермак“, 2003. 684 с.

Тема 15: Суспільний устрій англосаксів у VII–X ст.

Запропонований план

1. Пережитки родового ладу в англосаксів.
2. Англосаксонська громада.
3. Майнова і соціальна диференціація англосаксонського суспільства.
4. Виникнення великого землеволодіння в англосаксів.

Джерела

Англосаксонская хроника / пер. с др.-англ. З. Ю. Метлицкой. Санкт-Петербург: Евразия, 2010. 282 с.

Англосаксонские грамоты VIII–X веков / пер. и коммент. А. Г. Глебова URL: www.hist.vsu.ru/

Беда Достопочтенный. Церковная история народа англосаксов / пер. с лат., вступ. ст., коммент. В. В. Эрлихмана, отв. ред. С. Е. Федоров. Санкт-Петербург: Алетейя, 2003. 361 с.

Правда (судебник) Альфреда. *История государства и права средневековой Англии VI–XII вв.: Хрестоматия* / сост., ред. и вступ. ст. А. А. Тесля. Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2006. URL: www.hrono.ru/libris

Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / под ред. В. М. Корецкого. Москва: Госюриздат, 1961. С. 61–90, 93–96.

Хрестоматия по истории средних веков: в 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Соцэргиз, 1961. Т. 1: Раннее средневековье. С. 590–694.

Література

Глебов А. Г. Англия в раннее Средневековье / науч. ред. А. З. Винников. Санкт-Петербург: Евразия, 2007. 288 с.

Глебов А. Г. Альфред Великий и Англия его времени. Санкт-Петербург: Евразия, 2015. 352 с.

Глебов А. Г. К проблеме формирования органов публичной власти у англо-саксов в VI–IX вв.: королевский совет (1). *Средние века*. Москва, 2001. Вып. 62. С. 3–11.

Глебов А. Г. К проблеме формирования органов публичной власти у англо-саксов в VI–IX вв.: королевский совет (2). *Средние века*. Москва, 2002. Вып. 63. С. 4–10.

Глебов А. Г. «Мною цари царствуют»: Политические идеи и практика государственного управления в Англии в эпоху Альфреда Великого. *Средние века*. Москва, 2003. Вып. 64. С. 35–49.

Глебов А. Г. Институт бокленда в Англии в ранний англосаксонский период (VII–IX вв.). *Исторические записки*. Воронеж, 2005. Вып. 11. С. 43–61.

Гуревич А. Я. Англосаксонский фолкленд и древненорвежский одаль. *Средние века*. Москва, 1967. Вып. 30. С. 61–83.

Гуревич А. Я. Из истории имущественного расслоения общинников в процессе феодального развития Англии. *Средние века*. Москва, 1955. Вып. 7. С. 25–47.

Гуревич А. Я. Королевские пожалования и феодальное подчинение английского крестьянства. *Средние века*. Москва, 1953. Вып. 4. С. 49–73.

Гуревич А. Я. Из истории имущественного расслоения общинников в процессе феодального развития Англии. *Средние века*. Москва, 1955. Вып. 7. С. 32–56.

Гуревич А. Я. Английское крестьянство в X – начале XI в. *Средние века*. Москва, 1957. Вып. 9. С. 69–131.

Гуревич А. Я. Становление английского крестьянства в донормандский период. *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма: в 3-х т.* / гл. ред.: З. В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1985. Т. 1: *Формирование феодально-зависимого крестьянства*. С. 276–295.

Гуревич А. Я. Феодализм перед судом историков, или о средневековой крестьянской цивилизации // Одиссей. Человек в истории. 2006: Феодализм перед судом историков. М., 2006. С. 11–49.

Дворецкая И. А. Западная Европа V–IX вв. Раннее средневековье: учеб. пособие / науч. ред. А. Г. Кузьмин. Москва: Прометей, 1990. 322 с.

Ли Б. А. Альфред Великий, глашатай правды, создатель Англии. 848–899 гг. / пер. с англ. З. Ю. Метлицкой. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 384 с.

Земляков М. В. Становление законодательства в раннесредневековой Англии: законы кентских королей VII в. *Средние века*. Москва, 2014. Вып. 75 (1–2). С. 262–298.

Квенеллы М. и Ч. Г. Б. Повседневная жизнь Англии во времена англосаксов, викингов и норманнов / пер. с англ. Т. В. Ковалева. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 384 с.

Корсунский А. Р. Возникновение феодальных отношений в Западной Европе. Москва: Изд-во МГУ, 1973.

Маркова С. П. Англия эпохи Средневековья и раннего Нового времени: Учеб. пособие. Москва: КДУ, 2007. 340 с.

Мельникова Е. А. Меч и лира. Англосаксонское общество в истории и эпосе. Москва: Мысль, 1987. 203 с.

Петрушевский Д. М. Очерки из истории средневекового общества и государства. Москва: Издат. дом «Книжная находка», 2003. 512 с.

Савело К. Ф. Раннефеодальная Англия. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1977. 144 с.

Соколова М. Н. Свободная община в процессе закрепощения крестьян в Кенте и Уэссексе в VII–X вв. *Средние века*. Москва, 1955. Вып. 6. С. 34–55.

Соколова М. Н. Возникновение феодального землевладения и класса феодалов в Англии VII–X вв. *Средние века*. Москва, 1958. Вып. 12. С. 17–39.

Соколова М. Н. К вопросу о положении полусвободных в англосаксонском обществе. *Средние века*. Москва, 1964. Вып. 26. С. 44–67.

Соколова М. Н. Поместье в Англии до нормандского завоевания (1). *Средние века*. Москва, 1969. Вып. 32. С. 97–107.

Соколова М. Н. Поместье в Англии до нормандского завоевания (2). *Средние века*. Москва, 1971. Вып. 33. С. 79–93.

Шервуд Е. А. От англосаксов к англичанам: (К проблеме формирования английского народа) / отв. ред. С. А. Артюнов. Москва: Наука, 1988. 237 с.

Штокмар В. В. История Англии в средние века. Санкт-Петербург: Алетейя, 2005. 203 с.

Тема 16. Образ ранньосередньовічного конунга (за скандинавськими сагами)

Запропонований план

1. Скандинавське суспільство V–XI ст. та місце в ньому конунга.
2. Конунг як місцевий князь і як вождь військової дружини.
3. Конунги і язичницька релігійна практика.
4. Ставлення конунгів до християнської релігії.

Джерела

Исландские саги / под ред. А. В. Циммерлинга, С. Ю. Агишева. Москва: Языки славянской культуры, 2000. Т. 1. 975 с.

Исландские саги / под ред. С. Ю. Агишева, А. В. Бусыгина, В. В. Рыбакова. Москва: Языки славянской культуры, 2004. Т. 2. 608 с.

Предания и мифы средневековой Ирландии / под ред. Г. К. Косикова. М.: Изд-во МГУ, 1991. 284 с.

Сага об Єгиле / предисл. Х. Л. Борхеса; пер. с исланд. Санкт-Петербург: Амфора, 1999. 315 с.

Снорри Стурлусон. Круг Земной = Helmskriglan / изд. подгот. А. Я. Гуревич и др.; отв. ред. М. И. Стеблин-Каменский. Москва: Наука, 1980. 687 с.

Література

Арбман Х. Викинги / пер. с англ. Н. В. Ерминой. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 320 с.

Буайе Р. Викинги. История и цивилизация / пер. с фр. М. Ю. Санкт-Петербург: Евразия. 2012. 414 с.

Будур Н. Викинги. Пираты севера. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. 319 с.

Будур Н. Повседневная жизнь викингов. IX–XI века. Москва: Молодая гвардия, 2007. 496 с.

Вебер С. Руническое искусство / пер. с нем. Е. М. Сколинцевой. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 160 с.

Гуревич А. Я. Походы викингов. Москва: Наука, 1966. 183 с.

Гуревич А. Я. История и сага. О произведении Снорри Стурлусона «Хеймскрингла». Москва: Наука, 1972. 198 с.

- Гуревич А. Я. Норвежское общество в раннее средневековье. Москва: Наука, 1977. 327 с.
- Гуревич А. Я. «Эдда» и сага. Москва: Наука, 1979. 192 с.
- Гуревич А. Я. «Круг Земной» и история Норвегии. *Снорри Стурлусон. Круг Земной = Helmskriglan* / изд. подгот. А. Я. Гуревич и др. Москва: Наука, 1980. С. 612–632.
- Гуревич А. Я. «Родина викингов»: исторические хроники. *Гуревич А. Я. Избранные труды*. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1996. Т. 1: *Древние германцы. Викинги*. С. 85–102.
- Гуревич А. Я. Человеческое достоинство и социальная структура: опыт прочтения двух исландских саг. *Одиссей. Человек в истории*. 1997. Москва: Наука, 1998. С. 5–30.
- Гуревич А. Я. Индивид и социум на средневековом Западе. Москва: РОССПЭН, 2005. 422 с.
- Джаксон Т. Н. Скандинавский конунг на Руси (о методике анализа сведений исландских королевских саг). *Восточная Европа в древности и средневековье*. Москва: Наука, 1978. С. 282–288.
- Джонс Г. Норманны. Покровители Северной Атлантики / пер. с англ. Н. Б. Лебедевой. Москва: Центрополиграф, 2003. 301 с.
- Догерти М. Дж. Мир викингов. Повседневная жизнь Детей Одина / пер. с англ. В. Л. Силаевой. Москва, Эксмо, 2015. 224 с.
- Закс В. А. Отражение общественной структуры в судебной практике средневековой Норвегии. *Классы и сословия средневекового общества: Сб. ст. / под ред. З. В. Удальцовой*. Москва: МГУ, 1988. С. 155–160.
- Исторія Норвегії / авт.: К. Галле та ін.; пер. з норв. Н. Іваничук, І. Сабор, М. Красавіна. Львів: Літопис, 2001. 336 с.
- История Норвегии / отв. ред. А. С. Кан. Москва: Наука, 1980. 710 с.
- Кан А. С. История скандинавских стран (Дания, Швеция, Норвегия). Москва: Высшая школа, 1980. 311 с.
- Капер Дж. П. Викинги Британии / пер. с англ. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 271 с.
- Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе. Санкт-Петербург: Евразия, 2005. 640 с.
- Мелин Я., Юхансон А., Хеденборг С. История Швеции / пер. с швед. Москва: Весь мир, 2007. 400 с.
- Носова Е. С. «Дары принимать не стыдно»: посольские дары конунгам по материалам королевских и исландских саг. *Семеновские чтения. Труды XI Всероссийской научной конференции с международным участием памяти проф. В. Ф. Семенова, г. Москва, 24 марта 2018 г.* Электронное издание. Москва: МПГУ, 2018. С. 74–78.
- Пенник Н., Пруденс Дж. История языческой Европы / пер. с англ. Санкт-Петербург: Евразия, 2000. 448 с.
- Роэсдаль Э. Мир викингов. Викинги дома и за рубежом / пер. с датс. Санкт-Петербург: Всемирное слово, 2001. 272 с.
- Сванидзе А. А. Королевский пир в средневековой Скандинавии. От саг до «Хроники Эрика». *Власть, общество, индивид в средневековой Европе / отв.*

ред. Н.А. Хачатурян; сост. О.С. Воскобойников. Москва: Наука, 2008. С. 242–257.

Сванидзе А. А. Викинги – люди саги: жизнь и нравы. Москва: Новое литературное обозрение, 2014. 800 с.

Симпсон Ж. Викинги: быт религия, культура. Москва: Центрполиграф, 2005. 239 с.

Сойер П. Эпоха викингов / пер. с англ. А. П. Санина. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 352 с.

Стеблин-Каменский М. И. Мир саги. Ленинград: Наука, 1971. 139 с.

Хлевов А. А. Предвестники викингов. Северная Европа в I–VIII вв. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 336 с.

Тема 17. Традиції історіописання у Каролінгській імперії:

Ріхер Реймський

Запропонований план

1. Життєвий шлях Ріхтера Реймського.

2. Історична концепція реймського ченця.

3. Історико-філософська концепція і політична спрямованість «Історії» Ріхера Реймського.

Джерела

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 145–149, 171–204, 234–238.

Историки эпохи Каролингов / сост. М. А. Тимофеева; отв. ред. А. И. Сидоров ; пер. с лат. и примеч. М. С. Петровой и др. Москва: РОССПЭН, 1999. 277 с.

Историописание и историческая мысль западноевропейского Средневековья: Практикум-хрестоматия в 3 кн. / авт.-сост. М. С. Бобкова, С. Г. Мереминский, А. И. Сидоров; 2-е изд испр. и доп. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2010. Кн. 2: X–XIV вв. 288с.

Рихер Реймский. История / пер. с лат., сост., коммент. и указ. А. В. Тарасовой; отв. ред. И. С. Филиппов. Москва: РОССПЭН, 1997. 322 с.

Література

Гайворонский И. Д. Образы власти в каролингской литературе конца IX – X веков. Известия Саратовского университетат. Новая серия. Серия: История. Международные отношения. 2016. Т. 16. Вып. 2. С. 170 – 176.

Гене Б. История и историческая культура средневекового Запада / пер. с фр. Е. В. Баевской, Е. М. Береговой; отв. ред. И. И. Соколов. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 494 с.

Добиаш-Рождественская О. А. Культура западноевропейского средневековья: науч. исследования. Москва: Наука, 1987. 350 с.

Канторович Э. Х. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии; изд 2-е, испр. / пер. с англ. М. А. Бойцова и А. Ю. Серegiной. Москва: изд-во Института Гайдара, 2014. 744 с.

Косминский Е. А. Историография средних веков. V в. – середина XIX в.: Лекции / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1963. 430 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / Пер. с фр., общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. 376 с.

Лот Ф. Последние Каролинги / пер. с фр. Ю. Ю. Дягилевой. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 320 с.

Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков: учебное пособие для гос. ун-тов. Ленинград: ЛГУ, 1955. 372 с.

Сидоров А. И. В ожидании Апокалипсиса. Франкское общество в эпоху Каролингов, VIII – X века. Санкт-Петербург: Наука, 2018. 223 с.

Сидоров А. И. Историческая книга во времена Каролингов в контексте книжной культуры франков (VIII – X вв.). Санкт-Петербург: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2015. 320 с.

Сидоров А. И. Отзвук настоящего. Историческая мысль в эпоху каролингского возрождения. Санкт-Петербург: ИЦ «Гуманитарная академия», 2006. 351 с.

Сидоров А. И. памятники каролингской историографии в западноевропейской рукописной традиции IX – XII вв. Средник века. Москва, 2005. Вып. 66. С. 23–39.

Тарасова А. В. Рихер Реймский и его «Четыре книги истории». *Рихер Реймский. История*. Москва: РОССПЭН, 1997. С. 213–272.

Тейс Л. Наследие Каролингов. IX–X века / пер. с фр. Т. Чесноковой. Москва: Скарабей, 1993. 272 с.

Тема 18. Середньовічне місто та боротьба його мешканців за самоврядування

Запропонований план

1. Ріст міст у Західній Європі в X-XII ст.
2. Роль ремесла і торгівлі в розвитку середньовічного міста.
3. Причини, мета і етапи боротьби городян за самоврядування.
4. Основні типи міського самоврядування в середньовічній Західній Європі.

Джерела

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. Посіб. Для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 453–512.

Средневековое городское право XII–XIII вв.: сб. текстов / сост. Т. М. Негуляева, Л. И. Солодкова; под ред. С. М. Стама. Саратов: Изд-во Сарат. гос. ун-та, 1989. 178 с.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. Ч. 2. Западная Европа в период развитого Средневековья. С. 6–46.

Хрестоматия по истории Средних веков. В 3-х т. / под ред. С. Д. Сказкина. М.: Соцэкгиз, 1961. Т. 2: X-XV века. С. 459–471.

Литература

Дживелегов А. К. Средневековые города Западной Европы. Москва: Книжная находка, 2002. 304 с.

Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва: Наука, 2000. Т. 3: Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. 378 с.

Гутнова Е. В. Город, бюргерство и феодальная монархия. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 4: *Extra muros: город, общество, государство*. С. 8–28.

Карпачева-Беляева М. Е. Освободительное движение в средневековом городе Безье (начальный этап). *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2000. Вып. 14. С. 62–74.

Карпачева-Беляева М. Е. Освободительное движение в средневековом городе Безье на рубеже XII–XIII веков. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2004. Вып. 16. С. 42–53.

Левицкий Я. А. Город и феодализм в Англии / отв. ред. Е. В. Гутнова. Москва: Наука, 1987. 284 с.

Камерон Р. Краткая экономическая история мира. От палеолита до наших дней / пер. с англ. Москва: РОССПЭН, 2001. 544 с.

Макаров А. А. Складывание городских органов управления в Ковентри в XII–XIV вв. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2002. Вып. 15. С. 35–41.

Мананчикова Н. П. Социально-политическое развитие и проблемы торговли Дубровника в XIII – первой половине XV века. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2008. 358 с.

Негуляева Т. М. Условия возникновения средневекового городского права. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 1989. Вып. 10. С. 64–82.

Пиренн А. Средневековые города Бельгии / пер. с фр.; под ред. Е. А. Косминского. Санкт-Петербург: Евразия. 2001. 512 с.

Подаляк Н. Г. Формирование и становление органов самоуправления в городах вендской Ганзы. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 1997. Вып. 11. С. 10–19.

Подаляк Н. Г. Ганза: мир торговли и политики в XII–XVII столетиях. Киев: [б. и.], 1998. 201 с.

Репина Л. П. Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV в. Москва: Наука, 1979. 221 с.

Рогачевский А. Л. К вопросу о концепции городского права в памятниках Магдебургского права XIII–XV веков. *Средневековый город: межвуз. науч. сб.* Вып. 10: *Вопросы социально-экономической, политической, правовой истории европейского города XI–XVII вв.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 1991. С. 41–49.

Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего Средневековья до Возрождения: очерки. Ленинград: Наука, 1987. 174 с.

Сванидзе А. А. Городские хартии и распространение муниципальных привилегий в шведских городах середины XIII–XV вв. *Средние века*. Москва, 1973. Вып. 35. С. 5–19.

Сванидзе А. А. Патрициат и стратегия удержания власти в средневековом городе. *Власть и политическая культура в средневековой Европе* / под ред. Е. В. Гутновой. Москва: ИВИ РАН, 1992. Ч. 1. С. 3–38.

Сванидзе А. А. Средневековые города. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*. С. 231–255.

Сванидзе А. А. Средневековые города Западной Европы: некоторые общие проблемы. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. М.: Наука, 1999. Т. 1: *Феномен средневекового урбанизма*. С. 9–41.

Солодкова Л. И. Город в политико-правовой системе средневековой Западной Европе (к историографии вопроса). *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2007. Вып. 18. С. 145–160.

Солодкова Л. И. Городская община: единство и противоречия. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2004. Вып. 16. С. 35–41.

Солодкова Л. И. Ранний Кельн: социально-экономическое развитие и освободительная борьба горожан (XI–XIII вв.) / под ред. С. М. Стама. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1991. 148 с.

Стам С. М. Экономическое и социальное развитие раннего города: Тулуза XI–XIII вв. Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1969. 429 с.

Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города X–XV вв. Москва: Соцэкгиз, 1960. 349 с.

Тушина Г. М. Города в феодальном обществе южной Франции: По материалам Прованса XII–XV вв.: Очерки. Москва: МГПИ, 1985. 73 с.

Тушина Г. М. Средневековые города Прованса в структуре графского домена: по описи прав и владений Карла I Анжуйского от 1252 г. *Средние века*. Москва, 1999. Вып. 60. С. 172–195.

Эксле О. Г. Гильдия и коммуна: о возникновении «объединения» и «общины» как основных форм совместной жизни в Европе. *Эксле О. Г. Действительность и знание: очерки социальной истории Средневековья* / пер. с нем. и предисловие Ю. Арнаутовой. Москва: Новое лит. обозрение, 2007. С. 126–156.

Ястребицкая А. Л. Средневековая культура и город в новой исторической культуре: Учебное пособие. Москва: Интерпракс, 1995. 416 с.

Тема 19. Становлення і розвиток органів міського самоврядування в Західній Європі в середні віки.

Запропонований план

1. Передумови і шляхи формування міського права та органів міського самоврядування.

2. Структура, функції та завдання органів міського самоврядування:
а) міське самоврядування у Франції та Фландрії; б) устрій німецьких середньовічних міст; в) міське самоврядування в Італії; г) особливості міського управління в Англії.

3. Взаємовідносини середньовічних міст з королівською владою.

Джерела

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 656 с.

История средних веков (V-XV века): Хрестоматия. Пособие для учителей / сост. В. Е. Степанова, А. Я Шевеленко; 2-е изд. перераб. Москва: Просвещение, 1980. 303 с.

Немецкий город XIV–XV вв.: сб. материалов / введ. ст., подбор матер., перевод, прилож. и коммент. В. В. Стоклицкой-Терешкович. Москва: Соцэкгиз, 1936. 176 с.

Средневековое городское право XII–XIII вв.: сб. текстов / сост. Т. М. Негуляева, Л. И. Солодкова; под ред. С. М. Стама. Саратов: Изд-во Саратов. гос. ун-та, 1989. 178 с.

Хрестоматия по истории средних веков: в 3 т. / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во соц.-экон. лит., 1963. Т. 2: X–XV вв. 752 с.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Блок М. Феодальне суспільство / пер. з фр. Київ: Всесвіт, 2001. 528 с.

Дживелегов А. К. Средневековые города Западной Европы. Москва: Книжная находка, 2002. 304 с.

Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Т. 3: Человек внутри городских стен. Формы общественных связей. Москва: Наука, 2000. 378 с.

Гошко Т. Звичай і право: Джерела, коментарі, дослідження: у 2 т. Київ: Критика, 2019. Т.1: Антропология міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття. 564 с.

Гутнова Е. В. Город, бюргерство и феодальная монархия. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 4: Extramuros: город, общество, государство. С. 8–28.

Карпачева-Беляева М. Е. Освободительное движение в средневековом городе Безье (начальный этап). *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2000. Вып. 14. С. 62–74.

Карпачева-Беляева М. Е. Освободительное движение в средневековом городе Безье на рубеже XII-XIII веков. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2004. Вып.16. С. 42–53.

Кобилецький М. Магдебурзьке права – міське право Європи. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): Історико-правове дослідження. Львів: ПАІС, 2008. С. 43–70.

- Котельникова Л. А. Феодализм и город в Италии в VII-XV вв. Москва: Наука, 1987. 256 с.
- Левицкий Я. А. Город и феодализм в Англии / отв. ред. Е. В. Гутнова. Москва: Наука, 1987. 284 с.
- Макаров А. А. Складывание городских органов управления в Ковентри в XII-XIV вв. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2002. Вып. 15. С. 35–41.
- Негуляева Т. М. Условия возникновения средневекового городского права. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 1989. Вып. 10. С. 64–82.
- Пиренн А. Средневековые города Бельгии / пер. с фр.; под ред. Е. А. Косминского. Санкт-Петербург: Евразия. 2001. 512 с.
- Подаляк Н. Г. Ганзейские города в борьбе против мекленбургских герцогов во второй половине XV в. *Ежегодник германской истории.* Москва, 1986. С. 65–79.
- Подаляк Н. Г. Социально-политическая борьба в городах вендской Ганзы в XV в. *Средние века.* Москва, 1992. Вып. 55. С. 149–167.
- Подаляк Н. Г. Формирование и становление органов самоуправления в городах вендской Ганзы. *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 1997. Вып. 11. С. 10–19.
- Подаляк Н. Г. Ганза: мир торговли и политики в XII–XVII столетиях. Киев: [б. и.], 1998. 201 с.
- Репина Л. П. Городское сословие средневековой Англии: Основные проблемы и этапы истории. *Проблемы британской истории. 1984.* Москва: Наука, 1984. С. 158–172.
- Репина Л. П. Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV в. Москва: Наука, 1979. 221 с.
- Рутенбург В. И. Итальянский город от раннего Средневековья до Возрождения: очерки. Ленинград: Наука, 1987. 174 с.
- Сванидзе А. А. Городские хартии и распространение муниципальных привилегий в шведских городах середины XIII–XV вв. *Средние века.* Москва, 1973. Вып. 35. С. 5–19.
- Сванидзе А. А. Патрициат и стратегия удержания власти в средневековом городе. *Власть и политическая культура в средневековой Европе* / под ред. Е. В. Гутновой. Москва: ИВИ РАН, 1992. Ч. 1. С. 23–38.
- Сванидзе А. А. Средневековые города. *История Европы* / ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа.* С. 231–255.
- Солодкова Л. И. Город в политико-правовой системе средневековой Западной Европе (к историографии вопроса). *Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр.* Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2007. Вып. 18. С. 145–160.
- Солодкова Л. И. Ранний Кельн: социально-экономическое развитие и освободительная борьба горожан (XI–XIII вв.) / под ред. С. М. Стама. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. 148 с.

Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города X–XV вв. Москва: Соцэкгиз, 1960. 349 с.

Тушина Г. М. Города в феодальном обществе южной Франции: По материалам Прованса XII–XV вв.: Очерки. Москва: МГПИ, 1985. 73 с.

Тушина Г. М. Средневековые города Прованса в структуре графского домена: по описи прав и владений Карла I Анжуйского от 1252 г. *Средние века*. Москва, 1999. Вып. 60. С. 172–195.

Тушина Г. М. Черты гражданского общества в средневековом европейском городе [По статутам городов Прованса, XII–XIII вв.]. *Вопросы истории*. 1999. № 6. С. 125–135.

Хачатурян Н. А. Политическая организация средневекового города. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 1999. Т. 1: *Феномен средневекового урбанизма*. С. 313–340.

Эксле О. Г. Гильдия и коммуна: о возникновении «объединения» и «общины» как основных форм совместной жизни в Европе. *Эксле О. Г. Действительность и знание: очерки социальной истории Средневековья* / пер. с нем. и предисловие Ю. Арнаутовой. Москва: Новое лит. Обозрение, 2007. С. 126–156.

Ястребицкая А. Л. Европейский город. (Средние века – раннее Новое время). Введение в современную урбанистику. Москва: ИНИОН, 1993. 272 с.

Ястребицкая А. Л. Средневековая культура и город в новой исторической культуре: Учебное пособие. Москва: Интерпракс, 1995. 416 с.

Тема 20. Цехове ремесло середньовічних міст

Запропонований план

1. Причини виникнення цехів і цехових союзів.
2. Структура цеху. Майстерня ремісника. Становище учнів і підмайстрів.
3. Управління цехом. Мета регламентації та роль зрівняльних тенденцій у цеху.
4. Занепад цехового ремесла в XIV–XV ст. Історична роль цехів.

Джерела

Бристольские ремесленные цехи в XIV–XV вв.: сб. текстов / [под ред. Н. И. Девятайкиной]; пер., ст. и примеч. Т. В. Мосолкиной. Саратов: Слово, 1995. 88 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 656 с.

Лондонские олдермены XIV–XVI вв.: Завещания, договоры, описи имущества / пер., вступ. статья и примеч. Л. Н. Черновой. Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1998. 312 с.

Немецкий город XIV–XV вв.: сб. материалов / ввод. ст., подбор матер., перевод, прилож. и коммент. В. В. Стоклицкой–Терешкович. Москва: Соцэкгиз, 1936. 176 с.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. Ч. 2. Западная Европа в период развитого Средневековья. С. 47–90.

Практикум по истории Средних веков / сост. М. Л. Абрамсон, С. А. Сливко, М. М. Фрейденберг. Москва: Наука, 1971. С. 129–162.

Регистры ремесел и торговли города Парижа / пер. Л. И. Киселевой; под ред. и с предисл. А. Д. Люблинской. Средние века. Москва, 1957. Вып. 10. С. 306–362; Москва, 1958. Вып. 11. С. 171–224.

Література

Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм. XV–XVIII ст. У 3-х т. / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ : Основи, 1997. Т. 2: Ігри обміну. 585 с.

Вебер М. История хозяйства. Город / пер. с нем.; под ред. И Гревса; коммент. Н. Саркитова, Г. Кучкова. Москва: КАНОН-пресс-Ц, Кусково поле, 2001. 576 с.

Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва: Наука, 1999. Т. 1: Феномен средневекового урбанизма. 389 с.

Город в средневековой цивилизации Западной Европы. Москва: Наука, 1999. Т. 2. Жизнь города и деятельность горожан. 345 с.

Дживелегов А. К. Средневековые города Западной Европы. Москва: Книжная находка, 2002. 304 с.

Левицкий Я. А. Город и городское ремесло в Англии в X – XII вв. Москва; Ленинград, 1960.

Левицкий Я. А. Город и феодализм в Англии / отв. ред. Е. В. Гутнова. Москва: Наука, 1987. 284 с.

Камерон Р. Краткая экономическая история мира. От палеолита до наших дней / пер. с англ. Москва: РОССПЭН, 2001. 544 с.

Кириллова А. А. Ученичество в торговых и ремесленных гильдиях английских городов XIV–XV вв. (1). *Средние века*. Москва, 1969. Вып. 32. С. 183–193.

Кириллова А. А. Ученичество в торговых и ремесленных гильдиях английских городов XIV–XV вв. (2) // *Средние века*. Москва, 1971. Вып. 33. С. 134–143.

Кириллова А. А. Структура ремесленных уставов по «Книге ремесел» Этьена Буало. *Средние века*. Москва, 1999. Вып. 60. С. 89–106.

Кириллова Е. Н. Клятва нового мастера: реймские традиции XIV–XVIII вв. *Право в средневековом мире* / под ред. И. И. Варьяш, Г. А. Поповой. Москва, 2009. С. 81–101.

Кириллова Е. Н. Отказ от ремесла: мотивы, последствия, предположения. *Средние века*. Москва, 2009. Вып. 70 (1). С. 242–256.

Кириллова Е. Н. История ремесла во Франции XIII–XVIII веков: статья мастером. Санкт-Петербург: Евразия, 2019. 592 с.

Мананчикова Н. П. Социально-политическое развитие и проблемы торговли Дубровника в XIII – первой половине XV века. Воронеж: ИПЦ ВГУ, 2008. 356 с.

Меднис С. С. Ремесленные корпорации Линкольна в конце XIII в. «*Vox medii aevi*». 2015. № 2/3 (13/14). С. 36–48.

Мосолкина Т. В. Город Бристоль в XIV–XV вв. Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1997. 260 с.

Пиренн А. Средневековые города Бельгии / пер. с фр.; под ред. Е. А. Косминского. Санкт-Петербург: Евразия. 2001. 512 с.

Полянский Ф.Я. Очерки социально-экономической политики цехов в городах Западной Европы XIII–XV вв. Москва: Изд-во АН СССР, 1952. 275 с.

Сванидзе А. А. Ремесло и ремесленники средневековой Швеции: (XIV–XV вв.). Москва: Наука, 1967. 379 с.

Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города. Москва: Соцэкгиз, 1960. 349 с.

Ру С. Повседневная жизнь Парижа в Средние века / пер. с фр. С. В. Колодочкиной. Москва: Молодая гвардия, 2008. 252 с.

Тимофеева Е. Т. Развитие цехового ремесла и торговли в городах Северо-Восточной Франции в XII–XIII вв. *Средние века*. Москва, 1959. Вып. 14. С. 92–107.

Эксле О. Г. Средневековые гильдии: их самосознание и вклад в формирование социальных структур. *Эксле О. Г. Действительность и знание: очерки социальной истории Средневековья* / пер. с нем. и предисловие Ю. Арнаутовой. Москва: Новое лит. Обозрение, 2007. С. 96–125.

Яброва М. М. Зарождение раннекапиталистических отношений в английском городе. Лондон XIV – начала XVI в. / под ред. С. М. Стама. Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1983. 230 с.

Ястребицкая А. Л. Средневековая культура и город в новой исторической культуре: Учебное пособие. Москва: Интерпракс, 1995. 416 с.

Тема 21. Перший хрестовий похід

Запропонований план

1. Передумови і характер хрестових походів.
2. Початок хрестоносного руху. Похід бідноти.
3. Хрестовий похід сеньйорів і рицарів.
4. Держави хрестоносців на Близькому Сході.

Джерела

Анна Комнина. Алексиада / вступ. стаття, пер. и коммент. Я. Н. Любарского. Санкт-Петербург: Алетей, 1996. 703 с. (або Москва: Наука: 1965. 668 с.)

«Деяния франков и прочих иерусалимцев / пер. на русский язык (Т. Г. Мякин, В. Л. Портных) и комментарий (В. Л. Портных). «*Деяния франков и прочих иерусалимцев*» / пер. на русский язык и комментарий: Учебное пособие. Новосибирск: [б. и.], 2010. С. 148–207.

URL: www.hist.msu.ru/ER/Etext/Franks.pdf

Заборов М.А. История крестовых походов в документах и материалах: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1977. 272 с.

История Средних веков: Крестовые походы (1096–1291 гг.) / сост. М. М. Стасюлевич; изд. 3-е доп. и испр. Санкт-Петербург: Полигон, Москва: АСТ, 2001. 592 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія: навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 656 с.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. Ч. 2. Западная Европа в период развитого Средневековья. С. 205–216.

Література

Алдаркин С. А. Поход бедноты в анонимной хронике «Деяния франков и прочих иерусалимцев». *Ретроспектива: Всемирная история глазами молодых исследователей*. 2011. № 6. С. 5–14.

Васильев А.А. История Византийской империи. От начала Крестовых походов до падения Константинополя / Вступ. статья, примеч., науч. редакция, перевод с англ. языка и именной указатель А.Г. Грушевого. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 583 с.

Виймар П. Крестовые походы: миф и реальность священной войны / пер. с фр. Д. А. Журавлевой. Санкт-Петербург: Евразия, 2006. 383 с.

Гергей Е. История папства / пер. с венгр. О. В. Громова. Москва: Республика, 1996. 463 с.

Добиаш-Рождественская О. А. Эпоха крестовых походов. Запад в крестоносном движении. Общий очерк / 2-е изд., стер. Москва: УРСС, 2003. 115 с.

Заборов М. А. Византийская политика папства и начало крестовых походов. *Средние века*. Москва, 1959. Вып. 14. С. 27–48.

Заборов М. А. Папство и крестовые походы. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. 263 с.

Заборов М. А. Крестоносцы и их походы на Восток в XI–XIII вв. Москва: Учпедгиз, 1962. 167 с.

Заборов М. А. Крестоносцы на Востоке. Москва: Наука, 1980. – 320 с.

История Византии: в 3 т. / отв. ред. С. Д. Сказкин. Москва: Наука, 1967. Т. 2. 472 с.

История крестовых походов / ред. Дж. Райли-Смит. Москва: Крон-Пресс, 1998. 494 с.

Каждан А. П. Первый крестовый поход, славяне и Византия. *Каждан А.П., Литаврин Г.Г. Очерки истории Византии и южных славян* / изд. 2-е, испр. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. С. 201–213.

Контамин Ф. Война в Средние века / пер. с фр. Ю. П. Малинина, А. Ю. Карачинского, М. Ю. Некрасова; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Ювента, 2001. 416 с.

Кривов В. А. Византия и арабы в раннем средневековье. Санкт-Петербург: Алетейя, 2002. 192 с.

Куглер Б. История крестовых походов / пер. с нем.: по рус. изд. Л. Ф. Пантелеева, Санкт-Петербург, 1895 г. / авт. предисл. В. С. Савчук. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 512 с.

Лучицкая С. И. Образ Другого: мусульмане в хрониках крестовых походов. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. 396 с.

Лучицкая С. И. Крестовые походы. *Словарь средневековой культуры* / под общ. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 20п3. С.234–239.

Мишо Г. История крестовых походов / Пер. с фр. С. Л. Клячко. Москва: Алетейя, 1999. 366 с.

Острогорський Г. Історія Візантії / пер. з нім. А. Онишка. Львів: Літопис, 2002. 608 с.

Ришар Р. Латинско-Иерусалимское королевство / пер. с фр. А. Ю. Карачинского; вступ. ст. С. В. Блиизнюк. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 448 с.

Успенский Ф. И. История крестовых походов. *Успенский Ф. И. Очерки по истории византийской образованности. История крестовых походов* / сост. И. В. Ушаков. Москва: Мысль, 2001. С. 319–439.

Франкопан П. Первый крестовый поход: Зов с Востока / пер. с англ. Москва: Альпина нон-фикшн, 2018. 352 с.

Хиллебранд К. Крестовые походы. Взгляд с Востока: мусульманская перспектива / пер. с фр. Санкт-Петербург: Изд-во «Диля», 2008. 672 с.

Эрс Ж. История крестовых походов / пер. с фр. Санкт-Петербург: Евразия; Москва: Клио, 2015. 320 с.

Эсбридж Т. Крестовые походы Войны Средневековья за Святую землю / пер. с англ. Москва: Центрполиграф, 2016. 736 с.

Тема 22. Четвертый крестовий похід

Запропонований план

1. Причини, передумови та початкова мета Четвертого крестового походу.
2. Початок Четвертого крестового походу. Хрестоносці та Венеція.
3. Зміна напрямку Четвертого крестового походу.
4. Завоювання хрестоносцями Константинополя та його наслідки.

Джерела

Виллардуэн де Ж. Завоевание Константинополя / пер., статья и коммент. М. А. Заборова; отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. 295 с.

Заборов М. А. История крестовых походов в документах и материалах: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1977. 272 с.

История Средних веков: Крестовые походы (1096–1291 гг.) / сост. М. М. Стасюлевич; изд. 3-е доп. и испр. Санкт-Петербург: Полигон, Москва: АСТ, 2001. 592 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія: навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. 656 с.

Клари Р. де. Завоевание Константинополя / пер. с коммент. М. А. Заборова. Москва: Наука, 1986. 174 с.

Усама ибн Мункыз. Книга назидания / пер. М. А. Салье. Москва: Наука, 1958. 178 с.

Література

Бармин А. В. Четвертый крестовый поход: некоторые итоги изучения. *Византийский временник*. 2009. Т. 68 (93). С. 152–164.

Васильев А. А. История Византийской империи. От начала Крестовых походов до падения Константинополя / вступ. статья, примеч., науч. редакция, перевод с англ. языка и именной указатель А. Г. Грушевого. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. 583 с.

Гергей Е. История папства / пер. с венгр. О. В. Громова. Москва: Республика, 1996. 463 с.

Заборов М. А. Введение в историографию крестовых походов: (Латинская хронография XI–XIII вв.) Москва: Наука, 1966. 381 с.

Заборов М. А. Папство и крестовые походы. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. 263 с.

Заборов М. А. Крестоносцы и их походы на Восток в XI–XIII вв. Москва: Учпедгиз, 1962. 167 с.

Заборов М. А. Крестоносцы на Востоке. Москва: Наука, 1980. 320 с.

Каждан А. П. Византия и четвертый крестовый поход. *Каждан А. П. Литаврин Г.Г. Очерки истории Византии и южных славян* / изд. 2-е, испр. Санкт-Петербург: Алетейя, 1998. С. 214–229.

Карпов С. П. Латинская Романия. *Вопросы истории*. 1984. № 12. С. 44–57.

Контамин Ф. Война в Средние века / пер. с фр. Ю. П. Малинина, А. Ю. Карачинского, М. Ю. Некрасова; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Ювента, 2001. 416 с.

Куглер Б. История крестовых походов / пер. с нем.: по рус. изд. Л. Ф. Пантелеева, Санкт-Петербург: 1895 г. / авт. предисл. В. С. Савчук. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 512 с.

Лучицкая С. И. Образ Другого: мусульмане в хрониках крестовых походов. СПб.: Алетейя, 2001. 396 с.

Лучицкая С. И. Четвертый крестовый поход глазами русского современника. *Византийский временник*. 2006. № 90. С. 107–125.

Оке Ж.-К. Средневековая Венеция / пер. фр. Москва.: Вече, 2006. 384 с.

Острогорський Г. Історія Візантії / пер. з нім. А. Онишка. Львів: Літопис, 2002. 608 с.

Перну Р. Крестоносцы / пер. с фр. А. Ю. Карачинский, Ю. П. Малинин. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 240 с.

Савчук В. С. Крестовые походы: религиозные идеалы и воинственный дух. Куглер Б. История крестовых походов/ пер. с нем.: по рус. изд. Л.Ф. Пантелеева, Санкт-Петербург, 1895 г. / авт. предисл. В.С. Савчук. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. С. 3–23.

Смирнов А. Г. Роль религиозного сознания в идеологических установках и жизненной практике рыцарей Четвертого крестового походы. *Вестник Московского государственного гуманитарного университета им. М. А. Шолохова (ЛОКУС). Серия «История и политология»*. 2015. № 1. С. 37–47.

Соколов Н. П. Образование Венецианской колониальной империи. Саратов: Изд-во Саратовского гос. ун-та, 1963. 542 с.

Успенский Ф. И. История крестовых походов. *Успенский Ф. И. Очерки по истории византийской образованности. История крестовых походов* / сост. И. В. Ушаков. Москва: Мысль, 2001. С. 319–439.

Тема 23. Суспільно-політичні погляди Фоми Аквінського Запропонований план

1. Основні віхи біографії Фоми Аквінського.
2. Соціально-економічна концепція Аквіната.
3. Вчення Фоми Аквінського про державу.

Джерела

Тома Аквінський. Коментар до Аристотелевої «Політики» = *Commentarii ad Aristotelis «Politikam»* / пер. з лат. О. Кислюк. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 794 с.

Фома Аквінський. О правлении государей / публикация, перевод, вступ. статья и примеч. Н.Б. Срединской. *Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI–XVII вв.)* / под ред. В. И. Рутенбурга и И. П. Медведева. Ленинград: Наука, 1990. С. 217–244.

Хрестоматия по истории западной философии: Античность. Средние века. Возрождение / автор-сост. Яковлева Л.И. и др. Москва: АСТ, 2003. 800 с.

Література

Бедуел Г. Історія Церкви / пер. з франц. Г. Григорович. Львів: Свічадо, 2000. 295 с.

Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. Санкт-Петербург: Мифрил, 1995. 244 с.

Боргош Ю. Фома Аквінський / пер. с польск. М. Гуренко; 2-е изд. Москва: Мысль, 1975. 182 с.

Гайденко В. П., Смирнов Г. А. Западноевропейская наука в средние века. Москва: Наука, 1989.

Гергей Е. История папства / пер. с венгр. О. В. Громова. Москва: Республика, 1996. 463 с.

Гуревич А. Я. Избранные труды. Средневековый мир. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. 560 с.

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1972. 318 с.

Добиаш-Рождественская О. А. Культура западноевропейского Средневековья. Москва: Наука, 1987. 350 с.

Жильсон Э. Философия в средние века. От истоков патристики до конца XIV века / пер. с фр. А. Банулов. Москва: Республика, 2004. 678 с.

История политических и правовых учений: Средние века и Возрождение / отв. ред. В. С. Нерсисянц. Москва: Наука, 1986. 349 с.

Карсавин Л. П. Культура средних веков. Киев: Символ & AirLand, 1995. 208 с.

Кондзьолка В. Історія середньовічної філософії: Навч. посібник. Львів: Світ, 2001. 320 с.

Коплстон Ф. Ч. История средневековой философии / пер. с англ. И. Борисовой. Москва: Энигма, 1997. 512 с.

Кудрявцев О. Схоласты о собственности. *Средние века*. Москва, Наука, 1990. Вып. 53. С. 157–167.

Лінч Дж. Г. Середньовічна церква. Коротка історія / пер. з англ. В. Шевкун. Київ: Основи, 1994. 492 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр. Е. Лебедева. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 376 с.

Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии: Латинская патристика. Москва: Мысль, 1979. 431 с.

Пашук А. Нариси з історії філософії Середніх віків. Академічний курс: підручник для студ. Київ: Вид. Дім „Ін Юре”, 2007. 712 с.

Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней / [пер. с итал.]. Санкт-Петербург: ТОО ТК «Петрополис», 1994. Т. 2: Средневековье: (От Библейского послания до Макиавелли). 354 с.

Рожков В. Очерки по истории римско-католической церкви: Курс лекций. Москва: Колокол, 1994. 304 с.

Сванидзе А.А., Голубцова Е. С., Исаева В.И. Античное наследие как фактор формирования средневековой культуры Западной Европы. *Средние века*. Москва, 1992. Вып. 54. С. 251–257.

Соколов В. В. Средневековая философия: [Учеб. пособие]; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Эдиториал УРСС, 2001. 352 с.

Тарнас Р. История западного мышления / пер. с англ. Т. А. Азаркович. Москва: КРОН-ПРЕСС, 1995. 448 с.

Татаркевич В. Історія філософії: в 3 т. / пер. з польск. А. Шираб'юка. Львів: Свічадо, 1997. Т. 1: Антична і середньовічна філософія. 456 с.

Трахтенберг О. В. Очерки по истории западноевропейской средневековой философии. Москва: Госполитиздат, 1957. 255 с.

Чанышев А. К. Курс лекций по древней и средневековой философии. Москва: Высшая школа, 1991. 510 с.

Шишков А. М. Средневековая интеллектуальная культура. Москва: Севин С. А., 2003. 592с.

Тема 24. Людина Середньовіччя в дослідженнях російського історика

Арона Яковича Гуревича

Запропонований план

1. Сприйняття часу і простору у Середньовіччі.
2. Духовний світ. Уявлення і пересуди.
3. Матеріальний світ. Право, суспільство, індивід.
4. Особливості історіописання А. Я. Гуревича.

Джерела

Гуревич А. Я. Большая семья в Северо-Западной Норвегии в раннее средневековье. *Средние века*. Москва, 1956. Вып. 8. С. 50–96.

Гуревич А. Я. Индивид и общество в варварских государствах. *Проблемы истории докапиталистических обществ*. Москва: Наука, 1968. Кн. 1. С.384–424.

Гуревич А. Я. «Что есть время?». *Вопросы литературы*. 1968. № 11. С. 151–174.

Гуревич А. Я. Время как проблема истории культуры. *Вопросы философии*. 1969. № 3. С. 74–97.

Гуревич А. Я. История и сага. О произведении Снорри Стурлусона «Хеймскрингла». Москва: Наука, 1972. 198 с.

Гуревич А. Я. Из истории народной культуры и ереси: «Лжепророки» и церковь. *Средние века*. Москва, 1975. Вып. 38. С. 36–55.

Гуревич А. Я. Популярное богословие и народная религиозность средних веков. *Из истории культуры средних веков и Возрождения: сб. ст. / отв. ред. В. А. Карпушин*. Москва: Наука, 1976. С. 65–91.

Гуревич А. Я. Средневековая литература и ее современное восприятие. О переводе «Песни о нибелунгах». *Из истории культуры средних веков и Возрождения: сб. ст. / отв. ред. В. А. Карпушин*. Москва: Наука, 1976. С. 276–314.

Гуревич А. Я. Пространственно-временной «континуум» «Песни о Нибелунгах». *Традиция в истории культуры: сб. ст. / отв. ред. В. А. Карпушин*. Москва: Наука, 1978. С. 112–127.

Гуревич А. Я. Проблемы средневековой народной культуры. Москва: Искусство, 1981. 359 с

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / 2-е изд., испр. и доп. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Гуревич А. Я. О соотношении народной и ученой традиции в средневековой культуре. *Французский ежегодник. 1984*. Москва, 1985. С. 178–213.

Гуревич А. Я. Вопросы культуры в изучении исторической поэтики. *Историческая поэтика: Итоги и перспективы изучения: Сб. ст.* Москва: Наука, 1986. С. 229–246.

Гуревич А. Я. Семья, секс, женщина, ребенок в проповеди XIII в.: (Франция и Германия). *Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы: проблемы и исследования / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный*. Москва: Наука, 1988. С. 156–183.

Гуревич А. Я. «Социология» и «антропология» в проповеди Бертольда Регенсбургского. *Литература и искусство в системе культуры: сб. ст. / отв. ред. Б. Б. Пиотровский*. Москва, 1988. С. 112–136.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Гуревич А. Я. Повседневная жизнь в средние века. *Искусство кино*. 1990. № 6. С. 12–25.

Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва: Искусство, 1990. 396 с.

Гуревич А. Я. Смерть как проблема исторической антропологии (предисловие). *Аръес Ф. Человек перед лицом смерти* / пер. с фр.; общ. ред. С. В. Оболенской; предисл. А. Я. Гуревича. Москва: Прогресс-Академия, 1992. С. 5–32.

Гуревич А. Я. «В этом безумии есть метод». К проблеме «индивид в средние века». *Arbor Mundi. Мировое древо*. Москва, 1994. Вып. 3. С. 80–97.

Гуревич А. Я. Индивид и социум на средневековом Западе. Москва: РОССПЭН, 2005. 424 с.

Гуревич А. Я. Женщина, семья, секс, или цивилизация мужчин. *Гуревич А. Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2006. С. 448–480.

Тема 25. Людина Середньовіччя в дослідженнях французького історика Жака Ле Гоффа

Запропонований план

1. Сприйняття часу і простору у Середньовіччі.
2. Духовний світ. Уявлення і пересуди.
3. Матеріальний світ. Право, суспільство, індивід.

Література

Ле Гофф Ж. С небес на землю (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII–XIII вв.). *Одиссей. Человек в истории*. Москва, 1991. С. 25–43.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. М.: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.

Ле Гофф Ж. Другое средневековье. Время, труд и культура Запада / пер. с фр. С. Чистяковой, Н. Шевченко. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. 328 с.

Ле Гофф Ж. Средневековый мир воображаемого / пер. с фр.; общ. ред. С. К. Цатуровой. Москва: Изд. группа «Прогресс», 2001. 440 с.

Ле Гофф Ж. Людовик IX Святой / пер. с фр. В. Матузовой. Москва: Ладомир, 2001. 800 с.

Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / пер. с фр. А. М. Руткевича. 2-е изд. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. 160 с.

Ле Гофф Ж. Рождение Европы / пер. с фр. Санкт-Петербург: Александрия, 2007. 397 с.

Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / пер. з фр. Я. Кравця. Львів: Літопис, 2007. 350 с.

Ле Гофф Ж. Рождение чистилища. Екатеринбург: У-Фактория; Москва: АСТ, 2009. 544 с.

Ле Гофф Ж. Средневековье и деньги. Очерк исторической антропологии / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2010. 221 с.

Ле Гофф Ж. Герои и чудеса Средних веков / пер. с фр. Д. Савосина. Москва: Текст, 2011. 318 с.

Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века / пер. с фр. Москва: Текст, 2008. 192 с.

Тема 26. Жінка в духовній культурі середньовічної Західної Європи

Запропонований план

1. Жінка в християнській релігійній традиції Середньовіччя.
2. Жіночий образ у середньовічній літературі.
3. Зображення жінки в середньовічному образотворчому мистецтві.

Джерела

Гендерная история Западной Европы: Хрестоматия / сост. Л. П. Репина, А. Г. Суприянович. Москва: ИВИ РАН, 2006. Кн. I. 272 с.; II. 284 с.; III. 346 с.

Куэнси Г. де. Чудеса Богоматери. Бестиарий любви Ришара де Фурниваль с приложением Ответа дамы. Великий гримуар, или Искусство заклинания духов небесных, воздушных, земных, подземных / сост., вступ. ст., перевод со старофранц. и коммент. М. Собуцкого. Киев: Карме-Синто, 1995. 240 с.

Чосер Дж. Кентерберійські оповіді / з середньоангл. переклав і прокоментував М. Стріха; 2-х ч. Львів: Астролябія, 2019. Ч. 1. 528 с.; Ч. 2. 544 с.

Література

Алексеев М. П., Жирмунский В. М., Мокульский С. С. и др. История западноевропейской литературы (Средние века и Возрождение): учеб. для филол. спец. вузов. Москва: Академия: Высш. шк., 1999. 462 с.

Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в средние века. Очерки демографической истории Франции / отв. ред. А. Я. Гуревич. Москва: Наука, 1991. 240 с.

Бессмертный Ю. Л. К изучению матримониального поведения во Франции XII–XIII вв. *Одиссей. Человек в истории*. 1989. Москва: Наука, 1989. С. 98–113.

Блонин В. А. Любовные связи и их литературное преломление во Франции XII века. *Человек в кругу семьи. Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени*. Москва: РГГУ, 1996. С. 157–179.

Брюнель-Лобришон Ж., Дюамель-Амадо К. Повседневная жизнь во времена трубадуров XII–III вв. Москва: Молодая гвардия, 2003. 414 с.

Букатова Д. М. Христианская концепция брака и ее роль в формировании средневековых гендерных идеологий. *Знание. Понимание. Умение*. 2011. № 4. С. 253–256.

Гис Ф., Гис Дж. Брак и семья в Средние века / пер. с англ. Москва: РОССПЭН, 2002. 384 с.

Гуревич А.Я. Женщина, семья, секс, или цивилизация мужчин. *Гуревич А.Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2006. С. 448–480.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва: Искусство, 1990. 396 с.

Делюмо Ж. Ужасы на Западе: [Исследование процесса возникновения страха в странах Западной Европы, XIV–XVII вв.; пер. с фр.]. Москва: Голос. 1994. 416 с.

Дюби Ж. Европа в средние века. Смоленск: Полиграмма, 1994. 312 с.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987-1460 / пер. с фр. Г. А. Амрамова, В. А. Павлова. Москва: Междунар. отношения, 2000. 416 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.

Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века / пер. с фр. Е. Лебедевой. Москва: Текст, 2008. 183 с.

Опитц К. Женщина в зеркале позднесредневековой агиографии. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 55–61.

Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в тысячном году / пер. с фр. Э. М. Драйтовой. Москва: Молодая гвардия, 1999. 382 с.

Хёйзинга Й. «Homo ludens». В тени завтрашнего дня / пер. с нидерландского; под общ. ред. Г. И. Тавризян. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 464 с.

Хёйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Тема 27. Жінка в середньовічному суспільстві Західної Європи

1. Сімейно-шлюбні відносини в середні віки.
2. Соціально-правове становище жінки.
3. Жінка в економічному житті суспільства.

Джерела

Гендерная история Западной Европы: Хрестоматия / сост. Л. П. Репина, А. Г. Суприянович. Москва: ИВИ РАН, 2006. Кн. II. 284 с.; Кн. III. 346 с.

«Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV–XV веков: [Перевод / сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. 317 с.

Чосер Дж. Кентерберійські оповіді / з середньоангл. переклав і прокоментував М. Стріха. Київ: Астролябія, 2019. Ч. 1. 528 с.; Ч. 2. 544 с.

Література

Абдуллабеков В. О. Представление об браке и брачности в Пизе начала XV в. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 88–106.

Абрамсон М. Л. Супруги, их родные и близкие в южноитальянском городе высокого средневековья (X–XIII вв.). *Человек в кругу семьи: Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени* / под ред. Ю. Л. Бессмертного. Москва: РГГУ, 1996. С. 103–135.

Абрамсон М. Л. Семья в реальной жизни и в системе ценностных ориентаций в южноитальянском обществе X–XIII веков. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 38–56.

Арнаутова Ю. Е. Женщина в «культуре мужчин»: брак, любовь, телесная красота глазами агиографов X века. *Адам и Ева. Альманах гендерной истории*. Москва, 2001. Вып. 1. С. 46–89.

Арьес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / пер. с фр. Я. Ю. Старцева при участии В. А. Бабинцева. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 1999. 416 с.

Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в средние века. Очерки демографической истории Франции / отв. ред. А. Я. Гуревич. Москва: Наука, 1991. 240 с.

Бессмертный Ю. Л. К изучению матримониального поведения во Франции XII–XIII вв. *Одиссей. Человек в истории*. 1989. Москва: Наука, 1989. С. 98–113.

Варьяш О. И. Брачное право в Португалии XIII в. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 78–82.

Габдрахманов П. Ш. Брачная политика сеньоров и брачное поведение сервов. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 22–37.

Гис Ф., Гис Дж. Брак и семья в Средние века / пер. с англ. Москва: РОССПЭН, 2002. 384 с.

Гуревич А. Я. Женщина, семья, секс, или цивилизация мужчин. *Гуревич А. Я. Избранные труды. Культура средневековой Европы*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2006. С. 448–480.

- Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.
- Гуревич А.Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства. Москва: Искусство, 1990. 396 с.
- «De mulieribus illustribus». Судьбы и образы женщин средневековья. Санкт-Петербург: Алетейя, 2001. 235 с.
- Делюмо Ж. Ужасы на Западе: [Исследование процесса возникновения страха в странах Западной Европы, XIV–XVII вв. Пер. с фр.]. Москва: Голос. 1994. 416 с.
- Дюби Ж. Европа в средние века. Смоленск: Полиграмма, 1994. 312 с.
- Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987–1460 / пер. с фр. Г. А. Амрамова, В. А. Павлова. Москва: Междунар. отношения, 2000. 416 с.
- Історія держави і права зарубіжних країн (Середні віки і ранній новий час): навч. посібник / Тищик Б. Й. та ін. / за ред. Б. Й. Тищика. Львів: Світ, 2006. 696 с.
- Краснова И. А. Горожанки Флоренции между семьей и монастырем: индивидуальный выбор, брачные стратегии и социальное принуждение. *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории*. Москва, 2010. Вып. 31. С. 125–153.
- Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.
- Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века / пер. с фр. Е. Лебедевой. Москва: Текст, 2008. 183 с.
- Ле Руа Ладюри Э. Мантайю, окситанская деревня (1294–1324) / пер. с фр. В. А. Бабинцева и. Я. Ю. Старцева. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001. 541 с.
- Лучицкая С. И. Семья крестоносца: супружеский конфликт в начале XII века. *Человек в кругу семьи. Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени*. Москва: РГГУ, 1996. С. 136–156.
- Поньон Э. Повседневная жизнь Европы в тысячном году / пер. с фр. Э. М. Драйтовой. Москва: Молодая гвардия, 1999. 382 с.
- Репина Л. П. «Женская история»: проблема теории и метода. *Средние века*. Москва, 1994. Вып. 57. С. 103–109.
- Суприянович А. Г. Женская идентичность и средневековая мистика: опыт гендерного анализа. Москва: ИВИ РАН, 2008. 240 с.
- Тушина Е. А. О брачно-семейных представлениях французского рыцарства (По материалам героических песен). *Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы: проблемы и исследования*. Сб. ст. / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1988. С. 135–145.
- Хёйзинга Й. «Homo ludens»: В тени завтрашнего дня / пер. с нидерландского; под общ. ред. Г. И. Тавризян. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 464 с.
- Хёйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер.

Д. В. Сильвестрова; ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права. Москва: Юрист, 1996. 576 с.

Ястребицкая А. Л. Проблема взаимоотношения полов как диалогических структур средневекового общества в свете современного историографического процесса. *Средние века*. Москва, 1994. Вып. 57. С. 126–136.

Тема 28. Свято в культурі середньовічного суспільства.

Запропонований план

1. Свято як соціокультурний феномен. Свято як модель світу.
2. Світське життя в середньовічному суспільстві.
3. Народні свята в середньовічному суспільстві.
4. Театралізовані святкові видовища та їх значення в культурі середньовіччя.

Література

Алексеев М. П., Жирмунский В. М., Мокульский С. С. и др. История западноевропейской литературы (Средние века и Возрождение): учеб. для филол. спец. вузов. Москва: Академия: Высш. шк., 1999. 462 с.

Андреев Л. Г., Козлова Н. П., Косиков Г. К. История французской литературы: Учебник для филол. спец. вузов. Москва: Высш. шк., 1987. 543 с.

Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Возрождения; 2-е изд. Москва: Худ. лит., 1990. 542 с.

Бицилли П. М. Элементы средневековой культуры. Санкт-Петербург: Мифрил, 1995. 244 с.

Брюнель-Лобришон Ж., Дюамель-Амадо К. Повседневная жизнь во времена трубадуров XII–III вв. Москва: Молодая гвардия, 2003. 414 с.

Варьяш И. И., Варьяш О. И. Праздники средневековой Испании и город. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 3: *Человек внутри городских стен. Формы общественных связей*. С. 347–352.

Виоле-ле-Дюк Э. Э. Жизнь и развлечения в средние века / пер. с фр. М. Ю. Некрасова; статья о Виоле-ле-Дюке проф. А. Н. Кирпичникова; науч. ред. Н. И. Милиненко; составление С. Е. Еременко. Санкт-Петербург: Евразия, 1997. 384 с.

Гуревич А. Я. Проблемы средневековой народной культуры. Москва: Искусство, 1981. 359 с

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры; 2-е изд., испр. и доп. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Гуревич А. Я. Средневековой мир: культура безмолвствующего большинства. Москва: Искусство, 1990. 396 с.

Даркевич В. П. Народная культура средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX–XVI вв. / отв. ред. Г. К. Вагнер. Москва: Наука, 1988. 344 с.

Даркевич В. П. Танцы и акробатика в искусстве средневековья. *Культура и искусство средневекового города* / отв. ред. И. П. Русанова. Москва: Наука, 1984. С. 5–31.

Добиаш-Рождественская О. А. Культура западноевропейского средневековья: Научное наследие / отв. ред. В. И. Рутенбург. Москва: Наука, 1989. 350 с.

Иванов К. А. Трубадуры, труверы и миннезингеры. Москва: Ломоносовъ, 2014. 235 с.

История зарубежного театра: Учеб. пособие / под ред. Г. Н. Бояджиева, А. Г. Образцовой; 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1981. Ч. 1: Театр Западной Европы от античности до Просвещения. 336 с.

Колязин В. Ф. От мистерии к карнавалу: Театральность немецкой религиозной и площадной сцены раннего и позднего средневековья. Москва: Наука, 2002. 208 с.

Квеннеллы М. и Ч. Г. Б. Повседневная жизнь в Англии во времена англосаксов, викингов и норманнов / пер. с англ. Т. В. Ковалева. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 384 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.

Лучицкая С. И. Праздник. *Словарь средневековой культуры* / под. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 386–393.

Крылова Ю. П. Игры и развлечения горожан. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 3: *Человек внутри городских стен. Формы общественных связей*. С. 319–336.

Реутин М. Ю. Карнавал и комическая культура средневековой Германии: механизм возникновения и заката. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 3: *Человек внутри городских стен. Формы общественных связей*. С. 337–346.

Реутин М. Ю. Несколько соображений по поводу карнавального «Хронотопа». *Одиссей. Человек в истории. Время и пространство праздника*. 2005. Москва: Наука, 2005. С. 23–37.

Сванидзе А. А. Королевский пир в средневековой Скандинавии. От саг до «Хроники Эрика». *Власть, общество, индивид в средневековой Европе* / отв. ред. Н.А. Хачатурян; сост. О.С. Воскобойников. Москва: Наука, 2008. С. 242–257.

Харитонович Д. Э. Веселие и насилие. *Одиссей. Человек в истории. Время и пространство праздника*. 2005. Москва: Наука, 2005. С. 38–48.

Хёйзинга Й. «Homo ludens»: В тени завтрашнего дня / пер. с нидерландского; под общ. ред. Г. И. Тавризян. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 464 с.

Хёйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Ястребицкая А. Л. Праздники и торжества в средневековой Европе в свете современных исследований: темы, проблематика, подходы к изучению. (Продолжение). *Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература: Реферативный журнал. Серия 5. История.* Москва: ИНИОН, 1995. № 1. С. 57–77; № 2. С. 32–64.

Ястребицкая А. Л. Праздники и торжества в средневековой Европе в свете современных исследований (обзор материалов конференции в Падерборне 1989 г.). *Культура и общество в средние века и раннее новое время. Сб. аналит. и реф. обзоров.* Москва: ИНИОН, 1998. С. 100–185.

Тема 29. Куртуазний етикет у системі середньовічної культури

Запропонований план

1. Виникнення та суть куртуазного кодексу.
2. Відображення куртуазного етикету в ліриці трубадурів і мінезингерів.
3. Куртуазний етикет у рицарському романі.
4. Кохання і шлюб у старопровансальському романі.

Джерела

Бедьє Ж. Роман про Трістана та Ізольду / пер. з фр. М. Т. Рильський. Київ: Молодь, 1972. 188 с.

Бернарт де Вентадорн. Песни / изд. подгот. В. А. Дынник. Москва: Наука, 1979. 311 с.

Винцент из Бове. О наставлении детей знатных граждан. *Антология педагогической мысли христианского средневековья: Пособие в 2 т. / Сост., вступ. ст. и общ. ред. В. Г. Безрогова, О. И. Варьяш.* Москва: АО «Аспект-пресс», 1994. Т. 2: *Мир переломился в книге: Воспитание в средневековом мире глазами ученых наставников и их современников.* С. 107–109.

Гендерная история Западной Европы: Хрестоматия / сост. Л. П. Репина, А. Г. Суприянович. Москва: ИВИ РАН, 2006. Кн. II. 284 с.

Гильом де Лоррис. Жан де Мен. Роман о Розе / пер. со старофр. Н. В. Забабуровой на основе подстрочника Д. Н. Вальяно. Ростов-на-Дону: ЗАО «Югпродторг», 2001. 288 с.

Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострадам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших / издание подготовил М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Наука, 1993. 736 с.

Історія західноєвропейського середньовіччя. Хрестоматія: навч. посіб. для студентів гуманітарних спец. вищих навч. закладів / упор. М. О. Рудь. Київ: Либідь, 2005. С. 285–400.

Кретьен де Труа. Эрек и Энида. Клижес / пер. с древнефр. Москва: Наука, 1980. 509 с.

Легенда о Тристане и Изольде / пер. с древнефр.: изд. подг. А. Д. Михайлов. Москва: Наука, 1976. 736 с.

Песни о Гильоме Оранжском / пер. с древнефр. Москва: Наука, 1985. 573 с.

Песни трубадуров / пер. со старопрованс. А. Наймана. Москва: Наука, 1979. 264 с.

Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов / вступ. статья Б. Пуришева. Москва: Художественная литература, 1974. 575 с.

«Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV-XV веков: [перевод / сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. 317 с.

Фламенка / изд. подгот. А. Г. Найман. Москва: Наука, 1983. 319 с.

Литература

Абрамсон М. Л. Супруги, их родные и близкие в южноитальянском городе высокого средневековья (X–XIII вв.). *Человек в кругу семьи: Очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени* / под ред. Ю. Л. Бессмертного. Москва: РГГУ, 1996. С. 103–135.

Абрамсон М. Л. Семья в реальной жизни и в системе ценностных ориентаций в южноитальянском обществе X–XIII веков. *Женщины, брак и семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 38–56.

Аверинцев С. С., Гаспаров М. Л., Мелетинский Е. М., Михайлов А. Д., Самарин Р. М. Литература Западной Европы Раннего Средневековья. *История всемирной литературы: В 9 т.* Москва: Наука, 1984. Т. 2. С. 438–490.

Алисова Т. Б., Плужникова К. Н. Старопровансальский язык и поэзия трубадуров: Учебное пособие. Москва: МАКС Пресс, 2011. 176 с.

Андреев Л. Г., Козлова Н. П., Косиков Г. К. История французской литературы: Учебник. Москва: Высшая школа, 1987. 543 с.

Андреев М. Л. Средневековая европейская драма: Происхождение становление (X–XIII вв.). Москва: Искусство, 1989. 215 с.

Бессмертный Ю. Л. Брак, семья и любовь в средневековой Франции. «Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV–XV веков: [Перевод / Сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. С. 282–310.

Бессмертный Ю. Л. Жизнь и смерть в средние века. Очерки демографической истории Франции. Москва: Наука, 1991. 240 с.

Бессмертный Ю. Л. Мир глазами знатной женщины IX века: (К изучению мировосприятия каролингской знати). *Художественный язык средневековья: Сб. ст.* Москва: Наука, 1982. С. 63–71.

Брюнель-Лобришон Ж., Дюамель-Амадо К. Повседневная жизнь во времена Трубадуров XII–XIII веков / пер. с фр. Н. Грушке. Москва, 2003. 414 с.

Буланаква М. А. Ментальные стереотипы и образ знатной женщины в период утверждения церковного брака в средневековой Франции. *Женщины в истории: возможность быть увиденными.* Минск: БГПУ, 2001. Вып. 1. С. 105–115.

Гаспаров М. Л. Любовный учебник и любовный письмовик (Андрей Капеллан и Бонкомпаньо). *Жизнеописания трубадуров* / сост. М. Б. Мейлах. Москва, 1993. С. 571–573.

Гаспаров М. Л. Поэзия вагантов. *Поэзия вагантов*. Москва: Наука, 1975. С. 421–514.

Гис Ф., Гис Дж. Брак и семья в Средние века / пер. с англ. Е.А. Мельниковой. Москва: РОССПЭН, 2003. 384 с.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / 2-е изд., испр. и доп. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Гуревич А. Я. Семья, секс, женщина, ребенок в проповеди XIII в.: (Франция и Германия). *Историческая демография докапиталистических обществ Западной Европы: проблемы и исследования* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1988. С. 156–183.

Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщины во Франции XII века. *Одиссей. Человек в истории*. Москва: Наука, 1990. С. 90–96.

Дюби Ж. Почтенная матрона и удачно выданная замуж. Восприятие замужества в Северной Франции около 1100 года. *Одиссей. Человек в истории*. Москва: Наука, 1996. С. 236–251.

Калмыков Е. В. Куртуазные игры и реалии рыцарства эпохи «осени средневековья». *Одиссей. Человек в истории. 2004. Рыцарство: реальность и воображаемое*. Москва, 2004. С. 75–83.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.

Лучицкая С. И. Семья крестоносца: супружеский конфликт в начале XII в. *Частная жизнь. Человек в кругу семьи*. Москва, 1996. С. 160–166.

Малинин Ю. П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV–XV вв.). *Средние века*. Москва, 1992. Вып. 55. С. 110–112.

Мейлах М. Б. Средневековые провансальские жизнеописания и куртуазная культура трубадуров. *Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострдам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших* / издание подготовил М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Наука, 1993. С. 77–86.

Мейлах М. Б. Язык трубадуров. Москва: Наука, 1975. 239 с.

Михайлов А. Д. История легенды о Тристане и Изольде. *Легенда о Тристане и Изольде*. Москва: Наука, 1976. С. 623–697.

Михайлов А. Д. Старофранцузская городская повесть "фаблио" и вопросы специфики средневековой пародии и сатиры / 2-е изд. Москва: КомКнига, 2006. 349 с.

Михайлов А. Д. Французский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе. Москва: Наука, 1976. 351 с.

Опиц К. Женщина в зеркале позднесредневековой агиографии. *Женщина, брак, семья до начала нового времени: демографические и социокультурные аспекты* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1993. С. 55–76.

Оссовская М. В. Рыцарь и буржуа. Исследование по истории морали / пер. с польск; общ. ред. А. А. Гусейнова; вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман. Москва: Прогресс, 1987. 528 с.

Пастуро М. Повседневная жизнь Франции и Англии во времена рыцарей Круглого стола / пер. с фр. М. О. Гончар; науч. ред., коммент. и послесл. Т. Д. Сергеевой. Москва: Молодая гвардия, 2001. 239 с.

Перну Р. Алиенора Аквитанская / пер. с фр. А. С. Васильковой. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 336 с.

Пуришев Б. Лирическая поэзия средних веков. *Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов* / пер. со старопрованс. А. Наймана. Москва: Наука, 1979. С. 5–28.

Поляркова М. К. Брак и семья по проповедям Цезаря Арелатского. *Историческая демография докапиталистических обществ стран Западной Европы. Проблемы и исследования: Сб. ст.* / отв. ред. Ю. Л. Бессмертный. Москва: Наука, 1988. С. 61–73.

Рябова Т. Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. Иваново: Изд. центр «Юнона», 1999. 211 с.

Смолицкая О. В. Куртуазная любовь. *Словарь средневековой культуры* / под ред. А. Я. Гуревича; 2-е изд., испр. и доп. М.: РОССПЭН, 2007. С. 253–255.

Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в средние века / пер. с фр. Ф. Ф. Нестерова. Москва: Молодая гвардия, 2006. 355 с.

Хёйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; вступ. ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Шаповалова М. С., Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / вид. 3-є, доп. і перероб. Львів: Світ, 1993. 312 с.

Ястребицкая А. Л. Проблема взаимоотношения полов как диалогических структур средневекового общества в свете современного историографического процесса. *Средние века*. 1994. Вып. 57. С. 126–136.

Тема 30. Рицарство як соціокультурний феномен Середньовіччя

Запропонований план

1. Витоки рицарської ідеології.
2. Становлення феномену рицарства.
3. Рицарство у суспільному і політичному житті Середньовіччя.
4. Соціальні традиції рицарства.

Джерела

Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострадам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших / издание подготовил М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Наука, 1993. 736 с.

Песни о Гильоме Оранжском: Отрочество Гильома. Коронование Людовика. Нимская телега. Взятие Оранжа. Песнь о Гильоме. Монашество Гильома / изд. подг. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; отв. ред. А. Д. Михайлов. Москва: Наука, 1985. 575 с.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Бартеlemi Д. Рыцарство. От древней Германии до Франции XII века / пер с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 584 с.

Бессмертный Ю. Л. Рыцарство и знать X–XIII вв. в представлениях современников (обзор литературы конца 60–70-х гг.). *Идеология феодального общества в Западной Европе. Проблема культуры и социокультурных представлений средневековья в современной зарубежной историографии: реф. сб.* Москва: ИНИОН, 1980. С.196–221.

Бессмертный Ю. Л. Рыцарское счастье – рыцарское несчастье (Западная Европа XII–XIII вв.). *В своем кругу. Индивид и группа на Западе и Востоке до начала Нового времени.* Москва: ИВИ РАН, 2003. С. 51–88.

Бессмертный Ю. Л. Странное счастье рыцаря. *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории.* М., 2002. Вып. 4. С. 53–72.

Гарро А. Людовик Святой и его королевство / пер. с фр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 254 с.

Граветт К. Рыцари. История английского рыцарства 1200 – 1600 гг. / пер. с англ. А. З. Колина. Москва: Эксмо, 2010. 312 с.

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / 2-е изд., испр. и доп. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы глазами современников. М.: Искусство, 1989. 366 с.

Джонс Р. История рыцарства / пер. с англ. А. З. Колина. Москва: Эксмо, 2014. 240 с.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987–1460 / пер. с фр. Г. А. Амрамова, В. А. Павлова. Москва: Междунар. отношения, 2000. 416 с.

Ефимова Е., Дельбрюк Г. Рыцарство. Москва: Евролинц, 2003. 228 с.

Иванов К. А. Многоликое средневековье. Москва: Алетейя, 1996. 432 с.

Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / пер. с ит.; вступ. ст. В. И. Уколовой; общ. ред. В. И. Уколовой и Л. А. Котельниковой. Москва: Прогресс, 1987. 384 с.

Кин М. Рыцарство / пер. с англ. И. А. Тогоевой. Москва: Научный мир, 2000. 516 с.

Контамин Ф. Война в Средние века / пер. с фр. Ю. П. Малинина, А. Ю. Карачинского, М. Ю. Некрасова; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Ювента, 2001. 416 с.

Корн Г. История рыцарства во Франции. Этикет, турниры, поединки / пер. с фр. В. Е. Климанова. Москва: Центрополиграф, 2010. 168 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа «Прогресс», Прогресс-Академия, 1992. 376 с.

Лучицкая С. И. Рыцарство. *Словарь средневековой культуры* / под. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 431–437.

Лучицкая С. И. Рыцарство – уникальный феномен западноевропейского средневековья. *Одиссей. Человек в истории. 2004. Рыцарство: реальность и воображаемое*. Москва, 2004. С. 7–35.

Люшер А. Французское общество времен Филиппа-Августа / пер. с фр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 414 с.

Оссовская М. В. Рыцарь и буржуа. Исследование по истории морали / пер. с польск; общ. ред. А. А. Гусейнова; вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман. Москва: Прогресс, 1987. 528 с.

Перну Р. Алиенор Аквитанская / пер. с фр. А. С. Васильковой. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 336 с.

Писарев Ю. И. Место служилого рыцарства в социально-политической жизни Англии XIV в. *Средние века*. Москва, 1973. Вып. 37. С. 82–107.

Руа Ж. Ж. История рыцарства / пер. с фр. Г. Веселкова. Москва: Алетейя, 1996. 248 с.

Сидоров А. И. Каролингские *milites* и *nobiles*: к вопросу о предыстории средневекового европейского рыцарства. *Одиссей. Человек в истории. 2004. Рыцарство: реальность и воображаемое*. Москва, 2004. С. 36–46.

Уоллес-Хедрилл Дж.-М. Варварский Запад. Раннее Средневековье (400–1000) / пер. с англ. А. П. Санина. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 224 с.

Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. Борьба за власть (1328–1498) / пер. с англ. С. А. Кириленко; вступ. статья А. Ю. Карачинский. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 352 с.

Фергюсон А. Б. Золотая осень английской рыцарственности. Исследование упадка и трансформации рыцарского идеализма / пер. с англ. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 350 с.

Флори Ж. Идеология меча: Предыстория рыцарства / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 312 с.

Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в Средние века / пер. с фр. Ф. Ф. Нестерова. Москва: Молодая гвардия, 2006. 356 с.

Флори Ж. Алиенора Аквитанская. Непокорная королева / пер. с фр. И. А. Эгипти. Санкт-Петербург: Евразия, 2012. 432 с.

Хэйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; вступ. ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Хэйзинга Й. Политическое и военное значение рыцарских идей в позднем средневековье. *Человек*. 1997. № 5. С. 69–79.

Ястребицкая А. Л. Западная Европа XI–XIII веков. Москва: Искусство, 1987. 176 с.

Ястребицкая А. Л. Праздники и торжества в средневековой Европе в свете современных исследований (обзор материалов конференции в

Падерборне 1989 г.). *Культура и общество в средние века и раннее новое время. Сб. аналит. и реф. обзоров.* Москва: ИНИОН, 1998. С. 100–185.

**Тема 31. «Картина світу» середньовічного рицаря
(за французьким героїчним епосом і рицарською літературою)**

Запропонований план

1. Рицарство як соціальний стан середньовічного суспільства.
2. Сприйняття простору і часу рицарством.
3. Основні ментальні риси середньовічного рицаря.

Джерела

Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострдам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших / Издание подготовил М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. Москва Мелетинский. М.: Наука, 1993. 736 с.

Героїчний епос. Пісня про мого Сіда. Пісня про Роланда. Епічні поеми. Львів: Червона калина, 2002. 276 с.

Песни о Гильоме Оранжском: Отрочество Гильома. Коронование Людовика. Нимская телега. Взятие Оранжа. Песнь о Гильоме. Монашество Гильома / Изд. подг. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; отв. ред. А. Д. Михайлов. Москва: Наука, 1985. 575 с.

Пісня про Роланда / Зі старофр. мови розміром оригіналу переклав І. Качуровський; упоряд. О. Фешовець. 2-е вид. Львів: Астролябія, 2010. 196 с.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Бессмертный Ю. Л. Рыцарское счастье – рыцарское несчастье (Западная Европа XII–XIII вв.). *В своем кругу. Индивид и группа на Западе и Востоке до начала Нового времени.* Москва: ИВИ РАН, 2003. С. 51–88.

Бессмертный Ю. Л. Странное счастье рыцаря. *Казус. Индивидуальное и уникальное в истории.* Москва, 2002. Вып. 4. С. 53–72.

Блок М. Феодальне суспільство / пер. з фр. Київ: Всесвіт, 2001. 528 с.

Гуревич А. Я. Индивид и социум на средневековом Западе. Москва: РОССПЭН, 2005. 424 с.

Гуревич А. Я. Культура и общество средневековой Европы современников. Москва: Искусство, 1989. 366 с.

Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры / 2-е изд., испр. и доп. Москва: Искусство, 1984. 350 с.

Дюби Ж. Доба соборів: Мистецтво та суспільство 980-1420 років / пер. з фр. Київ: Юніверс, 2003. 320 с.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987–1460 / пер. с фр. Г. А. Абрамова, В. А. Павлова. Москва: Международные отношения, 2000. 416 с.

Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщины во Франции XII века. *Одиссей. Человек в истории*. Москва: Наука, 1990. С. 90–96.

Дюби Ж. Трехчастная модель, или представления средневекового общества о самом себе / пер. с фр. Ю. А. Гинзбург. Москва: Языки русской культуры, 2000. 362 с.

Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Львів: Літопис, 2004. 720 с.

Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / пер. с ит.; вступ. ст. В. И. Уколовой; общ. ред. В. И. Уколовой и Л. А. Котельниковой. Москва: Прогресс, 1987. 384 с.

Кин М. Рыцарство / пер. с фр. И. А. Тогоевой. Москва: Научный мир, 2000. 520 с.

Козлик І. В. «Картина світу» середньовічної людини. Спроба тематичного reperytium'у. *Історія України*. 2005. № 8. С. 21–25.

Контамин Ф. Война в Средние века / пер. с фр. Ю. П. Малинина, А. Ю. Карачинского, М. Ю. Некрасова; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Ювента, 2001. 416 с.

Ле Гофф Ж. Средневековья уява / пер. з фр. Я. Кравця. Львів: Літопис, 2007. 350 с.

Ле Гофф Ж. Рабочее время в период «кризиса» века: от средневекового времени к времени современному. *Ле Гофф Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культура Запада* / пер. с фр. Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2000. С. 49–57.

Ле Гофф Ж. С небес на землю. (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII–XIII вв.). *Одиссей. Человек в истории*. 1991. Москва: Наука, 1991. С. 25–44.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376 с.

Лучицкая С. И. Рыцарство. *Словарь средневековой культуры* / под ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 431–437.

Малинин Ю. П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV–XV вв.). *Средние века*. Москва, 1992. Вып. 55. С. 195–213.

Михайлов А. Д. Французский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе. Москва: Наука, 1976. 351 с.

Оссовская М. В. Рыцарь и буржуа. Исследование по истории морали / пер. с польск; общ. ред. А. А. Гусейнова; вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман. Москва: Прогресс, 1987. 528 с.

Флори Ж. Идеология меча: Предыстория рыцарства / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 312 с.

Флори Ж. Повседневная жизнь рыцарей в Средние века / пер. с фр. Ф. Ф. Нестерова. Москва: Молодая гвардия, 2006. 356 с.

Цыбулько Г. Ф. Рыцарская культура в эпоху Филиппа Августа и Людовика Святого. *Средние века*. Москва, 1997. Вып. 60. С. 392–399.

Шаповалова М. С., Рубанова Г.Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / вид. 3-є, доп. і перероб. Львів: Світ, 1993. 312 с.

Тема 32. Гендерні ролі в лицарському турнірі (за романами Кретьєна де Труа)

Запропонований план

1. Витоки лицарських турнірів
2. Ставлення церкви до турнірів. Лицарський турнір як придворне свято.
3. Поведінка лицаря у турнірі.
4. Роль Прекрасної Дами в турнірі.

Джерела

Гендерная история Западной Европы: Хрестоматия / сост. Л. П. Репина, А. Г. Суприянович. Москва: ИВИ РАН, 2006. Кн. II. 284 с.

Кретьен де Труа. Ивейн, или Рыцарь со львом / сокращенный перевод со старофр. В. Микушевича. *Средневековый роман и повесть*. Москва: Художественная литература, 1974. С. 31–152.

Кретьен де Труа. Ланселот, или Рыцарь Телеги / пер. со старофранц. Н. Забабуровой, А. Триандафилиди. Москва: Common Place, 2013. 328 с.

Кретьен де Труа. Персеваль, или повесть о Граале / пер. со старофр., прозаический пересказ Д. Вишневого; предисл. В. Татарина. Москва: Эксмо, 2006. 428 с.

Кретьен де Труа. Эрек и Энида. Клижес / пер. с древнефр. Н. Я. Рыковой, и Б. Микушевича. Москва: Наука, 1980. 509 с.

Література

Дубровский И. В. Турнир. *Словарь средневековой культуры* / под. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С. 537–543.

Ефимова Е., Дельбрюк Г. Рыцарство. Москва: Евролинц, 2003. 228 с.

Кардини Ф. Истоки средневекового рыцарства / пер. с ит.; вступ. ст. В. И. Уколовой; общ. ред. В. И. Уколовой и Л. А. Котельниковой. Москва: Прогресс, 1987. 384 с.

Кин М. Рыцарство / пер. с англ. И. А. Тогоевой. Москва: Научный мир, 2000. 516 с.

Малинин Ю. П. Рыцарская этика в позднесредневековой Франции (XIV–XV вв.). *Средние века*. Москва, 1992. Вып. 55. С. 195–213.

Михайлов А. Д. Средневековые легенды и западноевропейские литературы: [сб. статей]. Москва: Языки славянской культуры, 2006. 263 с.

Михайлов А. Д. Французский рыцарский роман и вопросы типологии жанра в средневековой литературе. Москва: КомКнига, 2006. 352 с.

Руа Ж. Ж., Мишо Ж. Ф. История рыцарства. Москва: Эксмо, 2007. 448 с.

Стаф И.К. Рыцарский (куртуазный) роман. *Словарь средневековой культуры* / под. ред. А. Я. Гуревича. Москва: РОССПЭН, 2003. С.424–431.

Хейзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; вступ. ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Цыбулько Г. Ф. Рыцарская культура в эпоху Филиппа Августа и Людовика Святого. *Средние века*. Москва, 1997. Вып. 60. С. 392–399.

Шаповалова М. С. Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / вид. 3-є, доп. і перероб. Львів: Світ, 1993. 312 с.

Ястребицкая А. Л. Западная Европа XI–XIII веков. Москва: Искусство, 1987. 176 с.

Ястребицкая А. Л. Праздники и торжества в средневековой Европе в свете современных исследований (обзор материалов конференции в Падерборне 1989 г.). *Культура и общество в средние века и раннее новое время. Сб. аналит. и реф. обзоров*. М.: ИНИОН, 1998. С. 100–185

Тема 33. Сакральний характер королівської влади (за матеріалами французької середньовічної літератури)

Запропонований план

1. Монарх як головний захисник християнства.
2. Король – перший рицар у державі.
3. Сакральне значення церемонії коронації та миропомазання.
4. Особисті риси короля.

Джерела

Бедье Ж. Роман о Тристане и Изольде: Роман / пер. с фр. А. А. Веселовского. Москва: Детская литература, 1985. 142 с.

Гильом де Лоррис, Жан де Мен. Роман о Розе / [пер. со старофр. На основе подстрочника Д. Н. Вальяно и предисл. Н. В. Забабуровой]. Ростов-на-Дону: Югпродторг, 2001. 287 с.

Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострдам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших / изд. подг. М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Наука, 1993. 736 с.

Жуанвиль Ж. де. Книга благочестивых речений и добрых деяний нашего святого короля Людовика / пер. со старофр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 2007. 400 с.

Памятники средневековой латинской литературы X–XII веков: сб. Москва: Наука, 1972. 531 с.

Памятники средневековой латинской литературы IV–IX веков: сб. / отв. ред. М. Е. Грабарь-Пассек и М. Л. Гаспаров. Москва: Наука, 1970. 444 с.

Песни о Гильоме Оранжевом: Отрочество Гильома. Коронование Людовика. Нимская телега. Взятие Оранжа. Песнь о Гильоме. Монашество Гильома / изд. подг. Ю. Б. Корнеев, А. Д. Михайлов; отв. ред. А. Д. Михайлов. Москва: Наука, 1985. 575 с.

Песнь о Роланде. Коронование Людовика. Нифская телега. Москва: Художественная литература, 1976. 655 с.

Поэзия трубадуров. Поэзия миннезингеров. Поэзия вагантов. Москва: Художественная литература, 1976. 576 с.

Роман о Лисе / пер. со старофранц. А. Наймана. Москва Наука, 1987. 160 с.

Средневековые французские фарсы / сост. А. Д. Михайлов. Москва: Искусство, 1981. 447 с.

Труа Кретьен де. Эрек и Энида. Клижес / пер. с древнефр. Москва: Наука, 1980. 509 с.

Література

Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Блок М. Феодалне суспільство / пер. з фр. Київ: Всесвіт, 2001. 528 с.

Блок М. Короли-чудотворцы. Очерк представлений о сверхъестественном характере королевской власти, распространенных преимущественно во Франции и в Англии / пер. с фр. В. А. Мильчиной. Москва: Языки русской культуры, 1998. 709 с.

Гарро А. Людовик Святой и его королевство / пер. с фр. Г. Ф. Цыбулько под общ. ред. А. Ю. Карачинского; вступ. ст. Ю. П. Малинин. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 256 с.

Гене Б. История и историческая культура средневекового Запада / пер. с фр. Е. В. Баевской, Е. М. Береговой; отв. ред. И. И. Соколов. Москва: Языки славянской культуры, 2002. 494 с.

Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1984. 352 с.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987-1460 / пер. с фр. Г. А. Амрамова, В. А. Павлова. Москва: Международные отношения, 2000. 416 с.

Евдокимова Л. В. Французская поэзия позднего средневековья (XIV – первая треть XV вв.). Москва: Наука, 1990. 321 с.

Канторович Э. Х. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии / пер. с англ. М. А. Бойцова, А. Ю. Серепиной. Москва: Изд-во Ин-та Гайдара, 2014. 744 с.

Карсавин Л. П. Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках. Санкт-Петербург: Алетейя, 1997. 418 с.

Ле Гофф Ж. Другое средневековье. Время, труд и культура Запада / пер. с фр. С. В. Чистяковой и Н. В. Шевченко; под ред. В. А. Бабинцева. Екатеринбург: Изд-во Уральск. ун-та, 2000. 328 с.

Ле Гофф Ж. Людовик Святой / пер. с фр. В. И. Матузовой. Москва: Ладомир, 2001. 800 с.

Ле Гофф Ж. С небес на землю (Перемены в системе ценностных ориентаций на христианском Западе XII–XIII вв.). *Одиссей. Человек в истории*. Москва, 1991. С. 25–44.

Ле Гофф Ж. Середньовічна уява / пер. з фр. Я. Кравця. Львів: Літопис, 2007. 350 с.

Ле Гофф Ж., Трюон Н. История тела в средние века / пер. с фр. Е. Лебедевой. Москва: Текст, 2008. 192 с.

Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада / пер. с фр.; общ. ред. Ю. Л. Бессмертного; послесл. А. Я. Гуревича. Москва: Изд. группа Прогресс; Прогресс-Академия, 1992. 376с.

Мосс М. Социальные функции священного: Избр. произведения / пер. с фр.; под. общ. ред. И. В. Утехина. Санкт-Петербург: Евразия, 2000. 446 с.

Польская С. А. Французский монарх, церковь и двор: ролевое участие сторон в церемонии королевского посвящения. *Королевский двор в политической культуре средневековой Европы* / отв. ред. Н. А. Хачатурян. Москва: Наука, 2004. С. 249–278.

Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X–XIII веков / пер. с фр. С. П. Моравского. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 448 с.

Путилов Б.Н. Героический эпос и действительность / отв. ред. Ю. И. Юдин. Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1988. 224 с.

Фавтье Р. Капетинги и Франция. Роль династии в создании государства / пер. с фр. Г. Ф. Цыбулько. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 320 с.

Шаповалова М. С. Рубанова Г. Л., Моторний В. А. Історія зарубіжної літератури: Середні віки та Відродження / вид. 3-є, доп. і перероб. Львів: Світ, 1993. 312 с.

Шмідт Ж.-К. Сенс жесту на середньовічному Заході. Харків: Око, 2002. 640 с.

Эрс Ж. Людовик XI: Ремесло короля / пер. с фр. Е. В. Колодочкиной; вступ. ст. и науч. ред. А. П. Левандовского. Москва: Молодая гвардия, 2007. 367 с.

Тема 34. Сімейні цінності в Середньовіччі.

Запропонований план

1. Погляди на шлюб і сім'ю в ранньому середньовіччі.
2. Куртуазний культ Дами та його значення для формування сімейних цінностей.
3. Зміни цінностей шлюбу і сім'ї в XIV–XV ст.
4. Жінка в творах перших гуманістів.

Джерела

Жизнеописания трубадуров. Жан де Нострдам. Жизнеописания древних и наиславнейших провансальских пиитов, во времена графов прованских процветавших / изд. подг. М. Б. Мейлах; отв. ред. Е. М. Мелетинский. Москва: Наука, 1993. 736 с.

Кристина Пизанская. Из «Книги о граде женском». *«Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV-XV веков*: [Перевод / сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. С. 218–256.

Малые жанры старофранцузской литературы: Куэнси Г. де Чудеса Богоматери. Бестиарий любви Ришара де Фурниваль с приложением Ответа дамы. Великий Гримуар, или Искусство заклинания духов небесных, воздушных, земных, подземных / составл., вступ. ст., перевод со старофранц. и коммент. М. Ю. Собуцкого. Киев: Карме, 1995. 240 с.

Бедье Ж. Роман про Тристана та Изольду / пер. з франц., передм. та прим. М. Рильського; 4-е вид. Київ: Молодь, 1992. 176 с.

Пятнадцать радостей брака. *«Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV-XV веков*: [перевод / сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. С. 3–130.

Средневековые французские фарсы / сост., предисл. и коммент. А. Д. Михайлова. Москва: Искусство, 1981. 446 с.

Література

Аръес Ф. Ребенок и семейная жизнь при Старом порядке / пер. с фр. Л. Ю. Старцева при участии В. А. Бабинцева. Екатеринбург: Изд-во Уральс. ун-та, 1999. 416 с.

Бессмертный Ю. Л. Брак, семья и любовь в средневековой Франции. *«Пятнадцать радостей брака» и другие сочинения французских авторов XIV-XV веков*: [перевод / Сост. и отв. ред. Ю.Л. Бессмертный]. Москва: Наука, 1991. С. 281–310.

Блонин В. А. Некоторые вопросы исторической демографии западноевропейского средневековья (к проблеме формирования «европейского» типа брачности). *Проблемы разложения феодализма и генезис капитализма в Европе: Межвузов. сб. науч. тр.* Горький, 1989. С. 15–30.

Габдрахманов П. Ш. Имя, семья и familia XII–XIII веков: К вопросу о социальных рамках частной жизни средневекового простолюдина. *Средние века*. Москва: Наука, 2001. Вып. 62. С. 120–136.

Габдрахманов П. Ш. Средневековые крестьяне и их семьи: демографические исследование французской деревни в VIII–XI вв. (по данным грамот). Москва: Памятники исторической мысли, 1996. 247 с.

Гис Ф., Гис Дж. Брак и семья в Средние века / пер. с англ. Е. А. Мельниковой. Москва: РОССПЭН, 2003. 384 с.

Дюби Ж. Куртуазная любовь и перемены в положении женщин во Франции XII в. *Одиссей. Личность и общество*. Москва: Наука, 1990. С. 91–96.

Дюби Ж. Почтенная матрона и удачно выданная замуж. Восприятие замужества в Северной Франции около 1100 года. *Одиссей. Человек в истории*. Москва: Наука, 1996. С. 236–251.

Квеннеллы М. и Ч. Г. Б. Повседневная жизнь в Англии во времена англосаксов, викингов и норманнов / пер. с англ. Т. В. Ковалева. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 384 с.

Роулинг М. Европа в Средние века: быт, религия, культура / пер. с англ. Л. А. Калашниковой. Москва: Центрполиграф, 2005. 223 с.

Рябова Т. Б. Женщина в истории западноевропейского средневековья. Иваново: Изд. центр «Юнона», 1999. 211 с.

Хэйзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах / пер. Д. В. Сильвестрова; вступ. ст. А. В. Михайлова; коммент. Д. Э. Харитоновича; отв. ред. С. С. Аверинцев. Москва: Наука, 1988. 540 с.

Человек в кругу семьи: очерки по истории частной жизни в Европе до начала нового времени / под ред. Ю.Л. Бессмертного. Москва: РГГУ, 1996. 376 с.

Ястребицкая А. Л. Городская семья: разложение традиционных форм или своеобразие развития? *Ястребицкая А.Л. Средневековая культура и город в новой исторической культуре: Учебное пособие.* Москва: Интерпракс, 1995. С. 166–190.

Ястребицкая А. Л. Семья в средневековом городе. *Вопросы истории.* 1985. № 8. С. 68–81.

Тема 35. Англо-французьке суперництво в середні віки

Запропонований план

1. Початок відкритого англо-французького протистояння.
2. Розвиток англо-французького суперництва у другій половині XIII – 30-х роках XIV ст.
3. Заключний етап англо-французького протистояння (середина XIV-XV ст.).

Джерела

Коммин Филипп де. Мемуары. Москва: Наука, 1986. 496 с.

Хрестоматія з історії середніх віків / за ред. М. П. Граціанського і С. Д. Сказкіна. Київ: Радянська школа, 1952. Т. II. С. 19–55.

Хрестоматія по історії середніх віків. В 3-х т. / под ред. [и с введ.] С. Д. Сказкіна. Москва: Изд-во соц-экон. лит., 1963. Т. 2. С. 379–390.

Хроники и документы времен Столетней войны / пер., сост., предисл., прим., указат., генеал. табл., карты М. В. Аникиева; под ред. Ю. П. Малинина. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. 425 с.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Амбелен Р. Драмы и секреты истории. 1306–1643 / пер. с фр. Н. Орлов. Москва: Изд. группа «Прогресс»; «Прогресс- Академия», 1993. 304 с.

Арзаканян М. Ц., Ревякин А. В., Уваров П. Ю. История Франции / 2-е изд. Москва: Дрофа, 2005. 474 с.

Басовская Н. И. Англия и Франция в международной жизни Западной Европы XII–XV вв. *Средние века.* Москва: Наука, 1988. Вып. 51. С. 202–215.

Басовская Н. И. К вопросу об английской политике в Гаскони в конце XIII в. (по данным «Гасконских свитков»). *Средние века*. Москва: Наука, 1970. Вып. 33. С. 202–215.

Басовская Н. И. Освободительное движение во Франции в период Столетней войны. *Вопросы истории*. 1987. № 1. С. 48–66.

Басовская Н. И. Политика английской короны по отношению к феодалам Гаскони в конце XIII – начале XIV вв. *Европа в средние века: экономика, политика, культура. Сб. ст. К 80-летию акад. С. Д. Сказкина*. Москва: Наука, 1972. С. 175–188.

Басовская Н. И. Проблемы Столетней войны в современной английской и французской историографии. *Средние века*. Москва: Наука, 1982. Вып. 45. С. 212–224.

Басовская Н. И., Зверева Г. И. Союз Франции и Шотландии в системе англо-французских противоречий XII–XV вв. *Средние века*. Москва: Наука, 1985. Вып. 48. С. 71–90.

Басовская Н. И. Столетняя война 1337-1453 гг.: Учеб. пос. Москва: Высшая школа, 1985. 184 с.

Басовская Н. И. Столетняя война: леопард против лилии. Москва: ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2003. 428 с.

Вайнштейн О. Л. Дипломатическая подготовка Столетней войны. *Проблемы истории международных отношений. Сб. ст. памяти акад. Е. В. Тарле*. Ленинград: Наука, 1972. С. 394–406.

Дюби Ж. История Франции. Средние века. От Гуго Капета до Жанны д'Арк. 987-1460 / пер. с фр. Г. А. Амрамова, В. А. Павлова. Москва: Междунар. отношения, 2000. 416 с.

Зверева Г. И. История Шотландии: Учеб. пос. Москва: Высшая школа, 1987. 208 с.

История Франции: в 3 т. / ред.: А.З. Манфред (отв. ред.). Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с.

Калмыкова Е. В. Официальная пропаганда английской внешней политики в XIV–XV вв. *Королевский двор в политической культуре средневековой Европы* / Отв. ред. Н. А. Хачатурян. Москва: Наука, 2004. С. 81–113.

Кесслер У. Ричард I Львиное Сердце: Король. Крестоносец. Авантюрист / пер. с нем. С. А. Прилипского. Харьков: Фолио; Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.

Крылова С. Е. Английское государство и проблема французских владений Плантагенетов в середине XII в. *Проблемы социальной структуры и идеологии средневекового общества: Межвуз. науч. сб.* / отв. ред. Г. Л. Курбатов. Ленинград: ЛГУ, 1980. Вып. 3. С. 26–32.

Левандовский А. П. Жанна д'Арк / изд. 3-е. Москва: Молодая гвардия, 2007. 239 с.

Малинин Ю. П. Салический закон о престолонаследовании и концепция королевской власти во Франции XIV – XV вв. *Проблемы социальной истории и культуры средних веков и раннего Нового времени* / Под ред. Г. Е. Лебедевой. Санкт-Петербург: СПбГУ, 1996. С. 130–139.

- Нечаев С. Ю. Жанна д'Арк: Тайна рождения. Москва: АСТпресс, 2005. 280 с.
- Перну Р., Клэн М.-В. Жанна д'Арк / пер. с фр. Т. Пошерстник, О. Ивановой. Москва: Прогресс, 1992. 560 с.
- Писарев Ю. И. Место служилого рыцарства в социально-политической жизни Англии XIV в. *Средние века*. Москва: Наука, 1973. Вып. 37. С. 82–108.
- Пти-Дютайи Ш. Феодальная монархия во Франции и в Англии X–XIII веков / пер. с фр. С. П. Моравского. Санкт-Петербург: Евразия, 2001. 448 с.
- Райцес В. И. Жанна д'Арк: факты, легенды, гипотезы. Ленинград: Наука, 1982. 200 с.
- Райцес В. И. «Свидание в Шиноне»: Опыт реконструкции. *Казус: Индивидуальное и уникальное в истории*. 2003 / под ред. М. А. Бойцова и И. Н. Данилевского. Москва, 2003. С. 42–59.
- Сьюард Р. Генрих V / пер. с англ. Т. Н. Замиловой; под общ. ред. И. П. Щерова. Смоленск: Русич, 1996. 400 с.
- Тогоева О. И. Исполнение пророчеств: Ветхозаветные герои Столетней войны. *Казус: Индивидуальное и уникальное в истории*. 2005 / под ред. М. А. Бойцова и И. Н. Данилевского. Москва, 2006. С. 88–106.
- Тогоева О. И. Жанна д'Арк и ее король: взгляд со стороны. *Власть, общество, индивид в средневековой Европе* / отв. ред. Н. А. Хачатурян; сост. О. С. Воскобойников. Москва: Наука, 2008. С. 381–397.
- Тревельян Дж. М. История Англии от Чосера до королевы Виктории / пер. с англ. А. А. Крушинской и К. Н. Татариновой. Смоленск: Русич, 2002. 624 с.
- Фаулер К. Эпоха Плантагенетов и Валуа. Борьба за власть (1328–1498) / пер. с англ. С. А. Кириленко. Санкт-Петербург: Евразия, 2002. 350 с.
- Хачатурян Н. А. Сословная монархия во Франции XIII–XV вв. Москва: Высшая школа, 1989. 272 с.
- Хачатурян Н. А. Возникновение Генеральных штатов во Франции. Москва: МГУ, 1976. 210 с.
- Шокарев Ю. Луки и арбалеты. Москва: ООО «Изд-во АСТ: «Изд-во Астрель», 2001. 176 с.
- Штокмар В. В. История Англии в средние века / изд. 2-е, доп. Санкт-Петербург: Алатейя, 2005. 203 с.

Тема 36. Суднобудування і мореплавання в середні віки (Західна Європа)

Запропонований план

1. Боротьба за домінування в плаванні по Середземному морю.
2. Мореплавання в Північній Атлантиці та його значення для економіки регіону.
3. Суднобудування і морська торгівля країн Піренейського півострова.

Джерела

Заборов М. А. История крестовых походов в документах и материалах: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1977. 272 с.

Марко Поло. Книга о разнообразии мира / предисл. Х. Л. Борхеса; пер. со старофр. И. Минаева. Санкт-Петербург: Амфора, 1999. 381 с.

Михаил Пселл. Хронография. Краткая история / пер., статья, примеч. Я. Н. Любарского; пер. Д. А. Черноглазова, Д. Р. Абдрахмановой. Санкт-Петербург: Алетейя, 2003. 397 с.

Сторлусон Снорри. Круг Земной = Heimskringla / отв. ред. М. Стеблин-Каменский. Москва: Наука, 2002. 688 с.

Література

Васильев А. А. История Византийской империи. От начала Крестовых походов до падения Константинополя / вступ. статья, примеч., науч. редакция, Алетейя, 1998. 583 с.

Гуляев В. И. Доколумбовы плавания в Америку: мифы и реальность. Москва: Междунар. отношения, 1991. 192 с.

Гуревич А. Я. Походы викингов. Москва: Наука, 1966. 183 с.

Даркевич В.П. Аргонавты Средневековья. Москва: Наука, 1976. 200 с.

Іналджик Г. Османська імперія: Класична доба. 1300–1600 / пер. з англ. О. Галенка. Київ: Критика, 1998. 286 с.

История Италии: в 3 т. / под ред. С.Д. Сказкина (отв. ред.), Л. А. Котельниково, В. И. Рутенбурга. Москва: Наука, 1970. Т.1. 579 с.

Камерон Р. Краткая экономическая история мира. От палеолита до наших дней / пер. с англ. Москва: РОССПЭН, 2001. 544 с.

Магидович И. П. Очерки по истории географических открытий: В 5-ти т.; 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Просвещение, 1982. Т. 1: Географические открытия народов Древнего мира и средневековья (до плаваний Колумба). 288 с.

Нойкирхен Х. Пираты: Морской разбой на всех морях. Москва: Прогресс, 1980. 351 с.

Острогорський Г. Історія Візантії / пер. з нім. А. Онишка. Львів: Літопис, 2002. 608 с.

Райт Дж. К. Географические представления в эпоху крестовых походов: Исследования средневековой науки и традиции в Западной Европе / пер. с англ. М.А. Кабанова; предисл. А. Я. Гуревича. Москва: Наука, 1988. 478 с.

Тарле Е.В. История Италии в средние века / 2-е изд., стер. Москва: Едиториал УРСС, 2003. 198 с.

Ханке Х. Люди, корабли, океаны: 6 000 лет мореплавания / пер. с нем. Москва: Прогресс, 1984. 446 с.

Тема 37. Французьке селянство в XIII-XIV ст.

Запропонований план

1. Економічний розвиток Франції в XIII–XIV ст.
2. Становище французького селянства (серви, віллани, госпіти).

3. Звільнення селян від особистої залежності й загострення соціальних протиріч на селі.
4. Початок, хід і значення повстання Жакерія.

Джерела

Французская деревня XII–XIV вв. и Жакерия: Документы / пер., вводная ст. и прим. Н. П. Грацианского. Москва; Соцэкгиз, 1935. 104с.

Практикум по истории Средних веков / сост. М. Л. Абрамсон, С. А. Сливко, М. М. Фрейденберг. Москва: Наука, 1971. С. 166–192.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. Ч. 2. Западная Европа в период развитого Средневековья. С. 248–259, 271–282.

Література

Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та творення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с.

Арзаканян М. Ц., Ревякин А. В., Уваров П. Ю. История Франции / 2-е изд. Москва: Дрофа, 2005. 474 с.

Бессмертный Ю. Л. Демографические и социальные процессы во французской деревне XIV в. *Французский ежегодник. 1981*. Москва: Наука, 1983. С. 127–146.

Бессмертный Ю. Л. Предпосылки и характер крестьянских движений во Франции в XIV в. *Французский ежегодник. 1974*. Москва: Наука, 1976, С. 205–225.

Бессмертный Ю. Л. Северофранцузский серваж: (К изучению общего и особенного в формах феодальной зависимости крестьян). *Средние века*. Москва: Наука, 1971. Вып. 33. С. 90–116.

Бессмертный Ю. Л. Феодальная деревня и рынок в Западной Европе XII–XIII вв. Москва: Наука, 1969. 371 с.

Бессмертный Ю. Л. Французское крестьянство в XIV–XV вв. *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма*. В 3-х т. / гл. ред.: З. В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1986. Т. 1: *Крестьянство Европы в период развитого феодализма*. С. 301–318.

Блок М. Характерные черты французской аграрной истории / пер. с фр. И. И. Фроловой. Москва: Госиноиздат, 1957. 353 с.

Блок М. Феодальное общество. Блок М. *Апология истории, или Ремесло историка* / изд. 2-е, доп.; пер. Е. М. Лисенко; прим. и статья А. Я. Гуревича; отв. ред. А. Я. Гуревич. Москва: Наука, 1986. С. 122–181.

Гутнова Е. В. Классовая борьба средневекового крестьянства (XI–XV вв.) в освещении современной французской, английской и американской медиевистики. *Средние века*. Москва: Наука, 1977. Вып. 41. С. 203–229.

Гутнова Е. В. Товарно-денежные отношения и эволюция феодальной деревни. *История Европы* / Ред. кол.: Е. В. Гутнова (отв. ред.), З. В. Удальцова (отв. ред.), О. Р. Бородин и др. Москва: Наука, 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*. С. 478–486.

История Франции. В 3-х т. / ред. коллегия: А. З. Манфред (отв. ред.) [и др.]. Москва: Наука, 1972. Т. 1. 359 с.

История Франции / под общ. ред. Ж. Карпантье и Ф. Лебрена. В сотрудничестве с Э Карпантье, Ж.-М. Майёром и А. Трануа; предисл. Ж. Ле Гоффа. Санкт-Петербург: Евразия, 2007. 607 с.

Конокотин А. В. Три карты по истории Жакерии. *Средние века*. Москва, 1965. Вып. 28. С. 63–74.

Мелик-Гайзакова Н. Н. Французские хронисты XIV в. как историки своего времени. Общественно–политические взгляды. Москва: Наука, 1970. 214 с.

Поло де Болье М.-А. Средневековая Франция / пер. с фр. Н. И. Озерская; ред А. П. Левандовский. Москва: Вече, 2014. 384 с.

Сказкин С. Д. Очерки по истории западноевропейского крестьянства в Средние века. *Сказкин С. Д. Избранные труды по истории*. Москва: Наука, 1973. С. 140–171.

Фавье Ж. Столетняя война / пер. с фр. М. Ю. Некрасова. Санкт-Петербург: Евразия, 2009. 656 с.

Хачатурян Н. А. Французское крестьянство в системе сословной монархии. *Классы и сословия средневекового общества* / под ред. З. В. Удальцовой. Москва: Изд-во МГУ, 1988. С. 103–111.

Червонная Т. М. К вопросу о причинах Жакерии. *Страны Средиземноморья в античную и средневековую эпохи. Проблемы социально-политической истории*: Межвуз. сб. Горький: Изд. ГГУ им. Н. И. Лобачевского, 1985. С. 128–140.

Тема 38. Англійське селянство XIII–XIV ст.

Запропонований план

1. Економічний розвиток Англії в XIII–XIV ст.
2. Англійське селянство (фригольдери, віллани, коттери) і процеси комутації.
3. «Феодальна реакція» і обгородження на селі; майнове розшарування селянства.
4. «Чорна смерть», робоче законодавство і повстання Уота Тайлера.

Джерела

Английская деревня в XIII–XIV вв. и восстание Уота Тайлера / сост. Е. А. Косминский и Д. М. Петрушевский; введ. Ст. Е. А. Косминского. Москва; Ленинград: Гос. соц.-экон. изд-во, 1935. 230 с.

Ленгленд У. Видение Уильяма о Петре Пахаре / пер., вступ. ст. и прим. Д. М. Петрушевского. Москва: Изд-во АН СССР, 1941. 276 с.

URL: www.nauka1941-1945/ru/files/pdf/EB_1941_AKS_00000251.pdf

Практикум по истории Средних веков / сост. М. Л. Абрамсон, С. А. Сливко, М. М. Фрейденберг. Москва: Просвещение, 1971. С. 213–236.

Практикум по истории Средних веков: в 3-х ч. / под ред. Н. И. Девятайкиной, Н. П. Мананчиковой. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та,

2000. Ч. 2. Западная Европа в период развитого Средневековья. С. 259–271, 282–300.

Література

Авдеева К. Д. Огораживания общинных земель в Англии в XIII в. *Средние века*. Москва, 1955. Вып. 6. С. 44–57.

Барг М. А. Английское крестьянство в XIV–XV вв. *История крестьянства в Европе: Эпоха феодализма*. В 3-х т. / гл. ред.: З.В. Удальцова и др. Москва: Наука, 1986. Т. 2: *Крестьянство Европы в период развитого феодализма*. С. 319–336.

Барг М. А. Исследования по истории английского феодализма в XI–XIII вв. Москва: Наука, 1962. 221 с.

Гутнова Е. В. Английское феодальное государство в XIV–XV вв. *Средние века*. Москва, 1987. Вып. 50. С. 58–76.

Гутнова Е. В. Предпосылки централизации английского государства в XII–XIII вв. *Средние века*. Москва, 1957. Вып. 9. С. 34–52.

Гутнова Е. В. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI–XV вв.). Москва: Наука, 1984. 352 с.

Косминский Е. А. Эволюция форм феодальной ренты в Англии в XI–XV вв. *Косминский Е. А. Проблемы английского феодализма и историографии средних веков: сб. ст.* Москва: изд-во АН СССР, 1963. С. 42–54.

Петрушевский Д. М. Восстание Уота Тайлера. Очерки из истории разложения феодального строя в Англии / 4-е изд. Москва: Гос. соц.-эконом. изд-во, 1937. 487 с.

Сапрыкин Ю. М. Социально–политические взгляды английского крестьянства в XIV–XVII вв. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 322 с.

Тревелиян Дж. М. История Англии от Чосера до королевы Виктории / пер. с англ. А. А. Крушинской и К. Н. Татариновой. Смоленск: Русич, 2002. 624 с.

Хилтон Р., Фаган Г. Восстание английского народа в 1381 г. / пер. с англ. Ф. А. Кожан-Бернштейн; под ред. и с предисл. Е. А. Косминского. Москва: Госиноиздат, 1952. 192 с.

Тема 39. Генеза університетської освіти в країнах Західної Європи в середні віки.

1. Соціально-політичні та культурні причини виникнення університетів.
2. Основні моделі середньовічного університету. Університет і влада: королівська, церковна, міська.
3. Організація навчання і управління.
4. Студентські корпорації.

Джерела

Документы по истории университетов Европы XII–XV вв.: Учебное пос. / под ред. и с предисл. А. Е. Москаленко; вступ. ст., перевод и примеч. Г. И. Липатниковой. Воронеж: [б. и.], 1973. 157 с.

Из статута факультета артистов Болонского университета от 1409 года. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов.* Иваново: [б. и.], 1995. С. 107–111.

Из Книги анналов германской нации Болонского университета. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов.* Иваново: [б. и.], 1995. С. 111–112.]

Из статута Флорентийского университета от 1387 года. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов.* Иваново: [б. и.], 1995. С. 114–116.

Колесо фортуны: Ваганты / сост., авт. вступ. ст. В. Б. Муравьев. Москва: ТОО Летопись, 1998. 506 с.

Материалы о приглашении Мануила Хризолора во Флоренцию для преподавания греческого языка. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов.* Иваново: [б. и.], 1995. С. 136–142.

Постановления Парижского университета о книготорговцах, или стационариях. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов.* Иваново: [б. и.], 1995. С. 104–107.

Литература

Андреева О. А. Трактат XIV в. «О похвале клиру» как источник по ранней истории немецких университетов. *Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение: Межвузовский сб. науч. тр.* Иваново: [б. и.], 1990. С. 131–141.

Денисенко Н. П. Испанские университеты в XII – XV вв. // *Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение: Межвузовский сб. науч. тр.* Иваново: [б. и.], 1990. С. 95–104.

Крылов П. В. Университетские корпорации и политический кризис в позднесредневековой Европе. Париж и Права первой половины XV века. *Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории.* Москва, 2009. Вып. 26. С. 346–354.

Ле Гофф. Ж. Университеты и государственная власть в Средние века. *Ле Гофф. Ж. Другое Средневековье. Время, труд и культуры Запада.* Екатеринбург, 2000. С. 120–134.

Ле Гофф Ж. Интеллектуалы в Средние века / пер. с фр. А. М. Руткевича; 2-е изд. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. 160 с.

Митькова Н. Д. Некоторые аспекты системы средневекового университетского образования по трактату «De disciplina scholarium» («О школьной наук»). *Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение: Межвузовский сб. науч. тр.* Иваново: [б. и.], 1990. С. 105–116.

Морау П. Средневековый университет: карьера выпускников (Реферат). *Alma Mater (Вестник высшей школы).* 1997. № 6. С. 36–41.

Нехаева С. В. К вопросу о положении университета в позднесредневековом обществе. (На примере Флорентийского). *Университеты Западной Европы. Средние века. Возрождение. Просвещение: Межвузовский сб. науч. тр.* Иваново: [б. и.], 1990. С. 65–79.

Нехаева С. В. Студенческие нации в позднесредневековых итальянских университетах. *Традиции образования и воспитания в Европе XI–XVII веков: Сб. статей и материалов*. Иваново: [б. и.], 1995. С. 42–55.

Роуг В. Университет как явление средневековой культуры. *Вестник высшей школы*. 1991. № 7/8. С. 97–109.

Рутенбург В. И. Университеты итальянских коммун. *Городская культура: Средневековье и начало Нового времени* / под ред. В. И. Рутенбурга. Ленинград: Наука, 1986. С. 43–51

Струков Б. Г. Имущественный и социальный статус немецкого студенчества в конце XIII – первой половине XIV в. *Из истории университетов Европы XIII–XV вв.: Межвуз. сб. науч. тр.* Воронеж: ВГПИ, 1984. С. 46–59.

Струков Б. Г. Экономическое и юридическое положение первых немецких университетов конца XIII – начала XIV в. *Из истории университетов Европы XIII–XV вв.: Межвуз. сб. науч. тр.* Воронеж: ВГПИ, 1984. С. 29–41.

Суворов Н. С. Средневековые университеты / изд. 3-е. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 256 с.

Уваров П. Ю. Университеты в средневековом городе. *Культура и искусство западноевропейского Средневековья* / под ред. И. П. Русанова. М., 1981. С. 71–84.

Уваров П. Ю. Характерные черты университетской культуры. *Из истории университетов Европы XIII–XV вв.: Межвуз. сб. науч. тр.* Воронеж: ВГПИ, 1984. С. 42–49.

Уваров П. Ю. Парижский университет и местные интересы (конец XIV – первая половина XV века). *Средние века*. Москва, 1991. Вып. 54. С. 55–71.

Уваров П. Ю. Лучшие люди христианства, лучшие люди королевства: интеллектуалы Средневековья. *Элита и этнос Средневековья. Сб. ст.* /от.в ред. А. А. Сванидзе. Москва, 1995 С. 206–217.

Уваров П. Ю. История интеллектуалов и интеллектуального труда в Средневековой Европе. (Спецкурс). Москва: ИВИ РАН, 2000. 98 с.

Уваров П. Ю. Парижский университет: европейский универсализм, местные интересы и идея представительства. *Город в средневековой цивилизации Западной Европы*. Москва: Наука, 2000. Т. 4. *Extra muros: город, общество, государство*. С. 51–65.

Тема 40. Папа римський Інокентій III та його епоха

Запропонований план

1. Становище Католицької церкви наприкінці XII – на початку XIII ст.
2. Теократичні плани папи римського Інокентія III та спроби їх реалізації.
3. Папа римський Інокентій III та нові структури в Католицькій церкві: жєбрущі ордени, інквізиція.

Джерела

Иннокентий III. Регистры (Реестры).

URL: www.woslit.info/text/dokumenty/itsly/xii/innocent_III/register

Иннокентий III о папской и императорской власти. *Хрестоматия по истории средних веков* / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во соц.-экон. л-ры, 1963. Т. 2. С. 318.

Папа Евгений II о папской власти. *Хрестоматия по истории средних веков* / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во соц.-экон. л-ры, 1963. Т. 2. С. 317.

Письмо Иннокентия III Оттону Вельфу от 10 марта 1208 года. *Хрестоматия по истории средних веков* / под ред. С. Д. Сказкина. Москва: Изд-во соц.-экон. л-ры, 1963. Т. 2. С. 319.

Письмо папы Иннокентия III маркизу Монферратскому. *История Средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя: в 2 ч.* / сост. В. Е. Степанова, А. Я. Шевеленко. Москва: Просвещение, 1988. Ч. 1: V–XV века. С. 233–2354.

Послание папы Иннокентия III о Крестовом походе (1198 г.). *История Средних веков. Хрестоматия. Пособие для учителя: в 2 ч.* / сост. В. Е. Степанова, А. Я. Шевеленко. Москва: Просвещение, 1988. Ч. 1: V–XV века. С. 229–230.

Література

Бедуел Г. *Історія Церкви* / пер. з франц. Г. Григорович. Львів: Свічадо, 2000. 295 с.

Будур Н. В. *Повседневная жизнь инквизиции в Средние века*. Москва: Молодая гвардия, 2011. 374 с.

Гаусрат А. *Средневековые реформаторы: Арнольдисты. Вальденцы. Франциск Ассизский. Сегарелли. Дольчино* / пер. с нем.; 2-е изд. Москва: Либроком, 2012. 328 с.

Гергей Е. *История папства* / пер. с венгр. О. В. Громова. Москва: Республика, 1996. 463 с.

Дворецкая И. А., Симонова Н. В. *Христианская Церковь в Высокое Средневековье: Учебное пособие*. Москва: Прометей, 2011. 220 с.

Задворный В. Л. *Святой Франциск и история Францисканского ордена. Св. Франциск Ассизский. Сочинения*. Москва: изд-во Францисканцев, 1995. С. 7–49.

Иннокентий III. *Православная Энциклопедия*.

URL: www.pravenc.ru/text/468777.html

История политических и правовых учений: Средние века и Возрождение / отв. ред. В. С. Нерсисянц. Москва: Наука, 1986. 349 с.

Ле Гофф Ж. *Цивилизация средневекового Запада* / пер. с фр. Е. Лебедева. Москва: Прогресс-Академия, 1992. 376 с.

Лінч Дж. Г. *Середньовічна церква. Коротка історія* / пер. з англ. В. Шевкун. Київ: Основи, 1994. 492 с.

Ли Г. Ч. *История инквизиции. Современная версия*. Москва: Эксмо, 2007. 512 с.

- Лозинский С. Г. История папства. Москва: Политиздат, 1986. 382 с.
- Люшер А. Иннокентий III и альбигойский крестовый поход. Санкт-Петербург: Евразия, 2003. 283 с.
- Ковальский Я Папы и папство / пер. с польск. Т. Трифоновой. Москва: Политиздат, 1991. 236 с.
- Мадоль Ж. Альбигойская драма и судьбы Франции / пер. с фр. Санкт-Петербург: Евразия, 2000. 320 с.
- Маркова С. П. Письма папы Иннокентия III в Англию – источник по истории английского направления европейской политики папства. *Вопросы теории и методологии истории*. Майкоп., 2003. Вып. 4.
- Мейкок А. Л. История инквизиции / пер. с англ. М. В. Келер. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. 386 с.
- Нелли Р. Катары. Святые еретики / пер. с фр. Москва: Вече, 2005. 400 с.
- Ольденбург З. Костер Монсегюра: История альбигойского крестового похода / пер. с фр. Санкт-Петербург: Алатайя, 2001. 416 с.
- Рожков В. Очерки по истории римско-католической церкви: Курс лекций. Москва: Колокол, 1994. 304 с.
- Удальцова З. В., Уколова В. И., Шапов Я. Н. Распространение христианства, церковь и ереси в период развитого феодализма. *История Европы*. Москва: 1992. Т. 2: *Средневековая Европа*.
- Устинова А. А. IV Латеранский собор 1215 года и программа борьбы с альбигойской ересью. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2009. № 11. С. 45–50.
- Филиппс Дж. Четвертый крестовый поход / пер. с англ. А. Воскресенской. Москва: АСТ, Астрелт, 2010. 512 с.
- Шафф Ф. История христианской церкви: в 8 т. Москва: Библия для всех, 2008. Т. V: Средневековое христианство. 1049–1294 г. по Р. Х. 576 с.